Eugenia Bojoga

Limba română – „între paranteze“?

Eugenia Bojoga

Limba română – „între paranteze“?

Despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova

Editura ARC

Editor: *Iurie Bârsă*
Lector: *Inga Druță*
Coperta: *Mihai Bacinschi*
Redactor tehnic: *Sergiu Vlas*

Editura Arc
str. G. Meniuc, nr. 3, Chișinău, MD 2009;
tel.: (+373 22) 73.36.19, 73.53.29; fax (+373 22) 73.36.23
e-mail: info@arc.moldnet.md; www.edituraarc.md

© Editura ARC, 2013, pentru prezenta ediție

ISBN ...

Părinților mei,
Smaranda și Andrei Bojoga

SPRE O CONȘTIINȚĂ ROMÂNEASCĂ ȘI EUROPEANĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Eugenia Bojoga (doctor în filologie, profesoară la Universitatea „Babeș-Bolyai“ din Cluj-Napoca, originară din Basarabia) adună în volumul său *Limba română – „între paranteze“? Despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova* o serie de studii și eseuri extrem de interesante și riguros concepute despre starea actuală a limbii române între Prut și Nistru, despre traseul sinuos pe care l-a suportat ca urmare a unei intense politici de colonizare și deznaționalizare inițiate de autoritățile țariste și continuate ulterior de cele sovietice. Pornind de la tezele unor mari savanți-lingviști și istorici, cum sunt Eugeniu Coșeriu, Michael Bruchis, W. P. Van Meurs, Denis Deletant, Klaus Heitmann, Charls King, Gary C. Fouse ș. a., autoarea demonstrează poncifele istoriografiei staliniste cu privire la limba și originea etnică a moldovenilor, combate cu argumente logice și de bun-simț moldovenismul primitiv, care în anumite perioade, după dobândirea independenței, a livrat „armătura“ politicii culturale în Basarabia.

Sunt foarte pertinente judecățile Eugeniei Bojoga, și am putea vorbi chiar despre un demers cu adevărat novator, în legătură cu modul în care trebuie definită pretinsa limbă moldovenească, pusă în slujba politicii de rusificare a ținutului interriveran. Această invenție stalinistă, observă eseista, reflectă la origine concepția luptei de clasă a regimului bolșevic: „În acest caz, ce este limba „moldovenească“? Pentru a o circumscrie, am putea afirma: limba moldovenească este un construct stalinist, care are la bază ideea vehiculată de Proletkult a unei limbi simple / simpliste, proletare. Ea nu este altceva decât o română cu un vocabular extrem de redus și rusificat, cu o sintaxă rudimentară – „clasa prole-

tară nu vorbește cu subordonate“ – și scrisă cu grafie chirilică“ (citat din *Limba „moldovenească“ și integrare europeană?)*. Pusă alături de obiectivul de integrare europeană al Republicii Moldova, „limba moldovenească“, pe care actualii săi partizani nu o mai pot justifica prin ideologia luptei de clasă, ca pe timpurile lui I. V. Stalin, se dovedește o relicvă penibilă a Războiului Rece, pe care nici măcar argumentele de ordin „multicultural“ de azi nu o mai pot resuscita. Discuția în jurul „limbii moldovenești“ în teritoriul dintre Prut și Nistru și în Transnistria, dar și în fostele regiuni ale României, pe care le-a „moștenit“ Ucraina după dezmembrarea URSS – Nordul Bucovinei și sudul Basarabiei –, are un caracter eminamente politic și geopolitic; recursul la „limba moldovenească“, atunci când nu ascunde motivații „impure“, ține de gradul de cultură și instruire a fiecărei persoane – iată alte câteva idei importante ale acestei culegeri de studii.

Eugenia Bojoga nu se limitează doar să modeleze construcții teoretice, ea analizează realitățile lingvistice de ieri și de azi din Republica Moldova, luând în calcul sondajele de opinie, limbajul mass-media (inclusiv cel promovat de noile tehnologii informaționale), opiniile și viziunile concetățenilor noștri, vine cu texte polemice, elaborate în baza instrumentarului teoretic al disciplinei numite *sociolingvistică* (bilingvism, prestigiul limbii, politică lingvistică, conștiința lingvistică a vorbitorilor etc.). De asemenea, autoarea aduce în prim-plan, ca urmare a unor minuțioase cercetări de arhivă, realizate în premieră, prețioase documente și testimonii ale diferitor martori din perioada interbelică: scriitori, funcționari ai statului, învățători, preoți, militari etc., referitoare la dezastrul cultural în care se găsea Basarabia după un secol de colonizare țaristă. Aceste constatări, observă eseista, seamănă izbitor cu starea de lucruri deplorabilă din RSS Moldovenească în contextul destrămării imperiului sovietic, inspirând mișcarea de renaștere națională și democratică din anii 1987-1991.

Volumul *Limba română – „între paranteze“?...* reprezintă o contribuție utilă și edificatoare pentru depășirea crizei identitare care macină societatea moldoveană, confruntată în prezent cu două câmpuri de forțe antagonice: pe de o parte, moștenirea sovietică, cea care o trage în trecut, încurajându-i prejudecățile și inerțiile păguboase, și, pe de altă

parte, exigențele modernizării, adaptarea la standardele și la nivelul lumii civilizate, occidentale. Și aceasta pentru că – aici preluăm, din nou, una dintre tezele de bază ale Eugeniei Bojoga – nu avem nici o șansă în competiția contemporană a valorilor dacă vom promova un idiom fictiv, bazat pe considerente politicianiste și de conjunctură, incapabil să exprime subtilitățile și profunzimile lumii în care trăim. Limba română este principalul nostru instrument de emancipare și evoluție intelectuală, afirmă autoarea, „cheia" către cunoașterea tezaurului spiritual național și universal, modalitatea de a comunica altor popoare experiențele și aspirațiile noastre.

Multe din eseurile cuprinse în volumul Eugeniei Bojoga au văzut lumina tiparului în revista „Contrafort", bucurându-se de ecouri și aprecieri din partea publicului cititor și a comunității științifice. Este un motiv în plus să salutăm inițiativa Editurii ARC de a readuce în circuitul public național, dar și în mediul vorbitorilor și cunoscătorilor străini ai limbii și culturii române, aceste studii și intervenții publicistice atât de necesare pentru afirmarea conștiinței românești și europene în Republica Moldova.

Vitalie Ciobanu

ARGUMENT

Textele de față, publicate inițial în revistele *Contrafort, Observator cultural, Viața românească, Limba română* și în volumul ***Ipostaze ale identității românești / Podoby rumunské identity*** (Praga, 2010) au izvorât din nevoia imperioasă de a găsi un răspuns plauzibil, dar și exhaustiv, la întrebarea *de ce limba română de la Chișinău este altfel?* Firește, *altfel* nu din punct de vedere gramatical sau lexical, ci din punctul de vedere al rolului ce i se acordă în simbolistica identitară din Republica Moldova, al statutului oficial pe care îl are în societate și al modului în care fiecare vorbitor de aici se raportează la ea. Fiind abordată de lingviști și politicieni, de oameni de cultură și reprezentanți ai societății civile, problema limbii române vorbite la Chișinău -- politizată și exacerbată -- a ajuns să fie când o promisiune iluzorie, când o momeală electorală, transformându-se cu timpul într-un adevărat măr al discordiei. Anatemizată de comuniști (pentru care a te declara vorbitor de limba română înseamnă trădător de patrie), glorificată și supralicitată de lingviști și reprezentanții ai elitelor (în opinia cărora asimilarea normelor ei literare constituie cel mai important criteriu al dezvoltării intelectuale), limba română se zbate între aceste două extreme care totuși nu o încorsetează și nu o stânjenesc deloc, din moment ce pentru adolescenții de astăzi de la Chișinău româna literară este unicul model de exprimare corectă (cf. textul *Limba moldovenească e o limbă de stradă*).

Prim urmare, adoptând o poziție tranșantă în această interminabilă dezbatere lingvistică, am urmărit să deconstruim situația limbii române din Republica Moldova în baza unor teze și

concepte furnizate de sociolingvistica actuală, disciplină în stare se dea seama atât de funcționarea adecvată a limbii în societate și de importanța prestigiului acesteia în domeniile vieții publice, cât și de necesitatea cultivării permanente a conștiinței lingvistice a vorbitorilor. În măsura în care problemele stringente cu care se confruntă limba română dintre Prut și Nistru pot fi explicate prin calea sinuoasă a afirmării sale de-a lungul timpului, nu am ezitat să recurgem la argumente diacronice, la fapte istorice, având drept călăuză ideea că prezentul nu poate fi înțeles altfel decât prin asimilarea și cunoașterea trecutului. În acest sens, reproducerea *in extenso* a unor citate, valorificarea preponderentă a anumitor exegeți sau reiterarea pe parcurs a acelorași idei au avut menirea să scoată în evidență punctele nevralgice ale politicii lingvistice actuale din Republica Moldova.

Luate în ansamblu, textele de față constituie o mărturie a stării noastre de veghe în ce privește destinul limbii române din acest spațiu cultural. De altfel, această stare de veghe o cunoaște orice intelectual barasabean exersat în arta scrisului, fiindcă o percepe profund în forul său interior și o trăiește de fiecare dată pe cont propriu.

Eugenia Bojoga

LIMBĂ „MOLDOVENEASCĂ“ ȘI INTEGRARE EUROPEANĂ?

Cu vreo șapte ani în urmă, când o prietenă, traducătoare din Bruxelles, mă întreba de unde ar putea face rost de o adeverință prin care să se confirme faptul că ea știe și limba „moldovenească“, mi s-a părut o glumă inofensivă. În acel moment nu am fost în stare să conștientizez absurditateaa, dar și gravitatea situației. Iată însă că m-am confruntat și eu, „pe viu“, cu aceeași problemă. Ajungând în 2005 la Praga, am descoperit cu consternare că în Cehia există traducători oficiali de limba „moldovenească“. Doar că persoanele care exercită această „meserie“ – de regulă, absolvenți ai Secției de limba română a Universității Caroline din Praga – o fac de nevoie, în sensul că, fiind obligați de circumstanțe jenante, au acceptat să-și adauge pe cartea de vizită și în CV-ul lor încă o limbă romanică în care ar avea competență. Paradoxal, pentru atestarea cunoștințelor de limba „moldovenească“, acești traducători nu au susținut nicio probă scrisă sau orală, așa cum se procedează de obicei în cazul altor limbi, deoarece funcționarii de la Tribunal și cei de la Ministerul de Externe nu i-au supus niciunei examinări. Mai mult, când este vorba de limba „moldovenească“, acești funcționari zâmbesc cu condescendență și recurg la actul oficial, eliberat de Institutul de Limbi Romanice al Universității din Praga, în care se stipulează că „moldovenească“ este, de fapt, limba română vorbită în Republica Moldova. Atunci de ce e nevoie de astfel de compromisuri? De ce sunt puși în situații penibile romaniștii din Cehia? Răspunsul e simplu: liderii politici

de la Chișinău, în special reprezentanții Partidului Comuniștilor, atunci când ajung în Europa Occidentală, pretind cu nonșalanță să fie asistați de traducători de limba „moldovenească". În același timp, o altă categorie de cetățeni din Republica Moldova, muncitorii la negru, răspândiți și în Cehia, atunci când comit diverse delicte cer și ei, în instanță, translatori de limba „moldovenească".

Despre conștiința lingvistică a vorbitorilor

Dacă vă amintiți, rezultatele studiului *Etnobarometru* – realizat în decembrie 2004 – ianuarie 2005 de Institutul de Politici Publice al Fundației Soros și de IMAS Chișinău – indică faptul că 86% din persoanele chestionate se declară vorbitori de limba „moldovenească" și doar 17% vorbitori de română. Firește, într-o societate democratică orice cetățean își poate exprima opinia și orice opinie are dreptul la existență. Oricine ar putea denumi o limbă după bunul său plac, în cazul nostru am putea să-i zicem chiar limbă „transnistriană" sau „basarabeană". La o adică, am putea chiar inventa cuvinte pentru lucrurile și fenomenele deja desemnate, doar că interlocutorii nu ne vor înțelege, dat fiind că în acest caz dimensiunea comunicativă a limbii, alteritatea ca trăsătură universală a limbajului ar fi anulată. Or, limba constituie un bun al întregii comunități, fiind un patrimoniu colectiv, de aceea pentru a inventa ceva avem nevoie implicit de acordul celorlalți vorbitori. Acest lucru îl știau deja grecii în Antichitate. În dialogul *Cratylos* al lui Platon se discută, printre altele, despre „dreapta potrivire a numelor" și despre rolul pe care îl are limbajul/limba în consolidarea unei societăți. Iar concluzia la care ajung personajele dialogului platonician este că nu oricine este în drept să instituie nume lucrurilor (*mutatis mutandis*, nu oricine are dreptul să se pronunțe în problemele de limbă) și că vorbitorii, ca *ființe istorice*, își asumă întâi de toate propria lor tradiție lingvistică.

În plus, în domeniul lingvisticii s-au instituit, de aproape două secole, câteva criterii riguroase – criteriul genealogic, cel

tipologic și areal – pe care le aplică specialiștii în caracterizarea oricărei limbi. Prin urmare, în cazul nostru, punctul de vedere al specialiștilor, adică al romaniștilor, este cel care ar trebui luat în considerare de fiecare dată, întrucât se bazează pe adevărul științific, nu pe constructe ideologice.

Revenind la *Etnobarometru*, indiscutabil, un astfel de sondaj mizează pe conștiința lingvistică a celor intervievați. Tot conștiința lingvistică a vorbitorilor este invocată și de comuniști atunci când recurg la sintagma „ce zice poporul". De altfel, faptul de a apela la conștiința lingvistică a poporului moldovenesc reprezintă o stratagemă veche, folosită cu prisosință în perioada sovietică de către moldoveniști pentru a argumenta existența unei limbi romanice de est independente, diferită de cea română.

În sociolingvistica actuală, prin *conștiință lingvistică* se înțelege un ansamblu de cunoștințe ce țin de apanajul oricărui vorbitor atunci când se exprimă într-o limbă – cunoștințe de lexic, morfologie, sintaxă, tipologie a textelor etc. – , precum și anumite atitudini ale sale cu privire la această limbă. Însă pentru ca aceste atitudini să fie corecte, adecvate, vorbitorul trebuie să cunoască câte ceva referitor la dimensiunea varietății unei limbi istorice, să aibă noțiuni elementare de lingvistică, cum ar fi distincția dintre *limba comună*, *limba exemplară* sau *literară* și *dialect* sau *grai local*. Or, limba literară – în cazul nostru româna standard, numită și româna literară – se situează deasupra dialectelor, graiurilor, a stilurilor de limbă, incorporând, firește, elemente din toate acestea. În cazul nostru, la nivelul graiului local, vorbitorii de limba „moldovenească" se identifică cu o microcomunitate, cea a vorbitorilor moldoveni, deci a celor care locuiesc în Republica Moldova, uitând că, de fapt, și în Moldova istorică se vorbește moldovenește, însă un vorbitor din Suceava sau Vaslui, la eventuala întrebare ce limbă vorbește, va răspunde cu promptitudine și fără nici o ezitare: românește. Altfel spus, susținând că vorbesc „moldovenește", acești cetățeni se mențin la nivelul graiului local, făcând implicit o opoziție între propriul lor

grai și limba română exemplară, ceea ce este absolut ilegitim din punct de vedere lingvistic.

În termeni generali, am putea defini conștiința lingvistică drept o cunoaștere intuitivă și deci, implicită, dobândită în mod individual prin studii, socializare și experiență, odată cu învățarea limbii. Această conștiință se află în strânsă legătură atât cu nivelul de cultură al cetățenilor, cât și cu statutul limbii respective în societate[1]. Totodată, conștiința lingvistică se formează în timp, adică se constituie istoric. Or, în cazul Basarabiei, această conștiință a fost anihilată în mod programatic începând cu anul 1812, prin scoaterea din uz a limbii române la scurtă vreme după anexare. În timp ce în țările europene conștiința lingvistică, împreună cu identitatea națională, s-a consolidat în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Basarabia în aceeași perioadă s-a încercat dezrădăcinarea lor. Începând cu 1828, limba rusă ocupă locul dominant în societate, iar din 1850 româna este scoasă definitiv din toate sferele vieții sociale. Doar la Liceul nr. 1 din Chișinău s-a mai predat și după această dată, însă cu statut de „materie facultativă", în sensul că elevii aveau posibilitatea să opteze fie între română și germană, fie între română și greacă. Dar și această situație a durat până în 1866, când Consiliul de Stat al guvernului rus interzice predarea limbii române sub pretextul că elevii cunosc deja această limbă în mod practic[2]. În plus, funcționarii țariști au înlocuit sintagma *limba română* prin *limba moldovenească*, străduindu-se să îndepărteze cât mai mult româna vorbită în Basarabia de româna din dreapta Prutului. Pe cale de consecință, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, apar primele glosare ruso-moldovenești, care abundă în calcuri lexicale rusești, în construcții sintactice

[1] Conștiința lingvistică din perspectiva familiior mixte este abordată de V. Dumbravă în volumul *Sprachkonflikt und Sprachbewusstsein in der Republik Moldova. Eine empirische Studie in gemischt-ethnischen Familien.* Frankfurt am Main, Peter Lang, 2004.

[2] A se vedea Şt. Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă,* Chişinău, 1992, p. 127-144.

rusificate, ceea ce demonstrează că obiectivul urmărit de imperiul țarist era deja palpabil[3]. În aceste condiții, limba română din Basarabia, fiind total izolată de procesele de modernizare care au avut loc în această perioadă în limba română din dreapta Prutului, nu a putut evolua, conservându-se la un nivel cvasirudimentar. De aceea, „în 1918, când basarabenii au devenit liberi din punct de vedere politic, limba lor scrisă, puternic influențată de oralitate, arhaică și împestrițată cu elemente rusești, scrisă cu chirilice, se deosebea în această parte a locului de limba vorbită în Regat"[4]. Or, în aceste condiții, nu s-a putut forma o conștiință lingvistică solidă. Dimpotrivă, în loc să fie cultivată, conștiința lingvistică a basarabenilor a fost în mod programatic subminată și anihilată.

Deși perioada interbelică a impus o anumită normalitate, totuși ea a fost prea scurtă pentru a putea schimba din temelii situația creată. Cu atât mai mult cu cât în anii '20–'30 ai secolului al XX-lea, adică în aceeași perioadă, în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească era elaborată doctrina limbii „moldovenești". Lingvistul proletcultist I.D. Ceban făurise noua limbă după principiul de clasă, conform căruia „moldovenească" ar fi limba „clasei truditoare moldovenești", iar română ar fi o „limbă dușmană, străinî țăranului moldovan", întrucât ar aparține „saloanelor burgheze bucureștene".

Cât privește politica lingvistică din anii 1945-1989 – când limbă a administrației, a științei și a învățământului superior a fost rusa –, aceasta nu a stimulat deloc dezvoltarea unei conștiințe lingvistice a populației majoritare din RSS Moldovenească. Dimpotrivă, lingviștii erau obligați să inventeze anumite trucuri pentru a demonstra specificul limbii „moldovenești". Bunăoară, pentru a argumenta diferența dintre cele două limbi, într-un stu-

---

[3] Detalii sugestive în acest sens se găsesc la Lidia Colesnic-Codreanca, *Limba română în Basarabia*, Chișinău, Museum, 2003.

[4] K. Heitmann, *Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien. Die sogenannte moldauische Sprache und Literatur*, în „Zeitschrift für Romanische Philologie" 81, 1965, p. 11.

diu colectiv publicat în 1976 erau condamnate neologisme de genul *tartină, crenvurşti, borderou, sacou, cravată, robinet, poşetă* etc., recomandându-se, în schimb, cuvinte „autohtone": *buterbrot, sosiscă, vedomoste, curtcă, galstuc, cran, sumcă* etc.

După 1989, deruta identitară a parcurs mai multe faze care, luate în ansamblu, nu au reuşit totuşi să le cultive cetăţenilor o conştiinţă lingvistică. De aceea, mulţi vorbitori, în virtutea inerţiei şi a lipsei de înclinaţie intelectuală, consideră că limba pe care o vorbesc ei este „moldovenească". În acest caz, ce este limba „moldovenească"? Pentru a o circumscrie, am putea afirma: limba moldovenească este un construct stalinist, care are la bază ideea vehiculată de Proletcult a unei limbi simple/simpliste, proletare. Ea nu este altceva decât o română cu un vocabular extrem de redus şi rusificat, cu o sintaxă rudimentară – „clasa proletară nu vorbeşte cu subordonate" – şi scrisă cu grafie chirilică.

Atitudinea lingviştilor occidentali

Într-un editorial nesemnat din ziarul *Comunistul* (organul de presă al partidului de guvernământ de la Chişinău), cu ocazia împlinirii a 15 ani de la adoptarea legislaţiei lingvistice, se constatau următoarele: „Anul acesta urmează să fie marcată o dată în unica din lume ţară – Republica Moldova – sărbătoarea limbii, instituită de un parlament al frontului popular. Dar iată în ce constă chestiunea: naţiunea majoritară nici până acum nu poate înţelege în cinstea cărei limbi este instituită această sărbătoare. Conform Constituţiei Republicii Moldova, limba noastră de stat este limba moldovenească, pe când în şcoli, instituţii, la radio, la televiziune se preferă limba română, promovată de unionişti. Majoritatea populaţiei băştinaşe consideră drept limbă a sa maternă limba moldovenească, însă limba română, impusă de unionişti, mai triumfă şi acum şi calcă în picioare în mod neruşinat limba moldovenească şi, cu părere de rău, reiese că nu are cine restabili adevărul istoric, cu toate că moldovenii se plâng împotriva sorţii lor lingvistice".

Exacerbând aşadar problema limbii şi folosind-o în lupta cu oponenţii lor politici, comuniştii pledează pentru reabilitarea limbii „moldoveneşti" cu mijloacele limbii române, deoarece textul este redactat într-o română exemplară, chiar dacă pe alocuri sunt introduse forţat construcţii specifice limbajului popular, iar retorica e specifică limbii de lemn.

În pofida strădaniilor lui Vasile Stati, unicul „lider grămătic" al comuniştilor, enciclopediile şi dicţionarele de lingvistică din Occident – instrumente de lucru indispensabile pentru orice student la filologie şi surse de informare pentru orice persoană cultă – nu conţin termenul „limba moldovenească". Chiar dacă ar angaja detectivi din cei mai abili, comuniştii nu vor găsi limba lor preferată în *El Universo de las lenguas*[5] (o operă monumentală de 1347 de pagini!), nici în *Les Langages de l'Umanité. Une Encyclopèdie des 3.000 langues parlées dans le monde*, unde se specifică: „Aujourd'hui le roumain est la langue officielle de la Roumanie et de la Moldavie"[6].

În cel mai bun caz, unii lingvişti explică faptul că limba „moldovenească" nu este altceva decât limba română. Astfel, în *Encyclopedia of the Languages of Europe* se precizează: „Termenul *limba moldovenească* era folosit în Uniunea Sovietică cu referire la limba romanică utilizată în RSS Moldovenească [...]. În realitate, moldovenească nu este altceva decât modul particular în care se vorbeşte limba română în Moldova, zona ce cuprinde partea de est a râului Prut în Basarabia (astăzi Republica Moldova) şi partea de vest a aceluiaşi râu în vechiul principat Moldova (în prezent România) [...]. Sub dominaţia sovietică în RSS Moldovenească s-a folosit alfabetul chirilic, până când a fost aprobată Legea cu privire la revenirea la alfabetul latin (31 august 1989), în virtutea căreia româna devine limbă oficială a Republicii. [...] După obţi-

[5] Cf. J. Carlos Moreno Cabrera, *El Universo de las lenguas*, Madrid, 2003.
[6] M. Malherbe, *Les Langages de l'Umanité. Une Encyclopèdie des 3.000 langues parlées dans le monde*, Paris, 1997, p. 167.

nerea independenței în 1991, Republica Moldova declară româna limbă oficială [...]. Deocamdată, încercările de a schimba denumirea limbii prin cea de română nu s-au soldat cu succes"[7].

Și în enciclopedia editată de Institutul de Lingvistică din Moscova – *Языки Российской Федерации и соседних государств*, în trei volume – scrie negru pe alb că limba oficială a Republicii Moldova este limba română[8].

Dacă pentru comuniști opinia lingviștilor de la Academia de Științe a Moldovei, care au epuizat de mult toate argumentele științifice, nu contează absolut deloc, ei ar trebui să țină cont, cel puțin, de părerea lingviștilor occidentali. Or, aceștia nu au considerat niciodată limba moldovenească drept o limbă romanică independentă. Deja Carlo Tagliavini, în celebra sa *Istorie a limbilor romanice* din 1949, preciza că „l'independenza del Moldavo dal Romeno è ormai una dogma della linguistica sovietica"[9]. Iar Klaus Heitmann, într-un studiu din 1965, demonstra că așa-zisa limbă moldovenească este, de fapt, limba română: „Die Sprache, die in der Sowjetmoldau gesprochen wird, haben wir implizit bereits charakterisiert: sie ist, ganz wie die historische Situation erwarten lässt, die Rumänische"[10]. Lingviștii occidentali și-au dat seama din capul locului că este vorba de un construct politico-ideologic și nu lingvistic, deoarece principiile după care moldoveniștii elaboraseră noua limbă erau în totalitate extralingvistice. De aceea, atunci când romaniștii sovietici au venit cu propunerea de a include „moldovenească" printre limbile romanice vorbite în estul Europei, experții occidentali nu au luat-o în serios[11].

Între timp, în Occident bibliografia pe această temă a sporit

[7] Glanville Price (ed.), *Encyclopedia of the Languages of Europe*, Blackwell Publishers Ltd, 1998, p. 445.

[8] Cf. *Языки Российской Федерации и соседних государств*. Энциклопедия в трех томах. Том II, Москва, 2001, p. 454.

[9] C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza*, Bologna, ed. a V-a, 1969, p. 361.

[10] K. Heitmann, *op. cit.*, p. 108.

[11] Cf. Glanville Price (ed.), *op. cit.*, p. 401.

considerabil, problema limbii „moldovenești" fiind abordată din diverse perspective. Concluzia care se desprinde din aceste cercetări a fost exprimată în modul cel mai sugestiv de Eugeniu Coșeriu: „a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural"[12].

* * *

În concluzie, guvernanții de la Chișinău duc o politică incongruentă și contradictorie, dat fiind că interesul pentru integrarea europeană pe care ei îl manifestă și dezinteresul total față de opinia savanților occidentali referitoare la limba română din Republica Moldova se bat cap în cap. E ca și când ar vrea să ajungă cât mai repede în Europa, însă ca mijloc de locomoție folosesc carul cu boi pe care au arborat un drapel roșu cu o seceră și un ciocan. Doar că e un lucru știut: nu poți ajunge în „înalta societate" trăgându-ți pe trup o haină de rândaș.

Contrafort, nr. 7-8 (141-142), iulie-august 2006

[12] E. Coseriu, *Die östliche Latinität*, în *Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt? Rumänien und rumänische Sprachgebiete nach 1918*, Heraus. von H. Förster und H. Fassel, Stuttgart, 1999, p. 212.

OFENSIVA LIMBII „MOLDOVENEȘTI“

Dat fiind că internetul face parte deja din viața noastră cotidiană, la sfârșitul anului universitar 2006-2007 le-am sugerat studenților mei de la Praga – întrucât în semestrul de vară avusesem un curs opțional *Situația lingvistică din Republica Moldova* – ca în loc de proba finală să caute materiale referitoare la așa-zisa limbă moldovenească și să le comenteze. Firește, au găsit o gamă întreagă de materiale în cele mai diverse limbi, inclusiv în cehă: de la pagina principală din *Wikipedia* scrisă cu chirilice și *Google* în variantă moldovenească până la atitudini tranșante ale unor tineri intelectuali basarabeni apropo de acest fals științific. Au mai descoperit apoi că foarte multe instituții de stat din Republica Moldova, ca să nu mai vorbim de paginile Parlamentului, Guvernului și Președinției, denumesc limba propriului site „moldovenească“. Ceea ce au constatat studenții Secției de limba și literatura română a Universității Caroline din Praga este că în jurul termenului de limbă „moldovenească“ domină o enormă confuzie, iar ofensiva sa în rețeaua internet ia amploare.

Limba „moldovenească“ în internet

Din multiplele materiale supuse analizei, merită atenție pagina din 10 aprilie 2006 a BBC Romanian.com, care conține corespondența intitulată *2 milioane vorbesc „moldovenește“, 500 de mii româna*, semnată de Corneliu Rusnac[13]. Aflăm de aici că din cei

[13] Cf. site-ul http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/printable/060410_moldova_recens...

3 mil. 400 de mii de locuitori ai Republicii Moldova doar 550 de mii se declară vorbitori de limba română, în timp ce restul, două milioane, susțin că vorbesc limba „moldovenească". Prin urmare, rezultatele finale ale recensământului populației din Republica Moldova indică faptul că aproape de patru ori mai mulți cetățeni se consideră vorbitori de limba „moldovenească". În zadar unii dintre cei chestionați pe stradă au menționat că dihotomia *limba „moldovenească" vs limba română* este promovată în interese politice sau din ignoranță.

Articolul de referință din *Wikipedia*, pe care probabil mulți dintre cititorii revistei *Contrafort* îl cunosc, indică altă cifră: *„Limba moldovenească* sau *româna moldovenească* [...] este numele oficial al limbii române din Republica Moldova. Existența acesteia ca limbă de sine stătătoare este disputată. Majoritatea lingviștilor specializați pe limba română susțin că limba moldovenească este pur și simplu limba română redenumită după criterii politice, deși au existat și voci venite în sprijinul moldovenismului (cf. Vasile Stati). Limba este maternă pentru aproximativ *2,5 milioane* de locuitori ai Moldovei"[14].

Un alt articol din *Wikipedia*, scris cu chirilice – care, în plus, conține și greșeli gramaticale – relevă cifra de 4 milioane: *„Лимба молдовенякэ* есте о лимбэ индо-еуропянэ ши лимба офичиалэ дин Република Молдова. Я есте ворбитэ ын тоатэ лумя де апроксиматив *4 милиоане де персоане*. Молдовеняскэ фаче парте дин групул италик, субгрупул естик ал лимбилор романиче.

Лимба ромынэ ши лимба молдовеняскэ сынт ушор интелижибиле, дар екзистэ диференце де вокабулар, каре ау урмэтоареле каузе: 1) инфлуенца лимбий русе, каре е лимбэ доминантэ ын Молдова, ши а лимбий украинене. 2) регионализмеле: Мулте кувинте каре ау девенит архаизме ын Ромыния, дар каре ынкэ май сынт фолосите ын комунитэць рестрынсе

[14] A se vedea site-ul http://ro.wikipedia.org/wiki/Limba_moldoveneasc%C4%83

ын Молдова ромыняскэ, ау рэмас ын узул регулат ал молдовенилор. Де асеменя, кытева кувинте ши калкурь русешть сынт ынкэ утилизате. 3) Екзистэ ши диференце ын пронунцие. Ча май маре диференцэ констэ ын тендинца молдовенилор сэ ынлокуяскэ ын ворбире вокала 'е' де ла сфыршитул кувинтелор ку 'и'. Де асеменя, даторитэ фаптулуй ка териториул актуалей Молдова а фост суб контрол русеск пентру 180 де ань, лимба молдовеняска есте каракеризатэ де ун акчент «русеск». Ын Кишинэу де махала, ворбеск о «лимба аместекатэ», де русеште ши ромынеште. Молдовеняскэ ера скрисэ ын Молдова ын алфабетул кирилик, яр ла ынчепутул анилор 1990, кынд Академиа де Штиинце а Молдовей а адоптат алфабетул латин"[15].

Deci, care să fie totuşi numărul exact al vorbitorilor de limbă „moldovenească": 2 mil., 2,5 mil. sau 4 mil.? Revenind la recensământul din 2004, ale cărui rezultate sunt invocate în diverse contexte ori de câte ori cineva doreşte să facă trimitere la conştiinţa vorbitorilor din Republica Moldova, trebuie precizat că referitor la organizarea acestuia, acelaşi C. Rusnac scria: „Modul în care s-a desfăşurat recensământul din 2004, la capitolul apartenenţă etnică şi limbă vorbită, a fost criticat de către reprezentanţii Consiliului Europei. [...] John Kelly declarase atunci că şapte din cele zece grupuri de observatori internaţionali au înregistrat un număr considerabil de cazuri în care recenzorii le-au recomandat respondenţilor să se declare moldoveni şi nu români"[16]. Prin urmare, majoritatea celor care s-au declarat vorbitori de limba „moldovenească" au fost pur şi simplu manipulaţi de responsabilii cu recensământul.

Din aceeaşi corespondenţă mai aflăm că numărul cetăţenilor care susţin că vorbesc româna este mult mai mare la oraşe decât

[15] Informaţii în limba moldovenească veţi găsi pe site-ul http://mo.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D3%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%87%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D1%8D

[16] A se vedea site-ul http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/printable/060410_moldova_recens...

la sate. Astfel, în localităţile urbane aproximativ fiecare al treilea a declarat româna ca limbă maternă, în timp ce în zona rurală doar unu din şapte. De fapt, dicţionarul lui Stati, care e adus ca unic argument ştiinţific întru susţinerea limbii „moldoveneşti", vine în sprijinul acestor date, oferind un lexic primitiv şi arhaic, în cel mai bun caz, un vocabular al unor îndeletniciri autarhice.

„Il bizzarro dizionario di Stati"

La patru ani de la apariţie, această ispravă pseudolexicografică, ignorată pe bună dreptate de lingviştii noştri, rămâne în continuare o operă bizară, stârnind curiozitatea romaniştilor din străinătate. Mă voi rezuma la o caracterizare sugestivă care îi aparţine doamnei Marinella Lörinczi, profesoară de lingvistica romanică la Universitatea din Cagliari, Italia: „Il dizionario stesso è soltanto una sorta di vocabolario dialettale tecnicamente imperfetto, poco accurato, risultato da una compilazione sbrigativa di materiali d'accatto"; „è un corpus lessicografico di ridotta utilità"; „il bizzaro dizionario di Stati è una curiosità storica". Domnia Sa mărturiseşte că, citind acest dicţionar, a avut un sentiment de stupoare: „il senso di stupore dinanzi a un'operazione lessicografica inutile e inutilmente provocatoria nel suo apparato paratestuale"[17].

De regulă, orice dicţionar din vasta istorie a lexicografiei universale este alcătuit în scopul explicitării sensului cuvintelor, obiectivul său fiind a-i ajuta pe vorbitori să-şi amplifice competenţa lingvistică. În acest sens, repertoriile de cuvinte s-au alcătuit şi se alcătuiesc după anumite principii pe care orice lexicograf le cunoaşte şi, conform deontologiei limbajului şi eticii profesionale, le respectă implicit sau explicit. Prin urmare, orice dicţionar trebuie

[17] M. Lörinczi, *La sconfitta del buon senso linguistico: il primo dizionario moldavo-romeno, a oltre un anno dalla sua pubblicazione*, în „Lingue, istituzioni, territori. Riflessioni teoriche, proposte metodologiche ed esperienze nell'ambito della Politica Linguistica", Bulzoni, 2005.

să fie un instrument de lucru pentru vorbitorii limbii respective. Or, e suficient să deschizi opusul lui Stati și să citești prima pagină ca să-ți dai seama că ținuta științifică și rigorile lexicografice îi sunt străine, *rațiunea* elementară și bunul-simț lipsind cu desăvârșire. De altfel, în dreptul literei *R* am căutat cuvintele *rațiune*, *a raționa*, *raționament*, însă la locul respectiv din așa-zisul dicționar am găsit doar... *rață, rață mută, rățușcă de fer, rățuști*.

Deși autorul declară că dicționarul său este un instrument de lucru – „o sursă surprinzătoare de informații pentru învățători, elevi, studenți, profesori, politicieni, inclusiv prim-miniștri, pentru toți purtătorii limbii moldovenești, precum și pentru purtătorii limbii românești" –, am încercat să stabilim împreună cu studenții de la Praga ce fel de lexic descrie. După ore întregi de stupoare și ilaritate, studenții și-au dat seama că substantivele, verbele sau adjectivele cu un conținut abstract care țin de activitatea spirituală, nu de sfera vieții materiale, lipsesc cu totul. În continuare, ne-am propus să vedem ce fel de dicționar este acesta – explicativ, bilingv, al unui idiolect, fiindcă moldovenesc-românesc e clar că nu poate fi. Ca să verificăm, am căutat principalele cuvinte din poemul *Stampă VIII* de Vasile Gârneț – *cadru, sunet, distilat, emoție, disperare, a oferi, generos, multiplu, a se refugia, sonet, metaforă, ființă, peisaj, a tulbura, a se îngrijora, a suferi* – în opusul lui Stati, însă niciunul din aceste lexeme nu este inventariat sau explicat de autor. În sfârșit, ne-am întrebat: dacă nu reflectă nici limba literară actuală din Republica Moldova, atunci poate că este lexiconul unui idiolect, al unui singur vorbitor, adică al limbii pe care o vorbește Stati însuși? În acest scop, am scos mai multe vocabule pe care Stati le folosește în introducerea sa și am început să le căutăm în „corpusul" inventariat. Astfel, cuvinte precum substantivele *anihilare, deznaționalizare, context, elaborare, etnie, evoluție, intimidare, ipocrizie, ipostază, lingvonim, naționalitate, origine, statalitate, șantaj*; verbele *a confunda, a calomnia, a contura, a dispune, a divulga, a ignora, a infirma, a menționa, a periclita, a substitui* și adjectivele *agresiv, explicabil, indiscutabil, inteligibil, principial* din prefața sa

agresivă și neacademică, pur și simplu, lipsesc din dicționar. Prin urmare, opusul lui Stati nu este nici măcar propriul lui dicționar, deoarece nu există o coerență elementară între premisele teoretice ale autorului și conținutul propriu-zis al travaliului său.

În consecință, lista de cuvinte pe care autorul o recomandă chiar și prim-miniștrilor nu conține cuvinte uzuale, indispensabile lexicului cotidian al oricărei persoane culte. Ce conține în schimb? Iată câteva exemple banale: substantivul *cocoș* apare de 4 ori și tot de 4 ori, diminutivul său *cocoșel*, *cușmă* – de 5, *chișcă* – de 6 ori și derivatele sale *chișcăței*, *chișcar*. Substantivul *râpă* are 12 intrări, *trubă* – 7, *polonic* – 6, *lingură* – 4 și diminutivul *linguriță* – 3, la care se adaugă și pl. *lingurari*, care apare de 5 ori („blidar", „bufet, mobilă", „cotruță", „vas în care se țin lingurile", „polonic"). Substantivul *fortocică* (oberliht) este glosat de 5 ori, *stative* – de 6 ori, *butuc* – de 6 ori, *baistruc* – de 10 ori, *buhai* – de 8 ori, *brâu* – de 10 ori, iar verbul *a hăi* apare de 7 ori. Or, orice lexicograf cu bun-simț știe că nu se glosează în acest fel, că toate sensurile unui cuvânt sunt înglobate într-un singur articol de dicționar. Stati însă, pentru a demonstra că în opusul său inventariază 19 000 de cuvinte-titlu, așa cum ne avertizează la început, reia, de regulă, cuvântul pentru fiecare sens, acesta fiind uneori născocit ad-hoc. Ca să nu mai vorbim de modul absurd de a explica semnificația unor cuvinte „moldovenești" pentru vorbitorii de limba română: *adevărat* – istina, *adeverință* – zapiscă, *alarmă* – trivogă, *arâc* – podușcă, *balamiș-balmuș* – nărujnic, *datină* – predanie, *dovadă* – rospiscă, *dovedi* – a pobedi, *franzelă* – bulcă, *aplecătoare* – podoiniță, *a hăi* – a poftori, *amărât* – dăsâdit, *argățeală* – roboteală, *asemănător* – podobnic, *babană* – păciună, *balenă* – chit, *cântare* – peasnă, *a cerși* – a poftori, *cântare (bisericească)* – voscreasnă, *căpetenie* – comandir, *dzamă de pește* – uha, *scat* – anvelopă, *scaun* – tron, *scameică* – taburet, *scameică* – laviță, *scoică* – racușcă, *a schimba* – a izmeni, *vie tânără* – sad, *văiugă* – dolină, *prisidateli* – pomojnic, *rublă* – bumașcă, variantele românești fiind, de fapt, cuvinte preluate din rusă, „adaptate" de autor sau pur și simplu inventate.

În acest caz, ce nivel de limbă inventariază Stati: limba standard/exemplară, registrul popular, stilul familiar sau graiul rural, regional? Dar nicio limbă din lume nu a fost normalizată și codificată luându-se ca model graiul rural! Ce nivel de cultură și civilizație transpare din acest opus? O cultură primitivă, o civilizație autarhică, fondul lexical descris în mod confuz de către autor este unul arhaic și discutabil, deoarece de multe ori semnificațiile cuvintelor sunt exagerate pur și simplu, fiind născocite ad-hoc. Dincolo de stupoarea și ilaritatea pe care le produce lectura unui astfel de lexicon, te întrebi care să fie utilitatea sa? Poate fi folosit în procesul didactic, poate fi un instrument de lucru în învățarea limbii? Dacă da, atunci pentru o singură categorie de persoane: pentru cei cu grave deficiențe mentale.

De altfel, i-am întrebat și pe studenții mei dacă ar putea învăța „moldovenește" sau românește după acest dicționar, la care ei, distrându-se copios, au spus: „nu e o chestie de luat în serios", *to je sranda*, a fost replica lor, adică, tradus din cehă, o *bășcălie*.

În acest context, ce putem pretinde de la vorbitorii simpli, naivi, departe de instrumentarul lingvistului, care sunt derutați, confuzi, și totuși sinceri?! Ei își dau seama că limba pe care o vorbesc nu este română exemplară, limba-model care se învață la școală. Populația de la sate își duce existența, de cele mai multe ori, într-un mediu autarhic, sărăcit și neinformat. Acești cetățeni reprezintă, în majoritate, generațiile care au făcut școală în perioada sovietică și deci nu au avut acces la limba literară, adică exemplară. În plus, nu le-a fost cultivată conștiința lingvistică, ceea ce într-o atmosferă normală, civilizată, lipsită de intrigi politice, se face prin eforturi convergente atât din partea statului, cât și a elitelor intelectualile.

Limba exemplară și varietatea istorică

Eugeniu Coșeriu afirmă că orice vorbitor este, într-un sens, poliglot, deoarece cunoaște mai multe limbi funcționale: propriul său grai, nivelul său de limbă, mai multe stiluri ale limbii și limba

literară – modelul ideal de exprimare pentru toată comunitatea lingvistică[18]. Pornind de la ideile lui E. Coșeriu, să încercăm să ne identificăm cu acești vorbitori pentru a înțelege care au fost motivațiile lor și să le justificăm răspunsurile și deruta. Aceasta este, de fapt, și sarcina lingvistului: să clarifice motivațiile vorbitorului, să-l ajute să-și justifice opțiunea, să-i arate dacă modul lui de a vorbi este corect, să-i demonstreze că există și un alt mod, superior, de a vorbi în aceeași limbă. Fără îndoială, arată E. Coșeriu, vorbitorul nu este lingvist, de aceea atunci când el însuși își interpretează propria atitudine, el poate greși. În acest caz, datoria lingvistului este să explice fundamentul și sensul propriu al acestei atitudini și să-l stimuleze pe vorbitor să vorbească mai bine, să vorbească o limbă într-un fel superioară graiului său. Căci pentru vorbitorul normal, naiv, care nu meditează asupra limbii, lucrurile sunt simple: el vorbește limba care corespunde nivelului său de instruire și de cultură. În schimb, pentru cei care consideră limba în mod reflexiv, și aceștia sunt intelectualii – lingviștii, scriitorii, profesorii etc. – a vorbi corect nivelul literar al limbii constituie o obligație morală.

Aceasta pentru că limba exemplară reprezintă un nivel superior de vorbire, este limba care se formează pe deasupra diferențelor dialectale, a diferențelor de registru și stil de limbă, fiind o normă lingvistică pentru toată comunitatea. Drept dovadă, nu se poate studia la Universitate, la Facultatea de Filosofie, dacă te rezumi la lexicul rural, la nivelul limbii populare, la registrul vorbit în satul tău de baștină. Cu toții cunoaștem acest registru de limbă, dar nu-l identificăm cu limba exemplară, deoarece limba literară în orice țară civilizată reprezintă și trebuie să reprezinte modelul cel mai elevat de exprimare.

E adevărat că în lingvistică mult timp a fost luată în considerare doar gramatica unei limbi sub toate aspectele sale, adică

[18] E. Coșeriu, *Arhitectura și structura limbii*, în „Prelegeri și conferințe". Anuar de lingvistică și istorie literară. T. XXXIII, 1992-1993, Iași, p. 57-59.

numai dimensiunea omogenității limbii, în sensul că limbile erau considerate ca unitare. Însă orice limbă manifestă și dimensiunea varietății. Odată cu E. Coșeriu, care a impus și a argumentat aceste distincții – terminologia sa devenind generală, fiind terminologia internațională curentă astăzi în lingvistică – varietatea limbilor a fost integrată în obiectul de studiu al lingvisticii[19]. Astfel, în limbile istorice există trei tipuri de varietate: varietate în spațiu sau *diatopică*; varietate între straturile sau păturile socioculturale ale comunității sau *diastratică*; varietate *diafazică* între scopurile expresive, determinate de elementele fundamentale ale actului lingvistic concret, care sunt, în afară de vorbitor, lucrurile despre care se vorbește, ascultătorul sau destinatarul, situația în care se vorbește și circumstanțele vorbirii.

E. Coșeriu precizează că, la o adică, nimeni nu poate vorbi simultan toată limba română, deci și muntenește, și moldovenește, și în graiul bănățean, la nivelul cel mai elevat și la nivel popular, în stilul familiar și în cel administrativ. De fiecare dată realizăm o anumită varietate a limbii. Important este însă să nu confundăm acest tip propriu de varietate cu limba comună, cu limba exemplară, literară sau standard.

Pe de altă parte, limba exemplară nu trebuie înțeleasă ca limbă care ar elimina formele de varietate ale limbii comune, adică graiul local, nivelul popular, jargonul sau argoul. Particularitățile locale și cele ale argoului juvenil dau colorit vorbirii, însă ele reprezintă, de fiecare dată, doar una dintre varietățile limbii istorice, iar atunci când aspirăm la un model superior de exprimare, trebuie să facem abstracție de ele, astfel încât atunci când suntem întrebați ce limbă vorbim, să știm că trebuie să ne situăm la nivelul limbii literare sau exemplare. Acest model al limbii este tocmai limba pe care o susține o Academie într-o țară civilizată, este limba clasei culte a vorbitorilor, adică a intelectualilor.

[19] Cf., de exemplu, E. Coseriu, *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*, Tübingen-Basel, 1988.

Concluzii

Cei două milioane de cetățeni care susțin că vorbesc limba moldovenească, într-un fel, au fost sinceri cu ei înșiși, recunoscând că alt nivel de limbă ei nu cunosc! Și nici nu au conștiința lingvistică necesară, indispensabilă unui cetățean cult, dintr-o țară civilizată. Din punct de vedere științific însă este ilegitim ca aceste particularități regionale, aceste fapte locale să fie ridicate la rang de limbă exemplară și impuse tuturor vorbitorilor comunității noastre ca model de exprimare literară.

La 18 ani de la adoptarea legislației lingvistice, situația limbii române în Republica Moldova poate fi comparată, în ce privește politica lingvistică oficială, cu perioada sovietică. Din cauza acestei politici, comunitatea vorbitorilor este divizată în două: cei care susțin că vorbesc românește și cei care afirmă că vorbesc „moldovenește". Adepții limbii „moldovenești", persoane fără studii sau care au studiat în limba rusă, au, de obicei, un limbaj fie dialectal (cu toate particularitățile specifice graiului moldovenesc), fie plin de rusisme. Competența lor lingvistică se caracterizează printr-un lexic sărac, de multe ori compensat cu elemente lexicale ale limbii ruse, prin simplificarea structurii sintactice a frazei, inclusiv prin denaturarea unor raporturi gramaticale normative[20]. Dat fiind că aceste persoane nu au acces la româna literară, iar în virtutea obișnuinței continuă să scrie cu chirilice, opțiunea lor este, în parte, explicabilă.

Exprimându-mă în termeni de sociolingvistică, aș afirma că astăzi conflictul lingvistic în Republica Moldova se manifestă nu doar între cele două limbi ce își dispută întâietatea – româna și rusa –, ci inclusiv în cadrul aceleiași comunități, între vorbitorii de limba română și cei de limba „moldovenească".

Contrafort, nr. 8 (154), august 2007

[20] Alte detalii în S. Berejan, *Aspectul vorbit al limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru,* în *Limba română*, Chișinău, nr. 9-10, 2004, p. 51-54.

IDEOLOGIA MOLDOVENISMULUI ŞI LIMBA COMUNIŞTILOR

Incidentul de acum câteva săptămâni provocat de stipularea limbii „moldovenești" în Acordul privind facilitarea emiterii vizelor și în Acordul de readmisie, încheiate între Uniunea Europeană și Republica Moldova, nu reprezintă deloc o surpriză pentru cei care urmăresc cu atenție discursul lingvistic al partidului de guvernământ, adică al comuniștilor. La o examinare lucidă și detașată, constatăm că este vorba de un discurs consecvent, cu o anumită coerență interioară, chiar dacă se bazează pe premise total false, antiștiințifice și pe o strategie diabolică. Această coerență – care poate fi dedusă din platforma lor electorală, din *Concepția politicii naționale a Republicii Moldova*, aprobată la 19 decembrie 2003 în parlament, din așa-zisul dicționar moldovenesc-românesc al lui Vasile Stati și din diverse declarații oficiale ale reprezentanților săi – înseamnă, de fapt, coerența cu ideologia sovietică de odinioară pe care o credeam demult depășită. Reiterarea argumentelor din anii '50, apelul la aceleași componente ale imaginarului sovietic referitoare la poporul moldovenesc și limba „moldovenească" demonstrează că politica lingvistică de pe vremea lui Stalin a revenit în forță.

Discursul lingvistic al comuniștilor

„Noi, de 650 de ani, suntem moldoveni și limba noastră este moldovenească. Dacă limba română este stră-stră-strănepoata limbii moldovenești – asta nu este problema noastră, ci problema României", declara recent președintele Vladimir Voronin, adău-

gând că, dacă România și-ar reboteza limba de stat în „limba moldovenească", acesta ar fi un adevăr istoric, pentru că „la Alba Iulia, timp de trei zile, s-a discutat cum trebuie să fie numită limba statului nou-format român"[21]. Nu vom comenta aceste afirmații, nu vom întreprinde nici măcar o analiză pragmatică sau semiotică a declarațiilor domnului președinte, fiindcă nu e nevoie de niciun efort de gândire pentru a stabili grila prin care poate fi citit un astfel de discurs: instrumentarul său, orchestrarea politico-ideologică, mijloacele retorice ale limbii de lemn, întreaga recuzită sunt de pe vremea lui I.V. Stalin. Ceea ce ne propunem în schimb este să certificăm continuitatea sa cu discursurile pe aceeași temă de acum 50-60 de ani, când partidul indica lingviștilor și istoricilor în ce direcție să-și desfășoare cercetarea și la ce concluzii trebuie să ajungă. De fapt, Comitetul Central al Partidului Comunist impunea o teză, iar lingviștii aveau obligația să o justifice ca să pară cât mai plauzibilă. Dar, ca să anticipăm lucrurile, vom invoca aici opinia unui expert în problema Basarabiei, conform căruia „niciodată discursul identitar de sus în jos forjat de oficialitate nu a reușit să se impună cu adevărat"[22]. Reprezentanții Partidului Comunist din Republica Moldova care s-au opus proclamării independenței în 1991, iar înainte de aceasta, revenirii la alfabetul latin, până la urmă trebuind să se conformeze și ei, au reluat, odată cu accederea lor la putere în 2001, ideologia moldovenismului, elaborată în anii '30 în RASS Moldovenească și continuată apoi în RSS Moldovenească. De altfel, D. Deletant ne avertiza deja în 1996 la modul serios că: „Cei care încearcă să dezvolte o conștiință moldovenească ar putea să revină la interpretările sovietice de altădată privitoare la istoria și cultura Basarabiei. Prin urmare, putem fi martorii unei renașteri a unor păreri comuniste cu privire la trecutul Moldovei"[23].

---

[21] Cf. http://www.365days.ro/articol-1152-la-ue-continua-sa-existe-oficial-limba-moldoveneasca/

[22] D. Dungaciu, *Moldova ante portas*, București, Tritonic, 2005, p. 83.

[23] D. Deletant, *Prefață* la W.P. van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Chișinău, Editura Arc, 1996, p. 10.

Ideologia sovietică și „moldovenismul"

Ideologii sovietici au fost preocupați de la bun început de inventarea unei identități proprii a moldovenilor care să-i deosebească de confrații lor din România. Deja la Plenara din august 1947 Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei trasa istoricilor sarcina de a elabora un manual de istorie a Moldovei de pe poziții marxiste. Strict supravegheat de CC, acest proiect a trecut prin mai multe faze de elaborare, de la *Cursul de istorie a Moldovei* până la *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până astăzi* (coord. V. Țaranov), apărută recent în limba rusă (paradoxal, sub egida Academiei de Științe a Republicii Moldova). Cert este că N. Mohov, V. Țaranov, N. Derjavin ș.a. au rescris istoria Basarabiei în baza instituirii unei opoziții între *moldoveni* și *români*, desemnând prin acești termeni realități etnice diferite, în consecință, falsificând întregul proces istoric și etnocultural[24].

Ideea centrală în jurul căreia acești istorici și-au construit întregul eșafodaj teoretic este că moldovenii s-ar fi format în urma „încrucișării reciproce a volohilor romanizați cu slavii de est", altfel spus, rolul slavilor în procesul de etnogeneză a moldovenilor ar fi fost unul decisiv. Pe cale de consecință, influența slavă ar fi determinat crearea, către secolul al IX-lea, a unei „noi comunități etnice – volohii", fapt ce a dus la apariția, în secolul al XIV-lea, a moldovenilor, deosebiți de valahi. Anexarea Basarabiei între 1812 și 1918 la Imperiul țarist le-a servit pentru a demonstra crearea a două națiuni moderne independente: națiunea „moldovenească" în Basarabia și cea română în Moldova de peste Prut.

Cât privește elaborarea limbii „moldovenești", ca deosebită de română, aceasta își avea deja propria istorie, începută cu Leonid Madan și Mihail Serghievski în fosta RASSM, care nu însemna nimic altceva decât crearea unui surogat de limbă.

---

[24] Detalii în acest sens ne oferă Gh. Negru în excelentul său studiu *Politica etnolingvistică în RSS Moldovenească*, Chișinău, Prut Internațional, 2000.

Vom preciza că același N. Derjavin, acad. al AȘ a URSS, specialist în etnogeneza slavilor, în studiul său *Despre originea poporului moldovenesc*, va susține că moldovenii ar fi „descendenții direcți ai populației locale slave străvechi", iar limba „moldovenească" ar fi „o limbă de proveniență slavă". Un alt teoretician, A.D. Udalcov, argumenta, la o sesiune științifică desfășurată la Chișinău, că „poporul moldovenesc", prin urmare și limba sa, s-au format ca rezultat al încrucișării elementelor vestice latine cu elemente estice slave[25].

Aplicând în practică aceste elucubrații ale imaginarului ideologic sovietic, Ivan D. Ceban publică, la 9 septembrie 1945, articolul *Очищать молдавский язык от чужих влияний*, în care îi îndemna pe cititori să folosească cât mai multe cuvinte rusești, întrucât „știința marxist-leninistă socoate influența culturii ruse asupra culturii moldovenești drept un fenomen progresist". A. Borșci, venit de la Kiev pentru a contribui la impunerea limbii „moldovenești", ajungea la următoarea concluzie, la o ședință din mai 1948: „În ziarele și cărțile care se publică aici pot fi găsite o mulțime de cuvinte care nu trebuie să existe în limba moldovenească, care ușor pot fi schimbate cu cuvinte rusești. E obligator oare să se folosească cuvintele «complot», «complotist» ș.a.m.d.? Oare nu poate fi folosit cuvântul rusesc „zagovor"? *Limba moldovenească trebuie făcută moldovenească*". A. Lazarev, pe atunci ministru al învățământului, chema și el „să se dea ripostă celora care neagă existența limbii moldovenești"[26].

Tendința premeditată de a identifica structura și fondul lexical de bază ale limbii „moldovenești" cu cele ale limbii ruse, impunerea alfabetului rusesc, poluarea intenționată cu cuvinte și expresii din limba rusă trebuiau să devină, ulterior, probe științifice

[25] *Ibidem*, p. 85.

[26] A.Ș.C.A.Ș.R.M., fond 3, inv. 1, dosar 58, filele 137, 208 – apud Gh. Negru, p. 35.

ale existenței așa-zisei limbi moldovenești. În plus, pentru autorii „noii ortografii", alfabetul nu era o simplă „reflectare în scris a sunetelor limbii", ci reprezenta întâi de toate o „orientare politică".

Ar fi cazul să amintim că Gheorghe Bogaci, Vasile Coroban ș.a., care apărau cu mult curaj limba română, erau atacați de liderii de partid și învinuiți de faptul că „duceau o linie nihilistă și cosmopolită a negării, adeseori ascunse, a originalității limbii moldovenești, a istoriei sale, a legăturilor sale cu limba rusă, o linie a închinării față de cultura vest-europeană"[27]. Mai mult, având curajul să-l înfrunte pe I.D. Ceban, ei au fost etichetați drept „elemente burghezo-naționaliste moldovenești", cărora „le trebuia teoria asta pentru a întări legal cotropirea Moldovei și a lichida sinestătornicia statului moldovenesc". În viziunea aceluiași Lazarev, devenit deja secretar al Comitetului Central al PCM, acești cercetători „s-au rostogolit până la negarea completă a sinestătorniciei limbii moldovenești, afirmând că nu-i nicio deosebire între limba moldovenească și cea română".

Deși la Conferința din decembrie 1951, organizată de Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a URSS, împreună cu Institutul de Istorie, Limbă și Literatură de la Chișinău, la care au fost discutate problemele lingvisticii moldovenești, lingviștii de la Moscova au demonstrat că limba „moldovenească" este o limbă romanică, iar specificul ei îl constituie nu elementele slave, ci structura gramaticală romanică și fondul lexical de bază de origine latină, I.D. Ceban s-a pronunțat din nou pentru scrierea palatalizată – *cheatră, ghine, vraghie, jin* etc. –, susținând că limba literară din RSSM nu trebuie să coincidă cu dialectul muntean, adică cu limba română, aducând ca argument cuvinte „norodnice moldovenești" – *aist, amu, aiasta, aiștia, iamuș, oi aduce, or face, cușmă, a chiti, a jurui, a se inji, mâniștergură* etc.

[27] A. Lazarev, *Sarcinile de neamânat ale lingviștilor din Moldova*, în *Moldova socialistă*, 23 noiembrie 1951.

În realitate, moldoveniștii luptau împotriva „influențelor românești", pledând pentru împrumuturile artificiale din limba rusă, „cea mai progresistă limbă din lume".

De aceea, în domeniul limbii, moldovenismul a însemnat interzicerea alfabetului latin, haosul ortografic și ortoepic, limitarea artificială a lexicului, introducerea masivă a rusismelor și orientarea spre limba vorbită. Însă scopul separării limbii „moldovenești" de limba română nu putea fi nicidecum atins, întrucât „oricâte rusisme ar fi adoptat și cu oricâte creații ad-hoc s-ar fi încărcat, o limbă bazată pe graiurile moldovenești și care păstra structurile esențiale ale acestora nu putea fi altceva decât o formă a limbii române; o formă, fără îndoială, aberantă și hibridă, anacronică și absurdă, dar totuși o formă a limbii române, ba chiar numai a dialectului dacoromân"[28].

* * *

Așadar, *moldovenismul* ca doctrină a așa-zisului specific național al poporului moldovenesc, cu istorie, cultură și limbă diferite de cele ale poporului român, reprezintă o invenție a ideologiei sovietice staliniste, menite să justifice anexarea Basarabiei de către Rusia țaristă și, ulterior, formarea RASSM și a RSSM. Proiect de sorginte sovietică, *moldovenismul* se bazează pe o lectură voit distorsionată a istoriei autohtone, acreditând ideea unei diferențieri etnolingvistice între „moldoveni" și români[29]. Această ideologie însă nu va mărturisi niciodată dogmatismul său. Ea disimulează, prin propria-i „raționalitate", caracterul său esențial și anume că se află în serviciul unei puteri, a puterii actuale, comuniste, de la Chișinău.

Deși lucrurile erau clare din capul locului pentru savanții occidentali – K. Heitmann scria negru pe alb în 1965: „Atât în cercurile largi ale opiniei publice, cât și în cercurile de speciali-

[28] E. Coșeriu, *Latinitatea orientală*, în *Limba română*, 1994, nr. 3, p. 21.
[29] D. Dungaciu, *op. cit.*, p. 83.

tate aproape că nu este știut faptul că, pe lângă cele zece culturi romanice cunoscute, mai există una în partea răsăriteană a României: așa-numita cultură moldovenească, cultură ce pretinde că ar avea, cel puțin, o limbă aparte și o literatură aparte. Ea însă nu a fost reprezentată de nimeni dincolo de hotarele sale"[30] – iată că comuniștii au ajuns să reprezinte ei înșiși limba „moldovenească" la Bruxelles și Strasbourg. Doar că impostura se vede de departe.

Contrafort, nr. 11-12 (157-158), noiembrie-decembrie 2007

[30] K. Heitmann, *Limbă și politică în Republica Moldova*, Chișinău, Arc, 1998, p. 7.

LIMBA „MOLDOVENEASCĂ“ ȘI DICȚIONARUL LUI V. STATI

Limba onirică

În celebra sa carte *La ricerca della lingua perfetta*, Umberto Eco se referă la proiectele unor limbi utopice elaborate de-a lungul a 2.000 de ani în istoria europeană. Tema amestecului limbilor, încercarea de a inventa limbi comune pentru întreaga umanitate străbat istoria tuturor culturilor, ne spune autorul. Doar pentru a comenta discuția despre amestecul limbilor, Arno Borst a publicat șase volume, iar Louis Couturat și Leopold Leau prezentau 19 modele de limbi *a priori* și 50 de limbi *mixte* și *a posteriori*. În această vastă tipologie, U. Eco examinează și *limbile onirice* – vorbite de alienați, cele exprimate în stare de transă, limbile revelațiilor mistice etc. –, precum și *limbile de bricolaj*, adică „limbile care apar spontan din întâlnirea a două civilizații de limbi diferite“[31], tipice în acest context fiind așa-numitele *pidgin*, apărute în zonele coloniale. Or, aceste limbi, demonstrează autorul, deși concepute a fi supranaționale, sunt totuși parțiale și imperfecte, întrucât posedă un lexic și o sintaxă foarte elementare și servesc la exprimarea unor activități la fel de rudimentare.

Un aspect aparte în această investigație îl reprezintă „imensa și savuroasa categorie a așa-numiților *nebuni ai limbajului*“. E adevărat că, în această chestiune, ne avertizează U. Eco, este dificil

[31] U. Eco, *În căutarea limbii perfecte* (trad. de D. Cojocaru), Iași, Polirom, 2002, p. 10.

de deosebit „nebunul pur", sfânt și exaltat, de maniacul lingvistic. Totuși, o discriminare este posibilă, în sensul că nu toți retardații devin maniaci lingvistici. Ei bine, legat de această savuroasă panoramă de limbi utopice, întrebarea mea este unde s-ar încadra proiectul limbii „moldovenești", dicționarul moldovenesc-românesc, apărut acum cinci ani, și autorul său, V. Stati?

Aniversarea unui dicționar de bricolaj

Dacă vă amintiți, acum cinci ani, la Chișinău, concomitent cu proiectul *Concepției politicii naționale de stat a Republicii Moldova*, se publica dicționarul moldovenesc-românesc al lui Vasile Stati. Ce s-a întâmplat în această perioadă? Putem vorbi astăzi de impactul său asupra vorbitorilor din Republica Moldova? Câte persoane culte îl au în bibliotecă pentru a apela la el atunci când vor să afle sensul vreunui cuvânt necunoscut? Câți profesori îl utilizează la orele de limbă, la clasă? Câți părinți l-au cumpărat pentru copiii lor? Or, dacă un dicționar nu întrunește aceste condiții, valoarea sa este nulă. De altfel, Agenția Basa-Press anunța atunci, după „lansare", că primii care l-au cumpărat – și cred că și ultimii – au fost intelectualii și au făcut-o, firește, din curiozitate și dintr-un sentiment de consternare în fața unui opus cu caracter ideologic și străin de orice demers lexicografic. În ce mă privește, recunosc că și eu am achiziționat vreo zece exemplare pentru colegi, profesori de lingvistică romanică din străinătate, care nu credeau că este posibil așa ceva.

Reprezentanții elitelor intelectuale de la noi și-au spus cuvântul. „Un monument al minciunii și al urii" – a fost calificat de revista *Contrafort*; Ion Bărbuță, directorul Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe a Moldovei, l-a caracterizat drept „o absurditate servind scopuri politice". Alți specialiști în domeniu au demonstrat inutilitatea sa din punct de vedere lingvistic. Dumitru Irimia arăta că este „o aberație tipărită" în care sunt aduse la un loc, într-o confuzie totală, un pseudodicționar român-român, un pseudodicționar explicativ al termenilor moldovenești și un

inventar de termeni vechi românești, ruseşti sau invenţii proprii[32]. „O carte aflată sub limitele decenței științifice", îl califica Andra Șerbănescu în revista *22*, adăugând că titlul ascunde nu numai o „lucrare lexicografică" penibilă, ci și „o stupidă încercare de a manipula un public presupus suficient de inculT"[33].

Romaniștii din străinătate, cei care au avut curiozitatea să-l răsfoiască, au zâmbit cu condescendență. A fost interpretat fie ca un vocabular al limbii de bricolaj (Maria Desyatova, Universitatea din Moscova[34]), fie ca un dicționar dialectal imperfect care a rezultat dintr-o compilație superficială din materiale de proastă calitate (Marinella Lörinczi, Universitatea din Cagliari, Italia[35]).

Cât privește publicul larg, opiniile nu întârzie să apară, acestea fiind disponibile în internet pe multe din blogurile tinerilor din Republica Moldova. Bunăoară, *Max* (2006-10-18, 21:55) scrie: „Acest Stati trebuie sa pasca oile. De unde se iau asa timpenii de oameni?!". Iar *taniusa* (2006-11-14, 13:48) comentează: „Dictionarul moldovenesc-romanesc e o prostie, ce tara a mai scris in dictionarele sale jargoanele sau cuvintele vorbite de mosii din sat?". Cineva pe nume *mepfy* adaugă, la 2007-08-09, 03:34: „Consider ca inca multe generatii de-acum incolo vor ride de prostiile scrise de Vasile Stati"[36].

---

[32] D. Irimia, *Dicționarul moldovenesc-românesc – un avorton între inepție și ticăloșie*, în *Contrafort*, nr. 10-11, 2003, p. 12.

[33] A. Șerbănescu, *„Se sparie gândul..."*, revista *22*, anul XIV (704), 2-8 septembrie 2003.

[34] M. Desyatova, *Interferenze linguistiche: un meccanismo della 'morte' o un modo nuovo dell'esistenza delle minoranze?* / XXV CILPR (Congres International de Linguistique et de Philologie Romanes, 3-8 septembre 2007). Communications: Resumes, Innsbruck, University press, 2007, p. 31-32.

[35] M. Lörinczi, *La sconfitta del buon senso linguistico: il primo dizionario moldavo-romeno, a oltre un anno dalla sua pubblicazione*, în „Lingue, istituzioni, territori. Riflessioni teoriche, proposte metodologiche ed esperienze nell'ambito della Politica Linguistica". Bulzoni, 2005, p. 167.

[36] Cf. http://andrei.ablog.ro/2006-04-04/dictionar-moldovenesc-romanesc.html

Ideologia moldovenismului și maniacii lingvistici

Unele dintre aprecierile intelectualilor de la Chișinău au surprins nivelul de adâncime al opusului și anume că este „o monstruozitate care nu ar merita nicio atenție dacă nu ar reprezenta o mentalitate ce ține de moldovenismul primitiv" (Mihai Cimpoi), că simbolizează „întoarcerea la era troglodită când cutuma politică și ideologică scârnăvea adevărul istoric și științific" (Eugen Lungu).

Într-adevăr, Stati nu face altceva decât să reia argumentele ideologice din anii '30-'40 ai secolului trecut, prin aceasta situându-se în proximitatea imediată a lui P. Chior, L. Madan și I.D. Ceban, cei care s-au străduit să creeze o limbă „moldovenească" rudimentară, prin simplificarea limbii române – reducerea la minimum a vocabularului, poluarea limbii literare cu regionalisme, rusisme și cuvinte create ad-hoc –, inoculând astfel primitivismul lingvistic și subcultura. Stati nu este inovator nici în domeniul lexicografiei moldo-române, deoarece înaintea sa L. Madan și I.D. Ceban au alcătuit liste de cuvinte în scopul de a demonstra diferența dintre română și limba „moldovenească", însă fără a le aduna totuși între două coperți și a le publica cu nonșalanță sub forma unui dicționar bilingv.

Mai mult, dacă cineva are curiozitatea să citească în paralel textele acestora și prefața dicționarului lui Stati, va constata similitudini frapante. Astfel, în 1926 în RASSM, P. Chior, inspirat de ideologia momentului – când în lingvistica rusă se vorbea de două limbi diferite și divergente în cadrul aceleiași limbi istorice: o limbă proletară, vorbită de muncitori și țărani, și o limbă rusă burgheză, vorbită de intelighenția rusă – postula că limba satelor transnistriene și basarabene este mai simplă și mai democratică decât limba burgheză a orașelor românești:

„Noi trebui sî știm numai una: toatî oformarea șî îmbogățârea limbii trebui sî fie – numai luând ca temelie limba norodului moldovnesc, limba șia în care ne-o crescut mama, în care grăiește

ţăranu nostru. [...] Moldovenii din baştinî şî din vremurile bătrâneşti erau plugari. De-atâta moldovanul nostru are toati cuvintili care îi trebuiesc lui în ograda ţărănescî, în plugărie. Dar trâind alăturea c'on norod mai culturalnic – slovenii (adică ruşii şi ucrainenii – n. mea, E.B.), moldovenii o luat multi cuvinti culturnici şî gospodăreşti dela dânşâi"[37].

După cedarea Basarabiei în 1940, acest „model" de limbă rudimentară, împreună cu ideologia de rigoare, începe să fie implementat cu forţa şi între Prut şi Nistru. Iată un fragment din introducerea la *Кувынтелник орфографик молдовенеск* al lui I.D. Ceban, cel care a elaborat normele pentru limba „moldovenească" între anii 1939 şi 1950:

„Colectivul de avtori s'a pus ca ţeli la munca sa să curăţă limba moldovnescî di cuvintili româneşti franţuziti, neînţălesî de norodu moldovnesc, întrodusî cândva de duşmanii norodului, şi în rând cu aiasta s'a străuit să apuşe cât mai multe cuvinte întrati în traiu norodului moldovnesc în legătură cu zădirea soţialistă, ca neologhizme, din lindjile noroadelor frăţeşti rusască şi ucraineasscă. Cu o fereală s'au purtat avtorii către cuvintele şelea, care nu-s tare răspândite, sfădoase ori tjiar născoşite de oameni osădiţi prin cabinete"[38].

Revenind la discursul lui Stati, acesta este în aparenţă mai nuanţat, însă vine ca o continuare logică la cele două fragmente de mai sus:

„Discriminarea lingvonimului limba moldovenească urmăreşte deznaţionalizarea moldovenilor, prefacerea lor în toalpă românească, care mâine-poimâine ar vota orice, inclusiv înglobarea ocinei strămoşeşti – a Moldovei în componenţa unei noi Românii

[37] Apud A. Gribincea, M. Gribincea, I. Şişcanu, *Politica de moldovenizare în RASS Moldovenească*. Culegere de documente şi materiale, Chişinău, Civitas, 2004, p. 56.

[38] I.D. Ceban, *Кувынтелник орфографик молдовенеск*, Tiraspol, 1940, p. 5.

Mari. Acesta este ţelul final, «eminamente politic», al campaniei de anihilare a limbii moldoveneşti"[39].

Întrucât vocabularul trebuia să se plieze doctrinei moldovenismului, L. Madan, şeful Secţiei de lingvistică a Comitetului Ştiinţific Moldovenesc din RASS Moldovenească, elimina din uz în 1929 neologismele şi construcţiile „străine" plugarului moldovean, substituindu-le prin autohtonisme, prin cuvinte „băştinaşe". În consecinţă, prescria ca normă *arătari* în locul formei literare *expoziţie, apo-născător* în loc de *hidrogen, dreaptoscrieri* în loc de *ortografie, alăturalnic* în loc de *adjectiv, sângurcârmuiri* în loc de *autoadministrare, amuvremnic* în loc de *contemporan, zâlnictreburi* în loc de *obicei* etc.[40]

Tot astfel proceda şi I.D. Ceban, care considera că „cuvintele valahe şi române" ar fi burgheze şi de-a dreptul periculoase, eliminându-le în consecinţă din vocabular. Probabil, unii mai ţin minte că în anii '50 la Chişinău era riscant să foloseşti substantive ca *societate, popor, muncitor* sau *Occident*, în locul lor fiind recomandate *obşte, norod, truditor* şi *Apus*. Pentru a demonstra diferenţa dintre cele două limbi, acelaşi lingvist alcătuia liste de cuvinte care, în opinia sa, aveau sens diferit în „moldovenească" şi în română. Iată câteva exemple: *brusture – liban, bleandă – îmbrânceală, bondar – bărzăun, bostan – dovleac, buhai – becăr, burlui – burlan, bursuc – viezure, bumb – nasture, vătămătură – hernie, gavanos – borcan, gheţuş – polei, găvozdi (a) – înghesui (a), glod – noroi, ilău – nicovală, imaş – izlaz, cotrobăi (a) – scotoci (a), mintă – izmă, mâţă – pisică, mâneştergură – prosop, ogradă – curte, omăt – zăpadă, pleşcat – chel, pântece – burtă* etc. Este exact demersul pe care îl continuă V. Stati, transformându-l în una din modalităţile de creare a dicţionarului său: compară forma din grai, regională, arhaică, restrânsă, cu forma literară.

---

[39] V. Stati, *Dicţionar moldovenesc-românesc*, Chişinău, 2003, p. 6.

[40] Apud Ch. King, *Moldovenii, Rusia şi politica culturală*. Trad. din engleză de D. Stanciu, Chişinău, Arc, 2002, p. 67.

Doar că *Îndreptarul ortografic* al lui I.D. Ceban și listele sale de cuvinte au fost apreciate, chiar în acei ani, de către romanistul rus D. Mihalci ca fiind neștiințifice, elaborate anapoda și necalitativ. Savanții ruși care și-au respectat deontologia meseriei și-au dat seama, deja în anii '40-'50, că proiectul unei limbi „moldovenești" ca deosebită de română reprezintă în realitate o utopie.

Revenind la aniversarea cu pricina, cuvântelnicul lui Stati din punct de vedere politic și lingvistic nu este altceva decât o revenire la anii '30-'40, la epoca lui I.V. Stalin și I.D. Ceban. Ce se va întâmpla peste câțiva ani cu acest opus, cu această mostră a prostiei și a relei-voințe a autorului? Să ne imaginăm că va trebui să-l clasificăm și să-l încadrăm într-o bibliografie generală. Cum vom proceda atunci? Luând ca reper tipologia oferită de U. Eco, unde l-am clasifica? La limbile onirice, la limbile de bricolaj? Și pe autorul său în ce categorie a nebunilor după limbaj?

Contrafort, nr. 7-8 (165-166), iulie-august 2008

LIMBA „MOLDOVENEASCĂ“ ESTE O ROMÂNĂ DE STRADĂ

Într-un sondaj efectuat la Liceul „Liviu Deleanu“ din Chișinău, le-am cerut elevilor din clasele a VII-a, a X-a și a XII-a să răspundă la câteva întrebări pentru a vedea care este atitudinea lor față de limba română. De fapt, chestionându-i dacă există vreo diferență între nivelul literar și cel colocvial al limbii, dacă doresc să-și perfecționeze graiul pe care îl vorbesc, ce rusisme utilizează, nu am făcut altceva decât să apelez la cunoașterea/competența lor lingvistică intuitivă. Voi anticipa concluziile acestui demers, precizând din capul locului că la întrebarea „Ce limbă învățați la școală?“ absolut cu toții au răspuns *româna*.

Ca să testez toleranța lor lingvistică, i-am întrebat cum ar reacționa dacă la poștă, la alimentară sau în alte situații s-ar adresa în română, iar vânzătorul/funcționarul ar răspunde în rusă. Ei bine, cei mai mulți au dat dovadă de o indulgență excesivă, mărturisind că ar trece și ei la rusă: „aș vorbi în limba pe care o vorbește vânzătorul/vânzătoarea“; „aș reacționa normal, deoarece unii dintre noi folosesc mai curând rusa decât româna“; „nu contează, pentru că fiecare are dreptul să vorbească propria sa limbă“. Puțini respondenți și-au manifestat indignarea, doar două răspunsuri fiind în disonanță cu cele anterioare: „aș vorbi în continuare în română, fiindcă ei trebuie să știe limba noastră“; „îmi pare foarte rău că unii trăiesc în Moldova de o viață și nu consideră de datoria lor să vorbească în română“. Un singur răspuns, al unui elev dintr-a X-a, denotă o doză de xenofobie, amestecată cu teribilismul vâr-

stei: „doresc să-mi perfecționez limba și să mă integrez printre populația româno-naționalistă ca să ridicăm o răscoală de represalii (sic!) împotriva minorității ruse".

O limbă rusificată

„Există vreo diferență între română și «moldovenească»?" a fost, probabil, întrebarea cea mai provocatoare, mai dificilă și mai sugestivă în același timp. Aproximativ un sfert din cei chestionați s-au limitat la un răspuns laconic, de genul: „nu, nu este nicio diferență!", „nu, deoarece limba moldovenească nu există", „nu e mare deosebire între ele", „nu, fiindcă este aceeași limbă". Unii au adăugat anumite precizări, cum ar fi: „nu există nicio diferență, însă în limba moldovenească oamenii folosesc multe vulgarisme" sau „moldovenească este limba oamenilor morți din toate punctele de vedere"...

În rest, cei mai mulți percep anumite deosebiri între română și „moldovenească". Să vedem care sunt acestea. Iată câteva dintre argumentele respondenților mei: „moldovenească e cam țărănească, pe când romana e o limbă culturală", „ moldovenească este o corcitură dintre română și rusă", „o contopire a limbii ruse cu cea română", „o limbă mixtă, pe la mijloc între română și rusă", „moldovenească este o limbă formată din rusă și română", „în moldovenească se folosesc multe cuvinte populare", „moldovenească conține multe rusisme și cuvinte simple", „moldovenească e o limbă plină de rusisme și de diferite regionalisme" ș.a. După cum se observă, reperul explicit sau implicit al elevilor este româna literară, în raport cu care „moldovenească" apare într-o ipostază de vădită inferioritate: „moldovenească e limba română rusificată", „moldovenească e o limbă stâlcită și foarte urâtă în pronunțare, pe când romana e o limbă frumoasă și corectă". Pentru ei „romana este mai «civilizată»" (scris cu ghilimele), „în română se vorbește cultural, inteligent, în timp ce moldovenească este mai puțin culturală și inteligentă", în definitiv, „romana este

mai frumoasă și mai literară decât moldovenească". Unii consideră că „româna este o limbă mai dezvoltată", în sensul că „are un vocabular mai bogat decât limba moldovenească", tot astfel, „româna este mai literară și fără rusisme", „în română se folosesc mai mult cuvinte noi (adică neologisme – n. mea) decât cuvinte vechi ca în moldovenească".

Altfel spus, percepția spontană a elevilor s-a focalizat asupra lexicului, surprinzând aspectul fundamental pentru o comunicare eficientă, și anume vocabularul. Ei își dau seama că vocabularul limbii „moldovenești" este simplu, rudimentar, atunci când califică „moldovenească" drept limbă *țărănească*, în care se folosesc preponderent cuvinte populare. Rezumând aceste răspunsuri, „moldovenească" constituie, în opinia lor, „o limbă improvizată, familiară, casnică", „o limbă simplă", „o *limbă de stradă*, bizară, folosită și de unii adolescenți, pe care oamenii culți nu o folosesc", „o română schimbată, modificată, la baza căreia sunt multe rusisme", *„o limbă de stradă* plină de cuvinte urâte". Un elev din clasa a VII-a, pentru a-i imprima răspunsului său mai multă expresivitate, folosește intenționat un cuvânt din rusă: „limba moldovenească este *poșlaja*", adică „trivială, banală, vulgară".

A vorbi românește e prestigios

Modelul de limbă exemplară pentru acești adolescenți îl reprezintă indiscutabil limba română, apreciată de ei ca fiind *cultă, civilizată, frumoasă*. La întrebarea dacă doresc să-și perfecționeze graiul pe care îl vorbesc, aproape cu toții au răspuns afirmativ, invocând diverse motivații. Chiar și cineva care indică „moldovenească" drept limbă maternă ar vrea să-și desăvârșească exprimarea ca să poată „vorbi ca lumea"!

Dacă unele rațiuni sunt pur pragmatice – „vreau să-mi perfecționez limba ca să am un viitor mai profitabil", „aș dori să vorbesc fluent românește ca să pot studia în alte țări" –, altele sunt de-a dreptul epatante: „aș dori să mă pot exprima mai bine la lecții ca

să-mi *gruzesc* colegii"... Un elev dintr-a X-a scrie: „Noi nu vom sta toată viața în Moldova și atunci când vom pleca în România sau altundeva și vom spune *prikol'nyj*, *și ganești* sau *o iei în krylă*, toți ne vor vedea ca pe niște ciudați. Chiar și despre problemele noastre personale trebuie să vorbim corect românește". Cineva dintr-a XII-a, cu o conștiință lingvistică mai dezvoltată, mărturisește: „aș dori să vorbesc mai bine româna pentru că e nevoie de asta, mai ales în societate".

Alte argumente sunt de natură estetică („doresc să-mi perfecționez limba pentru că româna e mult mai frumoasă decât moldoveneasca"), cognitivă („aș dori să-mi îmbunătățesc limbajul ca să arăt mai educat", „ca să fiu mai inteligent") sau se referă pur și simplu la considerente de prestigiu („sigur că aș dori să-mi perfecționez limba pentru a crea o impresie la diferite ocazii", „da, fiindcă limba pe care o vorbesc nu este așa de frumoasă, poate ne vor lua europenii cu ei"). Cert este că argumentele tuturor respondenților sunt similare sau, de cele mai multe ori, se suprapun în ce privește dorința de a-și însuși un nivel mai elevat al limbii. Absolut cu toții doresc să-și desăvârșească propriul grai pentru că le displace nivelul rudimentar la care se vorbește româna în Republica Moldova. Câțiva adaugă și circumstanțele în care ar prefera să facă acest lucru: „aș dori să învăț a mă exprima mai bine, dar nu la noi, ci în România" sau „vreau să-mi îmbunătățesc limba, dar nu folosind dicționarul moldovenesc-românesc al lui Stati...". Prin urmare, elevii intuiesc în româna literară posibilități superioare limbii „moldovenești", posibilități pe care ar vrea să le asimileze ca să le poată utiliza. Deși provin din medii educaționale diferite, acești adolescenți năzuiesc cu toții să-și însușească limba exemplară, limba vorbită în Țară. Chiar dacă unele răspunsuri ne amuză, opinia lor este trăită, apoi explicată, în funcție de cum simte fiecare nevoia expresivității, a prestigiului, vorbind o limbă de cultură.

Altfel spus, acești elevi simt imperios nevoia să-și depășească actuala competență lingvistică, pe care o percep insuficientă pentru a accede la un nivel înalt de cultură. De aceea, ei fac corelația

între un nivel elevat de limbă și un nivel elevat de inteligență, dându-și seama că a te exprima corect și fluent în limba ta maternă înseamnă în același timp a gândi, a fi înzestrat cu capacitatea de reflecție și de abstractizare. Nu întâmplător, ei vizează, întâi de toate, aspectul lexical care e perceput nu ca un stoc de elemente, ci ca utilizare a acestora în vorbire, ca tot atâtea posibilități de a accede la limba română de cultură. Or, pentru un respondent dintr-a VII-a asta sună în felul următor: „aș dori să-mi perfecționez limba pentru a ține o conversație la un nivel înalt de intelectualitate", iar pentru altul dintr-a X-a: „aș vrea să-mi exprim ideile liber, să vorbesc fluent, fără pauze în vorbire". Un elev dintr-a XII-a recunoaște cu o oarecare doză de dramatism: „aș vrea să pot să-mi exprim *normal* gândurile mele, să par *normal* față de alți oameni".

Suspendarea normalității

A te exprima *normal* în limba ta maternă ține de *normalitate* într-o societate așezată, este chiar expresia stării de sănătate a acestui organism social, așa cum a vorbi fluent și coerent înseamnă a fi om normal, ca și vorbitorii altor limbi, adică să nu ai un comportament verbal atipic. Or, în Republica Moldova această normalitate a fost suspendată atât *din exterior,* cât și *din interior.*

Din *exterior,* din cauza asa-zisului bilingvism și a uzurpării de către limba rusă a funcțiilor vitale ale limbii române în perioada sovietică. Având rol de cenușăreasă, româna din Basarabia a fost convertită în mod intenționat într-un model inferior de limbă pentru ca autohtonilor să li se inducă un complex de inferioritate în exprimare și astfel să fie asimilați mai ușor. Ca să formeze o categorie unică de cetățeni, așa-numiții *homocuși – homo sovieticus* la plural – trebuiau să vorbească cât mai dezlânat, în consecință, să gândească cât mai puțin, asemenea personajelor lui G. Orwell din celebrul său roman *1984*. Dacă în alte spații culturale sănătoase bilingvismul poate funcționa, în fosta R.S.S. Moldovenească el a fost unul de fațadă, adică un fals bilingvism.

Din *interior* din cauza mixajului, în conştiinţa vorbitorilor, a două sisteme lingvistice diferite: cel al limbii materne şi cel al limbii ruse[41], ambele imperfect însuşite. În consecinţă, în competenţa idiomatică a basarabenilor s-au produs perturbări grave, ceea ce le-a diminuat posibilităţile expresive, perturbări care, decenii de-a rândul, erau semnalate de unii lingvişti, în special de Valentin Mândâcanu, care, primul, în 1988, a avut curajul să spună lucrurilor pe nume. În cei 50 de ani de coexistenţă cu rusa, împrumuturile şi calchierile din această limbă erau nu doar încurajate, ci chiar recomandate oficial. Spre exemplu, într-un articol-directivă – *Роль русского языка в развитии словарного состава языков народов СССР* („Rolul limbii ruse în dezvoltarea structurii lexicale a limbilor popoarelor URSS") din anii '60 ai secolului al XX-lea se stipula folosirea pe scară largă a rusismelor, libera lor circulaţie dintr-o limbă în alta, chiar însuşirea prin rusă a unui fond lexical de bază de către toate limbile din URSS în scopul aşa-zisei internaţionalizări. Poate unii îşi mai amintesc de teza ideologică oficială care suna astfel: „Culturile şi limbile popoarelor URSS se dezvoltă sub influenţa binefăcătoare a culturii ruse şi a limbii ruse. În decurs de patru decenii de existenţă a puterii sovietice, limba rusă a avut un rol considerabil în dezvoltarea limbilor literare – în special a limbilor care anterior (adică înainte de revoluţia din 1917 – n. mea) nu aveau scriere – mai ales în ce priveşte îmbogăţirea structurii lor lexicale"[42].

Ca un ecou întârziat al acestor directive, Nicolae Corlăteanu se referea, în 1971, la un fond lexical comun tuturor limbilor vorbite în Uniunea Sovietică: „Acest fond lexical comun se creează în zilele noastre, în epoca sovietică şi cuprinde anumite categorii de

[41] S. Berejan, *Itinerar sociolingvistic,* selecţie şi prefaţă de Al. Bantoş, Chişinău, Academia de Ştiinţe a Moldovei, 2007, p. 70.

[42] Cf. *Роль русского языка в развитии словарного состава языков народов СССР,* în Izvestija Akademii Nauk SSSR. Otdelenie literatury i jazyka. 1959, v. XVIII, ed. a 4-a, iulie-august, p. 348.

cuvinte: termeni privitori la succesele științei și tehnicii contemporane (*telefon, telegraf, tractor, combain, rachetă cosmică* ș.a.); termeni referitori la viața economică și social-politică din perioada sovietică (*sovhoz, colhoz, soviet* ș.a.) etc."[43].

Or, în Republica Moldova mulți vorbitori continuă să fie afectați de această stare de lucruri, ceea ce îi transformă în niște vorbitori frustrați și le creează complexe de inferioritate, împiedicându-i deseori să se realizeze plenar ca personalități. Astfel de complexe lingvistice au un efect nociv asupra adolescenților care, de multe ori, sunt incapabili să se exprime liber și dezinvolt, așa cum o fac semenii lor din Țară.

Dincolo de anumite stângăcii în formulare, elevii de la Liceul „Liviu Deleanu" din Chișinău au sesizat ceva important și anume că funcționarea limbii române în Republica Moldova este departe de normalitate, că se impune la modul imperios o educație lingvistică a propriilor noștri vorbitori. Sintetizând răspunsurile lor sincere și spontane, se poate conchide că simplificarea lexicului autohton prin inventarea limbii „moldovenești" și promovarea în continuare de către comuniști a acestei monstruozități înseamnă impunerea unui model mediocru de exprimare, a unui surogat de limbă, a unei limbi de stradă.

Contrafort, nr. 10 (168), octombrie 2008

[43] N. Corlăteanu, *Egală între egale. Limba moldovenească literară în perioada sovietică*. Chișinău, 1971, p. 17.

LIMBA ROMÂNĂ ÎN BASARABIA – UN CALVAR FĂRĂ SFÂRŞIT

„Veşmântul fiinţei noastre“

Cu acest titlu Valentin Mândâcanu publica, acum 20 de ani, în revista *Basarabia,* incendiarul său eseu care a declanşat lupta pentru limba română în toiul perestroikăi gorbacioviste. Deşi cenzurat şi trunchiat – fragmentul *Alfabetul latin – o sperietoare?* fusese de-a dreptul suprimat –, textul a produs o breşă în politica lingvistică oficială, demonstrând că limba autohtonilor se află în pericol de degradare. Pentru prima dată de la instaurarea regimului sovietic, un lingvist avea curajul să spună că în domeniul limbii materne se ajunsese la o „situaţie catastrofală“.

Starea de lucruri constatată de Valentin Mândâcanu era de-a dreptul alarmantă: nivelul scăzut al predării, învăţării şi cunoaşterii practice a limbii române, numită pe atunci „moldovenească“, rusificarea şi reducerea drastică a sferelor sale de funcţionare. Totodată, procesul de degradare a limbii era analizat în strânsă legătură cu pierderea identităţii naţionale. Conceput ca o polemică cu Nicolae Corlăteanu – care scrisese articolul *Etape ale dezvoltării limbii moldoveneşti* la indicaţia partidului comunist –, *Veşmântul fiinţei noastre* demonta întregul eşafodaj teoretic al proiectului sovietic de construire a unei noi limbi romanice la est de Prut: caracterul specific al limbii „moldoveneşti“ în comparaţie cu româna, înflorirea limbii „moldoveneşti“ în perioada sovietică, funcţionarea sa firească alături de limba rusă sau aşazisul bilingvism armonios ş.a.

Dacă vă amintiți, impactul acestui eseu a fost extraordinar, a stârnit atunci entuziasmul tuturor: scriitorii, lingviștii și, în general, reprezentanții elitei intelectuale s-au solidarizat din capul locului cu Valentin Mândâcanu, participanții la dezbaterea din 1988-1989 susținându-l cu ardoare. Astfel, Constantin Tănase și Vasile Bahnaru constatau că politica de rusificare începuse cu mult înainte de perioada sovietică, deja în Imperiul Țarist. Remarcând pentru prima dată faptul că deznaționalizarea țaristă a avut drept componentă principală limba maternă a basarabenilor, autorii stabileau o anumită coerență între politica lingvistică țaristă și cea din perioada sovietică. Dincolo de similitudinile frapante, strategia din perioada sovietică a fost totuși mult mai subtilă: „Limba moldovenească era opusă limbii române prin includerea în vocabular a unor creații artificiale și prin excluderea neologismelor de origine neolatină"[44], altfel spus, prin limitarea planificată a competenței lexicale a vorbitorilor, transformându-i astfel în persoane care să nu se poată exprima fluent și coerent în limba lor maternă. Or, consecințele acestei politici lingvistice și scoaterea din uz a limbii au condus, vor semnala alți participanți la discuție, la lipsa limbajelor de specialitate, a terminologiilor în toate domeniile științifice și la substituirea acestora prin termeni ruseşti, la rusificarea toponimelor și a onomasticii. Limba de predare în instituțiile de învățământ superior era doar rusa, chiar și la Institutul Agricol din Chișinău, unde 92% erau studenți moldoveni care, după absolvire, reveneau în satele de baștină și oricum trebuiau să vorbească româneşte. Firmele, inscripțiile, actele cele mai elementare, inclusiv etichetele mărfurilor, biletele de troleibuz erau tipărite în limba rusă. Absolut tot spațiul public era monopolizat de limba rusă.

---

[44] V. Bahnaru, C. Tănase, *Devoalări parțiale în istoria limbii noastre* (1988), în *Situația sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)*, Chișinău, Institutul de Lingvistică al AȘ a Republicii Moldova, 1999, p. 311.

În acest context, manifestările de stradă, Cenaclul „A. Mateevici" și dezbaterea publică pe tema limbii au impulsionat o mișcare de protest împotriva situației glotice instaurate de regimul sovietic. De fapt, din perspectivă sociolingvistică, începuse o confruntare deschisă între limba rusă – care până atunci se aflase pe poziții de forță, ocupând toate sectoarele de activitate lingvistică din societate – și limba română, care era un fel de cenușăreasă la ea acasă. Or, această situație, numită *diglosie* sau dominare a unei limbi de către alta, a fost mai mereu conflictuală. Soluția era deci elaborarea unei legislații lingvistice echitabile care să aducă la același nivel cu limba dominantă și limba dominată, adică pe cea română, limba băștinașilor care totuși, la acea vreme, împreună cu etnicii români din Transnistria, era vorbită de 65% dintre locuitorii RSSM. Acest lucru se pare că l-au înțeles și guvernanții comuniști de atunci. De aceea, era într-un fel firesc ca lupta pentru limbă și alfabet să se finalizeze cu adoptarea unor legi. Adoptarea legislației lingvistice în data de 31 august 1989 a fost o victorie remarcabilă. Actele normative din 1989 prevedeau drepturile și obligațiile privind utilizarea limbii de stat, fixau un cadru de principiu și pentru celelalte limbi, „bilingvismul armonios" nefiind anulat, ci privit dintr-un alt unghi.

Ei bine, ce s-a schimbat în aceste două decenii? A reface traiectul limbii române de atunci până în prezent este o sarcină ingrată, deoarece un sentiment de neîmplinire și de frustrare te cuprinde imediat ce îți propui să te dedici acestui demers. Totuși, o privire critică ne poate ajuta să trecem prin filtrul reflecției detașate cele întâmplate de atunci încoace și să vedem care sunt „lecțiile" pe care trebuie să le învățăm după 20 de ani de eforturi sporadice și de strategii eșuate, după 20 de ani în care limba română și-a pierdut pe drum motivația originară.

Limba română – simbol al independenței Republicii Moldova

Luat în ansamblu, textul lui V. Mândâcanu a avut un impact nemaipomenit: a declanșat, pe termen scurt, efervescența națională și a impulsionat mișcarea pentru redobândirea identității românești. Problema limbii a asigurat atunci coeziunea elitei intelectuale și a reprezentanților noii elite politice moldovenești, ceea ce a condus la declararea independenței în data de 27 august 1991.

Dincolo de faptul că proclamarea independenței a fost văzută ca eliberare de sub tutela sovietică, ea a însemnat un început de emancipare a limbii române și recunoașterea statutului ei în societate. Astfel, în *Actul de independență* a *Republicii Moldova* se stipula: „Republica Moldova și-a reafirmat aspirațiile... privind decretarea limbii române ca limbă de stat". În felul acesta, denumirea corectă a limbii – *româna* – a fost votată în parlament prin *Declarația* din 27 august 1991, recunoscându-se astfel în mod explicit unitatea lingvistică pe întregul spațiu spiritual românesc.

Din acel moment, limba română devine în Republica Moldova, după expresia lui J. Erfurt, un simbol al independenței[45]. În starea de euforie colectivă de atunci, s-a crezut că limba română își va recăpăta propria demnitate la ea acasă, iar odată cu ea, și vorbitorii săi. Cert este că adoptarea legislației lingvistice asigura reintrarea limbii române pe făgașul normalității și determina funcționarea corectă a bilingvismului rus-român. De aceea, lingviștii gândeau că se produsese o schimbare radicală de atitudine, că limba majorității din republică poate deveni importantă pentru toate categoriile de cetățeni. Oricum, în contextul acestor schimbări, apare revista *Limba română*, se înființează Departamentul pentru Funcționarea Limbilor, emisiunile de cultivare a limbii devin tot mai frecvente,

[45] J. Erfurt, *Dimensiunile sociolingvistice ale limbii române vorbite*, în Kl. Bochmann, V. Dumbravă (ed.), *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. I, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2002, p. 17.

ciclul televizat „Învățăm limba română" le oferă alolingvilor posibilitatea de însușire a limbii, iar în multe localități încep să se organizeze cursuri gratuite de română pentru alolingvi.

Această stare de lucruri însă nu va dura mult, deoarece în 1994 vin la putere agrarienii și reprezentanții Interfrontului, oameni fără nicio pregătire profesională în domeniul filologiei, care vor utiliza procedee administrative de comandă și în domeniul politicii lingvistice[46]. Prin urmare, chestiunea limbii române se convertește în cea mai vulnerabilă problemă din perimetrul nostru politic și cultural.

Subminarea statutului limbii de către... statul independent Republica Moldova

În loc să devină o preocupare constantă pentru noii lideri politici, statutul limbii române începe să fie subminat chiar de către stat. Deși Academia de Științe, ca for științific superior îndreptățit s-o facă, a confirmat denumirea ei corectă, „guvernanții comuniști veniți la putere au căutat să impună – prin măsuri drastice, prin campanii de combatere a adevărului, prin susținerea moldovenismului primitiv, cultivat atât de impostori ca Stati, cât și de personalități ca Ion Druță – anacronicele noțiuni staliniste"[47]. Astfel, în 1994 încep să se spulbere speranțele într-o adevărată schimbare, căci agrarienii, pornind de la propria lor competență idiomatică – nu sunt în stare să poarte un dialog elementar în niciuna dintre limbi: nici în rusă, nici în română, limba lor maternă fiind limba de lemn –, revin la politica lingvistică anterioară

[46] Cf. R. Piotrowski, *Limba literară și alfabetul* (1988), în *Situația sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)*, Chișinău, Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Moldova, 1999, p. 496.

[47] M. Cimpoi, *Limba rostește ființa unui popor și îi dă certitudinea că există ca făuritor de istorie*, în *Limba română*, 2005, nr. 7-8, p. 11.

anului 1988. Adoptând Constituția, ei stipulează în art. 13 că „pe teritoriul Republicii Moldova limba oficială este limba moldovenească". În felul acesta, nu doar că a fost ignorată *Declarația de independență*, fundamentul noii statalități, ci s-a organizat o „comisie de anchetă pentru a scoate la iveală cauzele conflictului armat din Transnistria de care erau învinuite... forțele politice care au susținut legiferarea unei singure limbi de stat"[48].

Pentru a puncta cronica evenimentelor ulterioare, e suficient să ne amintim că în urma protestelor de stradă și a revoltei elitelor intelectuale, în septembrie 1994 Petru Lucinschi, președintele parlamentului, solicită opinia savanților de la Academie referitoare la problema limbii. Lingviștii i-au răspuns prompt: „Convingerea noastră este [...] ca art. 13 din Constituție să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmând a fi formulat în felul următor: limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este Limba Română"[49]. Parlamentul însă a dat cu tifla în lingviști, neluând în considerare opinia lor.

O altă tentativă a constituit-o Conferința „Limba română este numele corect al limbii noastre", organizată de Institutul de Lingvistică al Academiei, de catedrele de specialitate de la instituțiile de învățământ superior din republică, de Uniunea Scriitorilor și de revista *Limba română* la 20-21 iulie 1995, în scopul susținerii mesajului președintelui de atunci, Mircea Snegur, în care se făcea propunerea de a modifica art. 13 și art. 118 din Constituția Republicii Moldova, fixându-se denumirea corectă a limbii. Or, participanții la acea întrunire – filologi, istorici, filosofi, juriști, cadre didactice din învățământ, oameni politici din Republica Moldova, lingviști din Ucraina și Federația Rusă – au aprobat rezoluția în care se men-

[48] Cf. I. Borșevici, *Denumirea corectă a limbii noastre a fost votată în Parlament...*, în *Limba română*, nr. 7-8, 2005, p. 7.

[49] Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria şi folosirea glotonimului „limba moldovenească", în *Limba română este Patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chişinău, 1996, p. 313.

ționa: „Noi, participanții la Conferința *Limba română este numele corect al limbii noastre*, ne adresăm încă o dată parlamentarilor să-și revadă punctul de vedere, să repare eroarea comisă și să fixeze în Constituția Republicii Moldova unica denumire unanim recunoscută în lume a limbii noastre oficiale – limba română"[50].

Am putea aminti, de asemenea, și alte ocazii în care lingviștii s-au adresat politicienilor de la Chișinău: Congresul al V-lea al Filologilor Români de la Iași și Chișinău (1994), conferințele naționale de filologie de la Iași și Chișinău (1992 și 1993), Conferința Științifică „Limba română și varietățile locale" de la București din 1994, congresele Academiei Americano-Române din anii 1994-1996, Colocviul Internațional de Romanistică de la Tutzing, Germania din 1993 ș.a., însă fără niciun rezultat. Dimpotrivă, problema limbii se acutizează în februarie 2001, odată cu accederea la putere a Partidului Comuniștilor. Moratoriul stabilit în 1996 de către P. Lucinschi, fostul președinte al Republicii Moldova, asupra problemei limbii – și în general asupra problemelor de istorie și cultură națională – se suspendă, iar comuniștii revin la ideea limbii „moldovenești" ca fiind diferită de română. Drept dovadă, în perioada mandatului lor electoral a fost adoptată *Concepția politicii naționale de stat a Republcii Moldova* și s-a editat, la comandă, *Dicționarul moldovenesc-românesc* al lui Vasile Stati.

Limba și-a pierdut pe drum motivația originară

Declararea limbii române ca limbă de stat nu a însemnat deloc un proiect național asumat în mod conștient de către politicienii basarabeni, deopotrivă și de lingviști, scriitori și alți reprezentanți ai elitei intelectuale, pentru că nu a însemnat eforturi convergente în vederea ameliorării stării de lucruri. Victoria din 1989

[50] Cf. Rezoluția Conferinței Științifice *Limba română este numele corect al limbii noastre*, în *Limba română este Patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, Casa Limbii Române, 2008, p. 297-298.

și-a pierdut pe drum motivația originară, devenind ceva banal, lipsit de semnificație. Doar denumirea străzii „31 August 1989" le mai amintește unora de acest eveniment.

Paradoxal, la nivelul revendicărilor identitare din anii '90, impuse de mișcarea de renaștere națională care a început odată cu perestroika lui M. Gorbaciov, în Republica Moldova asistăm astăzi la o mișcare regresivă. „Linia" partidului în ce privește problema limbii este cea de acum 20 de ani, cu diferența că atunci (în iulie 1988) guvernul republicii a acceptat să formeze o comisie specială de experți sub auspiciile Academiei de Științe și ale Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, iar acum nici vorbă de așa ceva. Celebra *Comisie interdepartamentală*, întrunind scriitori, lingviști, alți reprezentanți ai elitei culturale de la Chișinău și Moscova[51], a avut ca obiectiv cercetarea problemelor referitoare la istoria, alfabetul și statutul limbii. Raportul său final din primăvara anului 1989, obiectiv, fundamentat pe argumente științifice, a avut un rol decisiv în conferirea statutului de limbă de stat limbii române și în revenirea la grafia latină, exercitând forța persuasivă necesară asupra conducerii de partid a republicii, care a acceptat concluziile comisiei ca fiind irevocabile.

Va reuși oare viitoarea guvernare, ce va rezulta în urma alegerilor din 5 aprilie 2009, să înlăture nedreptatea pe care o suportă de atâta timp limba română în Republica Moldova?

Contrafort, nr. 1-2 (171-172), ianuarie-februarie 2009

[51] Lingviştii basarabeni, pentru a obține un nivel mai mare de credibilitate şi imparţialitate în tratarea problemelor legate de limbă şi alfabet, în faţa unei clase politice formate în proporţie covârşitoare din foşti nomenclaturişti sovietici, au căutat, de fiecare dată, susţinerea colegilor lor de la Moscova şi Petersburg.

„LIMBA CARE NE UNEȘTE“ SAU DENUMIREA AMBIGUĂ A LIMBII

Din suita de probleme cu care ne-am confruntat în aceste două decenii de la adoptarea legislației lingvistice, cu certitudine, cea mai acută este chestiunea referitoare la denumirea limbii. Cum se știe, Valentin Mândâcanu și cei care l-au susținut în dezbaterea lingvistică din anii 1988-1989 nu puteau să folosească sintagma *limba română*, dat fiind că în fosta Republică Sovietică Socialistă Moldovenească aceasta era interzisă. Devenind uzuală, la nivel oficial, doar după proclamarea Independenței, pe 27 august 1991, sintagma va fi proscrisă din nou, în 1994, fiind substituită prin vechea „limbă moldovenească“, imortalizată în art. 13 din Constituție. De atunci glotonimul a urmat un periplu greu de imaginat într-o societate civilizată care își respectă propriile elite intelectuale, implicit și opinia oamenilor de știință în această privință. În consecință, toate tentativele reprezentanților societății civile și ale lingviștilor de la Chișinău de a restabili numele corect al limbii au fost zadarnice, neavând niciun efect asupra guvernanților.

Limba română – un tabu?

Republica Moldova este unicul stat din lume care are drept imn național un poem dedicat limbii. În cele 12 strofe ale poemului însă nu se specifică despre ce limbă este vorba, iar sintagma *limba română* nu este menționată deloc. Scrise în 1917, când româna era interzisă în administrație și în orice instituție publică

din Basarabia, versurile lui Alexei Mateevici nu puteau conține nicio referință directă la *limba română*, deoarece aceasta fusese scoasă din uz „din considerente politice, din teama separării Basarabiei de Imperiul Rus și a unirii ei cu Principatele Române“[52]. Funcționarii țariști o substituiseră deja prin denumiri alternative, de genul *молдавский язык* („limba moldovenească“), *местное наречие* („grai local“), *молдаванский язык* („limbă moldovană“) ș.a., ceea ce a favorizat și mai mult îndepărtarea limbii vorbite aici de limba română din dreapta Prutului. Astfel, fiind marginalizată și înlocuită în toate sferele prin rusă, româna din Basarabia va deveni la începutul secolului al XX-lea o limbă arhaică și săracă în mijloace de expresie. De fapt, despre această stare de lucruri Al. Mateevici ne vorbește indirect. Apelul poetului către concetățenii săi – „Înviați-vă dar graiul/ Ruginit de multă vreme,/ Ștergeți slinul, mucegaiul/ Al uitării-n care geme“ – denotă starea deplorabilă în care se afla limba maternă a basarabenilor după 106 ani de ocupație rusească. Or, faptul că sintagma *limba română* a fost evitată în mod intenționat de către autor a permis ca imnul să fie tolerat până astăzi de partidul comuniștilor.

Pe de altă parte, un excelent manual de limba română pentru alolingvi, editat la Chișinău de un grup de lingviști de la Academie, are titlul *Limba care ne unește*, conținând un *Manual,* un *Caiet de exerciții* și trei casete audio. Conceput în cadrul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare și al Departamentului Relații Interetnice, manualul nu conține glotonimul *limba română* nici pe copertă și nici în *Prefață*: „Prezentul manual poate fi utilizat doar în condițiile învățării limbii cu profesorul. (...) Specificul acestui manual constă în faptul că limba se predă și se învață prin comunicare, deci este un manual de tip funcțional-comunicativ. Scopul său este posedarea practică a *limbii oficiale*

[52] Cf. L. Colesnic-Codreanca, *Limba română în Basarabia (1812-1918)*. Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă, Chișinău, Museum, 2003, p. 81.

a statului ca a doua limbă în vederea realizării unor necesități comunicative generale"[53].

Așadar, *limba care ne unește* și *limba oficială* reprezintă doar două exemple dintr-o serie întreagă de eufemisme care au fost și sunt utilizate la Chișinău pentru a evita idiosincrazia unor politicieni, în special a reprezentanților partidului comuniștilor și a președintelui Vladimir Voronin față de denumirea *limba română*. Acest lucru a generat, totodată, fetișizarea unor sintagme precum: *limba de stat, limba noastră, limba oficială, limba de instruire, limba neamului, limba strămoșească* ș.a., pe care unii intelectuali sunt obligați să le folosească pentru a evita glotonimul „limba moldovenească". Generalizate în perioada de după 2001, aceste denumiri favorizează și mai mult perpetuarea confuziei în rândul vorbitorilor autohtoni din Republica Moldova și diminuarea conștiinței lor lingvistice. De altfel, orice tentativă de a stabili o ordine în intricația denumirilor enumerate mai sus arată că glotonimul a fost în mod constant exploatat de către anumiți politicieni de la Chișinău, miza lor fiind de natură ideologică. Aceasta deoarece limba, ca liant între vorbitorii unei comunități și ca fundament al structurilor sociale și politice ale acesteia, constituie simbolul și instrumentul existenței sale naționale.

Prin urmare, la 20 de ani de la adoptarea legislației lingvistice, denumirea corectă a limbii reprezintă un tabu în Republica Moldova. Care să fie cauza tabuizării glotonimului și ce consecințe poate avea acest fenomen?

Categorizarea limbii sau dătătorii de nume

În ce privește denumirile limbilor, în sociolingvistică s-au constituit în mod tradițional trei categorii de glotonime, în funcție de trei ansambluri de utilizatori sau *dătători de nume*: specia-

[53] Cf. I. Bărbuță, T. Callo, A. Cojocaru-Zavadschi, E. Constantinovici, L. Cucu, *Limba care ne unește*. Manual. Nivelul I, Chișinău, 2003, p. 5.

liștii în limbi sau lingviștii, vorbitorii sau locutorii și instituțiile puterii sau politicienii.

Așadar, prima categorie de glotonime o reprezintă cele date de lingviști în scopul asigurării unui loc precis fiecărei limbi în concertul polifonic al limbilor lumii. Aceste denumiri – rodul unei activități îndelungate, de câteva secole, a lingviștilor occidentali – sunt categorizările cele mai riguroase ale idiomurilor de pe glob. Ca rezultat al unui travaliu asiduu al filologilor comparatiști în vederea stabilirii unor criterii științifice de clasificare a limbilor, acestea au fost împărțite din punct de vedere genealogic în grupuri, apoi în familii de limbi, iar din punct de vedere tipologic, în conformitate cu afinitățile lor interne, adică gramaticale, în tipul lingvistic romanic, tipul lingvistic slav, cel germanic etc.

Vorbitorii, în schimb, își denumesc propriul grai pentru a-l deosebi de idiomurile vorbite în jur, adeseori folosind mai mulți termeni, în funcție de distanța/apropierea lor față de ceilalți. În acest context, polinomia limbilor, susțin sociolingviștii, este mai curând o regulă decât o excepție. Astfel, în desemnarea propriului idiom, vorbitorii se raportează fie la vecinii lor imediați (în cazul nostru, la graiul muntenesc sau oltenesc), fie la o comunitate mai mare (cum ar fi rușii, ucrainenii, bulgarii, găgăuzii etc.). Or, anume prin raportarea la alții și prin diferențiere față de aceștia, identitatea lingvistică proprie devine mai pregnantă. Pe de altă parte, vorbitorii simpli pot să se mențină în activitatea lor intuitivă de categorizare a limbii la nivel local, afirmând că vorbesc *moldovenește*, însă graiul moldovenesc ține de exprimarea colocvială, neformală, specifică anumitor situații familiare, pe când la nivelul întregii națiuni limba-model este româna literară. Cert este că pornind de la graiul lor matern, vorbitorii își concep propria apartenență etnică, identificându-se mai întâi la nivel local și regional (adică într-o comunitate mai restrânsă, cea moldovenească în cazul nostru), apoi într-un context mai mare, de ansamblu, cum ar fi cel general românesc.

Ultima categorie de glotonime o constituie denumirile impuse de instituțiile statului, adică de către politicieni. Limbile, fiind ele însele o instituție socială în cadrul fiecărei comunități, generează uneori probleme legate de oficializarea statutului lor care pot fi soluționate prin diverse metode. În acest sens, politica lingvistică a fiecărui guvern – ansamblu de decizii oficiale luate în vederea gestionării eficiente a unei situații glotice – urmărește să elaboreze mijloacele necesare pentru funcționarea limbii/limbilor în stat, precum și un ansamblu de acțiuni, concepute sistematic, pentru a dirija procesele lingvistice din comunitate. În același timp însă, politicienii pot denumi o limbă pentru a-și demarca terenul propriei lor puteri, pentru a le oferi hrană identitară celor care i-au votat, întrucât se cred reprezentanți legitimi ai acestora. În consecință, ei vorbesc această limbă și se reclamă de la un ansamblu de vorbitori – comunitate, minoritate, etnie, națiune – cu care o împărtășesc, însă apelativele lor urmăresc, de multe ori, scopuri strict politice și ideologice[54].

Oricum, într-o societate civilizată există un consens între cele trei categorii de *dătători de nume*, lingviștii având prioritate, fiindcă obiectivul lor este de a introduce o ordine logică în clasificarea limbilor și a stabili criterii științifice riguroase, bazate pe obiectivitate și adevăr, care luate împreună facilitează nu doar statutul fiecărei limbi în societate, ci și cunoașterea și studierea acesteia de către străini. În timp ce motivația locutorilor este de a se identifica pe ei înșiși prin raportare la vorbitorii vecini (să ne amintim că, inițial, *barbar* în limba greacă însemna „cel care nu vorbește grecește", adică „se bâlbâie"), motivația politicienilor este de a impune autoritate: a denumi o limbă înseamnă pentru ei a o lua în posesie, a dispune de un instrument de comunicare/manipulare eficient[55]. Limba devine astfel un apanaj al puterii lor, un portdrapel acaparat în mod exclusiv, un simbol politic.

---

[54] A. Tabouret-Keller, *Les enjeux de la nomination des langues*, Peeters, Louvain-La-Neuve, 1997, p. 10-11.

[55] *Ibidem*, p. 11.

Limba „moldovenească" – atribut al statalității Republicii Moldova?

Astfel, denumirile limbilor pot fi purtătoare ale unui discurs metalingvistic și politic subiacent, ale unei rețele de referințe și conotații asociate acestora[56]. Totodată, denumirile în discuție denotă o anumită atitudine față de comunitatea lingvistică respectivă, servind pentru a exprima fie considerarea/respectul față de vorbitori, fie condescendența/aroganța față de aceștia. Or, suprasolicitând glotonimul „limba moldovenească", actuala clasă politică aflată la guvernare la Chișinău (formată din partidul comuniștilor) a subminat în ultimii opt ani în mod programatic statutul limbii române, politica sa lingvistică venind în contradicție cu eforturile elitelor intelectuale de a promova limba română în societate. Mai mult, pornind de la graiul local, simplist și arhaic, teoreticienii moldovenismului au indus în mentalul colectiv ecuația *„limbă moldovenească" = identitate moldovenească*, glotonimul ocupând un loc central în edificarea discursului lor identitar.

De altfel, întreaga strategie de elaborare a limbii „moldovenești" din fosta RASS Moldovenească s-a bazat pe compararea acestui grai popular și rudimentar, ridicat la rang de limbă literară de ideologii regimului, cu limba literară din România, ceea ce a constituit „un demers ilegitim din punct de vedere lingvistic, deoarece *român* (*românesc*) și *moldovean* (*moldovenesc*) nu sunt termeni de același rang semantic. *Moldovean*, *moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean*, *oltean*, *bănățean*, *maramureșean*, pe când *român*, *românesc* e termen general pentru toată limba română comună și literară"[57]. Prin urmare, tentativele eșuate de a

[56] A se vedea J. Kabatek, *Las categorizaciones de las lenguas, del lenguaje y de los discursos – teoría y ejemplos iberorrománicos*, în Fernando Sánchez Miret (ed.), Actas del XXIII Congreso de Lingüística y Filología Románicas, Salamanca 2001, vol. III, Tübingen, Niemeyer, 2003, p. 253-262.

[57] E. Coșeriu, *Limba română – limbă romanică*, texte manuscrise editate de N. Saramandu, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 127.

scoate în evidență anumite particularități ce ar fi putut permite identificarea unei limbi „moldovenești" ca diferită de limba română ilustrează modul în care asupra glotonimului s-a urmărit un proces dublu: edificarea unei competențe idiomatice „moldovenești" aparte, ca diferită de cea română, prin elaborarea unor gramatici sau dicționare și, în același timp, inducerea unei stări de confuzie generală în rândul vorbitorilor pentru a promova ignoranța. Vorbitorii nu mai știu astăzi cum se numește limba în care ei comunică și de aceea nu vor face eforturi prea mari pentru a-și îmbunătăți exprimarea. Altfel spus, ei sunt stimulați tacit să se complacă într-o comoditate intelectuală perpetuă, inoculându-li-se astfel inapetența pentru o exprimare îngrijită și nuanțată. Or, *a vorbi* coerent și fluent înseamnă *a gândi* coerent și fluent, un limbaj elevat garantând o gândire elevată, întrucât categoriile limbii sunt și categorii ale gândirii.

Președintele Vladimir Voronin declara, la sfârșitul lui decembrie 2007, că „și *limba moldovenească*, și istoria Moldovei, și imnul, și stema trebuie să răspundă la întrebările, realitățile, necesitățile independenței Republicii Moldova. Toate aceste atribute statale trebuie să fie diferite și deosebite. Dacă introducerea *limbii moldovenești* sau schimbarea imnului sau a stemei vor contribui la întărirea statalității, vom face acest lucru, indiferent de situația politică"[58]. Or, la întărirea statalității Republicii Moldova nu poate contribui un glotonim elaborat din considerente politice, statalitatea trebuind să se fundamenteze pe adevăr. De aceea, obstinația cu care comuniștii insistă asupra glotonimului „limba moldovenească" arată lipsa lor de încredere în ei înșiși, în statul pe care îl conduc și, totodată, un mare complex de inferioritate. Guvernanții din Austria nu au inventat un glotonim diferit de *limba germană* doar pentru a-și accentua propria statalitate, la fel cum Canada sau Statele Unite nu stipulează în constituțiile lor denumiri absurde de genul *limba canadiană* sau *limba americană*. Deși

[58] Cf. site-ul http://stiri.rol.ro/content/view/99213/2/

există diferențe, mai ales la nivel lexical, între franceza din Franța și cea din Canada sau între engleza din Anglia și cea din SUA, politicienii din aceste țări i-au lăsat pe lingviști să decidă cu privire la glotonim, știind că diferențele dintre două variante ale aceleiași limbi țin de varietatea diatopică (dialectală) a oricărei limbi istorice, iar acest fapt nu justifică și nu legitimează denumiri diferite.

În concluzie, întrucât limba a constituit fundamentul pe care s-a clădit întregul edificiu al doctrinei moldoveniste din perioada sovietică, glotonimul „limba moldovenească" a ocupat un loc central. Păstrând coerența cu doctrina sovietică de odinioară, comuniștii din Republica Moldova nu fac altceva decât să inoculeze cetățenilor în mod subtil propria lor ideologie prin folosirea și promovarea în continuare a acestei sintagme. Însă atâta vreme cât denumirea limbii nu va fi depolitizată, iar art. 13 din Constituție nu va fi schimbat, nu avem șanse să intrăm în rândul țărilor civilizate.

Contrafort, nr. 3-4 (173-174) (martie-aprilie) 2009

PPRESTIGIUL LIMBII ROMÂNE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

În toiul dezbaterii lingvistice declanşate de dl Valentin Mândâcanu cu 20 de ani în urmă, mai mulţi participanţi semnalau nivelul scăzut al limbii vorbite de majoritatea populaţiei din republică. Degradarea limbii române – denumite pe atunci *moldovenească* -- era corelată, pe bună dreptate, cu discreditarea prestigiului acesteia în societate. Mai mult ca atât, Victor Grebenşcikov nota că unii moldoveni nu cunosc cumsecade nici o limbă – nici rusa şi nici româna – şi nu se pot exprima coerent în nici una dintre limbi. La întrebarea cum putem schimba această stare de lucruri, autorul răspundea tranşant: „Trebuie să-şi aducă contribuţia fiecare purtător al limbii! Trebuie să învăţăm a iubi graiul matern. Cine ne va crede că iubim întreaga ţară dacă suntem indiferenţi faţă de limba şi cultura strămoşească?“[59]. Tot astfel, Valentina Postolachi constata că limba, în aspectul ei literar şi armonios, „trăieşte mai mult în lumea oamenilor de litere, în timp ce poporul simplu continuă să vorbească o limbă schimonosită, îmbibată de cuvinte incorect folosite“. În acest context, autoarea făcea referinţă la scriitorul leton Leons Briedis, conform căruia „toţi ştim că gândirea vine prin grai şi un popor, pierzând capacitatea de a se exprima în limba dată, pierde şi capacitatea de a gândi, de aceea *prestigiul limbii materne devine esenţial. A nu cunoaşte limba ta*

[59] V. Grebenşcikov*, Sunt un amic al graiului moldovenesc*, în „Situaţia sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)“, vol. I, Chişinău, Institutul de lingvistică al Academiei de Ştiinţe a Rep. Moldova, 1999, p. 156.

maternă e o piedică în devenirea omului ca specialist în orice domeniu de activitate"[60]. V. Postolachi încheia că pentru exersarea efectivă a limbii, a formei sale îngrijite şi literare e nevoie, în primul rând, de cultivarea respectului pentru limba maternă atât printre vorbitorii autohtoni, cât şi printre alolingvi. Intervenind şi alţi intelectuali în discuţie, concluzia finală – la altitudinea anului 1989 – era că, lipsindu-i sferele vitale de funcţionare, limbii române dintre Prut şi Nistru îi lipseşte de fapt prestigiul cuvenit în societate.

Oare în aceşti 20 de ani s-a ameliorat situaţia semnalată de autorii citaţi mai sus? Care este astăzi prestigiul limbii române în societate şi cum este el perceput de proprii noştri vorbitori?

Prestigiul limbii

Prin prestigiu în sociolingvistica actuală se înţelege nivelul de respect acordat unei limbi sau unui dialect în comparaţie cu cel acordat altei limbi sau altui dialect în cadrul aceleiaşi comunităţi lingvistice. De obicei, în ţările occidentale prestigiul unei limbi este evaluat pozitiv atunci când e asociat cu limba vorbită de clasele superioare, de elitele intelectuale ale societăţii. Şi invers, este considerat negativ atunci când e asociat cu limba vorbită de clasele inferioare din punct de vedere educaţional. Astfel, în timp ce prestigiul pozitiv se relaţionează cu limba standard sau literară, adică cu cel mai elevat nivel al limbii, prestigiul negativ face trimitere implicit la limba de stradă, la limbajul colocvial şi mai puţin îngrijit[61].

Pe de altă parte, la conferirea prestigiului unei limbi contribuie mai mulţi factori ce includ o moştenire literară bogată, un grad ridicat de modernizare a limbii, un anumit statut al vorbitorilor săi etc. Or, dacă limba beneficiază de toate aceste componente, atunci se va bucura de un prestigiu înalt. În schimb, dacă o limbă nu întruneşte aceste atribute, ea va fi considerată ca având

[60] Apud V. Postolachi, *Două gânduri despre suflet*, în „Situaţia sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)", p. 109.

[61] A se vedea http://en.wikipedia.org/wiki/Prestige (sociolinguistics).

un prestigiu scăzut. Să precizăm că între prestigiul unor grupuri de vorbitori și prestigiul acordat limbii pe care aceștia o vorbesc se stabilește o corelație foarte strânsă. Astfel, descrierea respectului pentru latină de către lingvistul L. Bauer, exemplifică cu brio acest fenomen: „Prestigiul acordat preoților, avocaților și celor învățați care foloseau latina a fost transferat limbii în sine. (...) Ceea ce este denumit drept frumusețe într-o limbă este văzut mai curând ca fiind reflecția prestigiului vorbitorilor săi"[62].

Prestigiul unei limbi devine perceptibil mai ales atunci când două limbi intră în contact în special în mediile urbane, adică într-un spațiu social stratificat, în care vorbitori ai unor idiomuri diferite interacționează permanent.

Sintetizând cele afirmate mai sus, reținem că în conformitate cu principiile sociolingvisticii, limba vorbită de elite în orice comunitate (sau prestigiul înalt al limbii) diferă destul de mult de limba utilizată de clasele inferioare (sau prestigiul scăzut). Altfel spus, modul în care vorbitorii folosesc limbă lor maternă denotă în mod explicit statutul lor social, nivelul lor de educație și, nu în ultimul rând, deschiderea lor spre cultură.

Dl Voronin vorbește ... moldovenește

Acesta este titlul unui filmuleț disponibil în Internet la adresa http://www.youtube.com/watch?v=FtTUNdFt4Sk, de fapt, crâmpeie din emisiunea NIT din 27 iunie 2008, în care dl președinte V. Voronin vorbește într-un limbaj suburban, macaronic, oferindu-ne o mostră de limbă „moldovenească": fragmente de exprimare în română intercalate cu fragmente în limba rusă. Probabil că dl președinte se referă la cultura elementară pe care orice cetățean ar trebui să o manifeste în timpul alegerilor. De acord. Dar cum rămâne cu un alt tip de cultură, anume cu cea lingvistică? Cu atât mai mult când e vorba de un președinte de țară... Or, „comportamentul"

[62] A se vedea alte amănunte în http://en.wikipedia.org/wiki/Prestige (sociolinguistics).

lingvistic arată nivelul de cultură al persoanei care vorbește, capacitatea sa de reflecție, dar în același timp și atitudinea și respectul său față de comunitatea lingvistică din care face parte.

Într-un alt interviu însă, acordat dlui Rudolf Herbert, reporter EuroNews – http://www.youtube.com/watch?v=CQSCPV6v-mQ -- dl președinte Voronin vorbește mult mai îngrijit, într-o română exemplară, standard, ceea ce înseamnă că el este întru totul conștient de schimbarea de registru în funcție de publicul căruia i se adresează.

Cum rămâne atunci cu cetățenii simpli ai Rep. Moldova? Să urmărim împreună un alt film intitulat **Moldovenească sau română**? disponibil la adresa http://www.youtube.com/watch?v=EEHrR6PSr5w , în care sunt implicați reprezentanți ai două generații de vorbitori autohtoni. Din capul locului se remarcă o diferență de atitudine – deci, și de mentalitate – între adolescenții de astăzi și părinții lor, persoane mature, care au studiat la școală limba „moldovenească". Spre deosebire de părinții lor, care se exprimă mai greu și ezită să se declare români, tinerii de astăzi răspund tranșant, cu curaj fiindcă nu au nici un fel de dubii în ce privește propria lor identitate. În consecință, ei se exprimă mult mai coerent, au un accent firesc, neafectat de limba rusă, sunt spontani și autentici. Chiar dacă întrebările reporterului sunt formulate uneori anapoda – *Al cui e Eminescu? Cum definiți limba română? Cu ce ați compara-o, cu un fenomen al naturii, cu o pasăre?* – adolescentul pentru care Eminescu este „un poet al românilor, deci și al nostru, deoarece și noi suntem români" gândește românește, iar exprimarea sa e coerentă, sinceră, elocventă. Tot astfel și alți tineri intervievați – studenți sau elevi – care nu mai au complexul limbii materne. Ei sunt conștienți de faptul că a vorbi elevat și corect românește înseamnă implicit a contribui la ridicarea prestigiului limbii materne în toate sferele vieții publice. Mai ales că nivelul mediocru al limbii vorbite la Chișinău sare imediat în ochi în transportul public sau la piață, pe stradă sau chiar în anumite instituții. Or, o comunitate care nu este preocupată de prezentul și viitorul limbii sale și de ridicarea prestigiului acesteia, nu-și respectă propria ființă, asta însemnând că nu-și respectă nici propria identitate.

Adevărul e că în cei 20 de ani de legislație lingvistică în Republica Moldova nu s-au făcut studii pe această temă, la fel cum puțini lingviști au fost interesați să observe efectul societății asupra funcționării limbii, modul în care contextul social influențează felul de exprimare a cetățenilor noștri. Or, sociolingvistica studiază tocmai varietățile lingvistice din perspectiva socială, adică modul în care vorbirea diferă de la un grup la altul, în funcție de anumite variabile sociale cum ar fi, statutul social, nivelul de educație, vârsta, sexul vorbitorilor etc. Asta deoarece așa cum o limbă poate să difere de la o localitate la alta (*dialect* sau *grai*), limba poate să varieze și de la o clasă socială la alta. Pentru a-i imprima acestui studiu mai multă coerență, sociolingviștii studiază cum funcționează aceeași varietate de limbă în exprimarea reprezentanților unor clase diferite. În consecință, ei pot determina dacă statutul unei anumite limbi (sau a unui anumit registru al acesteia) este considerat prestigios în mediul de afaceri, în administrația publică, în domeniul politicii sau în orice alt mediu profesional. În plus, e important să reținem că vorbitorii, de fiecare dată când comunică, aleg spontan sau conștient o anumită varietate de limbă / un anumit registru. Alternanța / comutarea codurilor[63] este termenul specific ce desemnează utilizarea mai multor varietăți lingvistice în situații sociale diferite.

Cod elaborat și cod restrâns sau limbaj elevat și limbaj sărac

Sociolingvistul britanic Basil Bernstein a propus un sistem de concepte pentru a clasifica modurile de exprimare a vorbitorilor în funcție de apartenența socială a acestora[64]. Conform opiniei sale, membrii clasei mijlocii și ai celei superioare (ai elitelor) dintr-o so-

[63] Ceea ce în engleză se numește *code-switching*.

[64] B. Bernstein, *Class, Code and Control*, Vol. 1. Theoretical Studies Towards A Sociology Of Language, 1971, *Class, Code and Control,* Vol. 2. Applied Studies Towards A Sociology Of Language, 1973.

cietate au moduri de organizare a discursului fundamental diferite față de modul adoptat de membrii clasei muncitoare de exemplu. Aceștia din urmă folosesc un cod restrâns, adică o limbă săracă în vocabular și relativ simplă în elaborarea sintactică, ceea ce reprezintă tiparul discursiv tipic pentru reprezentanții acestei clase. Acest grup social, în virtutea aspirațiilor și îndeletnicirilor sale, utilizează limba într-un anumit fel, întrucât nu are nevoie să exprime idei foarte înalte. Dimpotrivă, pentru reprezentanții clasei de mijloc și ai elitelor modul de exprimare specific îl constituie codul elaborat. Aceşti vorbitori vor folosi un registru de limbă elevat pentru a-și etala astfel nivelul de educație și nivelul de cultură care sunt ca niște premise pentru a avansa în carieră. Deși unitatea acestui grup social nu este la fel de bine definită, precizează lingvistul britanic, membrii săi își vor negocia și dobândi rolurile în cadrul acestei formații sociale pe cont propriu, mai degrabă decât să își asume roluri prestabilite.

De obicei, afirmă B. Bernstein, codul restrâns reprezintă limba non-standard (vorbită în mediul familiar), adică o limbă cu un prestigiu relativ scăzut. Cu toate acestea, în anumite grupuri, cum ar fi cartierele muncitorești ale unor metropole, este preferat anume un astfel de tipar discursiv deoarece limba standard (limba literară) nu este deloc agreată. Asta pentru că registrul de limbă al clasei muncitoare creează un fel de unitate, chiar de coeziune între vorbitorii săi, exprimând „mândria" de cartier și solidaritatea de clasă. Pe de altă parte, există și variație în funcție de vârstă, altfel spus, registre specifice unui subgrup ai cărui membri se încadrează într-un anumit interval de vârstă. Un exemplu tipic în acest sens îl reprezintă discursul de stradă al adolescenților și, în general, al tinerilor. Așa cum ei preferă un stil propriu de vestimentație, care diferă de „normal", tot așa ei își construiesc și un mod de exprimare propriu, fie pentru a-și consolida o identitate culturală proprie și a se recunoaște reciproc, fie pentru a-i exclude pe ceilalți sau pentru a-și camufla sentimentele de acceptare / respingere a lumii exterioare. În concluzie, ceea ce B. Bernstein numește *cod elaborat*, adică registrul cel mai elevat al limbii, acesta se învață treptat și se dobândește printr-un efort intelectual continuu.

Revenind la adolescenții de astăzi din Rep. Moldova – cel puțin din zona urbană – am văzut că ei vorbesc mult mai îngrijit decât părinții lor, ceea ce înseamnă că aspiră spre codul elaborat, în termenii sociolingvistului britanic. Fiind spontani și dezinvolți, acești tineri au curajul să spună ceea ce gândesc, etalând astfel o conștiință lingvistică mai pregnantă, ceea ce în schimb, nu se poate afirma despre părinții lor care au studiat la școală limba „moldovenească".

Limba proletară sau limba „moldovenească"

Dacă vă amintiți, limba „moldovenească" a fost concepută din capul locului ca o limbă a clasei proletare, deci cu un prestigiu redus, fiind opusă limbii române literare, vorbite de elitele intelectuale. Rezumând întregul proces de elaborare a acestei limbi, am putea spune că din interferența premeditată a graiului local vorbit în Transnistria cu limba rusă și ucraineană a rezultat limba „moldovenească" literară. Astfel, cu mult înainte de constituirea sociolingvisticii ca disciplină independentă, în fosta R. A. S .S. Moldovenească noua clasă proletară trebuia să vorbească o limbă simplificată, opusă limbii literare vorbite de „burghezie". În consonanță cu spiritul vremii, adică cu doctrina marxist-leninistă în care era privilegiată clasa proletară, această limbă trebuia să fie cât mai simplă, întrucât muncitorii și țăranii nu vorbesc cu subordonate. Pavel Chior, liderul bolșevic din RASS Moldovenească, responsabil de elaborarea noii limbi „moldovenești", nota în 1924: „Numa burjuazia era interesuitî cu aceia ca sî facî științâli și cărțâli mai greoaie, ne-nțălesî, rupte de la norod. Noi trebuie sî facem și aici revoluție – adică sî facem așa ca gramatica și toate științâle sî fie cu cât mai proaste (adică mai simple – n. n., E. B.) cu atât mai „democratice" – ca sî fie aprochiete de norodul care n-a avut chip în vremea veche sî ajungî bunătățâli învățăturei"[65]. În

[65] Apud A. Gribincea, M. Gribincea, I. Șișcanu, *Politica de moldovenizare în R. A. S. S. Moldovenească*. Culegere de documente și materiale, Chișinău, Civitas, 2004, p. 59.

realitate, ceea ce se întâmpla în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească era reverberația politicii lingvistice sovietice. La începutul anilor '20, în fosta U. R. S. S., revoluționarii și reprezentanții Jazykfront-ului chemau la abandonarea limbii ruse literare -- pentru că aceasta ar fi fost „creată de clasele ostile ale trecutului" -- și la adoptarea limbii ruse populare, autentice, create de omul simplu, muncitor și țăran, care „în conversație nu utilizează construcții frazale complicate". Parafrazându-l pe P. Seriot, în discursul sovietic despre limbă se creează astfel o anumită imagine a poporului și a limbii sale, „autentica limbă proletară fiind văzută în opoziție cu o altă limbă, cea a clasei antagoniste, burghezia"[66]. Cert este că ideea de bază în jurul căreia gravita politica lingvistică a momentului era că limba poporului este simplă, deci accesibilă, pe când cealaltă limbă fiind complexă și complicată, plină de neologisme și fraze întortocheate, trebuia repudiată și marginalizată. Pe cale de consecință, limba literară sau registrul îngrijit – *codul elaborat* din sociolingvistica actuală – era expulzat din uz și etichetat ca limbă a burgheziei. În schimb, limba simplă / simplificată sau *codul restrâns* era propulsat ca limbă de prestigiu, ca nivel oficial al limbii ruse.

Revenind la liderii comuniști de astăzi de la Chișinău, aceștia demonstrează faptul că ei sunt întru totul consecvenți cu politica lingvistică de odinioară. Atunci, pe vremea lui I. V. Stalin, simplificarea limbii mergea mână în mână cu edificarea proletară și cu corectitudinea ideologică. Astăzi, codul restrâns al limbii române sau registrul scăzut de exprimare a multor cetățeni din Republica Moldova este propus de către comuniști ca tipar discursiv pentru întreaga comunitate. Doar că fără cunoașterea și folosirea nivelului literar, precum și a ridicării prestigiului limbii române printre vorbitori nu poate exista o societate civilizată, democratică, la standardele occidentale actuale.

Contrafort, Nr. 5-6 (175-176), mai-iunie, 2009

[66] P. Seriot, *La langue de peuple*, în F. Gadet (éd.), *Ces langues que l'on dit simple*, LINX (Université de Paris-X), n. 25, 1991, p.121.

BILINGVISM, SEMILINGVISM ŞI PLANIFICARE LINGVISTICĂ

Un alt aspect al problematicii lingvistice, dezbătut cu ardoare în perioada 1987-1989, îl reprezintă fenomenul bilingvismului. Slogan principal al politicii lingvistice sovietice, „bilingvismul armonios" a fost deconstruit atunci cu brio de către participanţii la discuţie, care au demonstrat falsitatea sa cu suficiente argumente. Deşi, la nivel oficial, limba „moldovenească" era recunoscută ca limbă a populaţiei majoritare din RSSM şi, teoretic, funcţionarea sa era prevăzută alături de rusă, în realitate româna era scoasă din spaţiul public, având statut de cenuşăreasă.

În acelaşi timp, situaţia limbii române în RSS Moldovenească era similară cu situaţia celorlalte limbi naţionale de pe teritoriul URSS, deoarece toate erau practic limitate în uz. Dacă în alte zone din Occident bilingvismul şi chiar plurilingvismul era şi este un fenomen funcţional – bunăoară, în Elveţia – în fosta Uniune Sovietică el a fost total denaturat: rusa era ierarhic superioară celorlalte limbi naţionale, fiind considerată „limbă de comunicare între etnii". De fapt, în dihotomia internaţional-naţional prevala doar primul termen, aşa cum în ecuaţia cetăţenie/naţionalitate aspectul determinant îl reprezenta apartenenţa la poporul sovietic, în timp ce etnia era secundară şi deci lipsită de importanţă.

Prin urmare, promovarea limbii române în societate, aşa cum stipula legislaţia lingvistică din 1989, era condiţionată de retragerea limbii ruse din spaţiul public şi substituirea sa în domeniile-cheie – administraţie, economie, învăţământ superior etc. – prin română. În acelaşi timp, schimbarea statutului limbii

române în societate trebuia să însemne de facto ridicarea prestigiului ei printre vorbitori. Or, aceasta presupunea, pe de o parte, adoptarea unei noi viziuni asupra bilingvismului – care trebuia să permită limbii române să funcţioneze de acum încolo la acelaşi nivel cu rusa – şi, pe de altă parte, elaborarea unei politici lingvistice judicioase şi echitabile din partea statului. Asta deoarece bilingvismul – ca folosire alternativă a două sisteme lingvistice diferite de către una şi aceeaşi persoană (*bilingvism individual*) sau de către o comunitate de locutori (*bilingvism social*: funcţionarea la acelaşi nivel a două limbi în toate sferele sociale) – în fosta Uniune Sovietică degenerase în *semilingvism*. La nivel lexical, aceasta însemna că vorbitorii, exprimându-se în una dintre limbi, foloseau un vocabular rudimentar ce se rezuma la necesităţile strict practice, iar la nivel sintactico-gramatical utilizau propoziţii simple şi adesea calchiate după limba rusă. De aceea, constatarea lui Valentin Mândâcanu din 1988 apropo de bilingvismul armonios avea o conotaţie de-a dreptul tragică: „o republică unională a cărei populaţie nu cunoaşte la parametrii civilizaţiei contemporane nici limba maternă, nici limba de contact între felurite neamuri de oameni“[67].

Bilingvism *vs* semilingvism

Pentru prima dată *semilingvismul*, ca fenomen ce deviază de la competenţa lingvistică normală, a fost scos în vileag de către Mati Hint, profesor de limba estonă la Universitatea din Tallinn, în eseul său *Bilingvismul văzut nu doar în roz*, publicat în revista moscovită *Raduga*. Din capul locului, autorul propunea o altă perspectivă asupra bilingvismului, abordându-l nu doar prin prisma avantajelor incontestabile, ci şi din unghiul dezavantajelor. Astfel,

[67] V. Mândâcanu, *Veşmântul fiinţei noastre* (1988), în *Situaţia sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)*, Chişinău, Institutul de Lingvistică al AŞ a Republicii Moldova, 1999, p. 174.

prezentând aspectele negative ale acestui fenomen, aspecte care până atunci fuseseră inatacabile, constituind un fel de subiect tabu, M. Hint arăta că schema după care funcționa bilingvismul era unilaterală: „învățarea de către naționali a limbii ruse, dar nu și invers"[68]. „Bilingvismul înfloritor" în realitate însemna supremația limbii ruse, deoarece bilingvi trebuiau să fie doar vorbitorii celorlalte limbi, vorbitorii de rusă fiind, de obicei, monolingvi. Or, bilingvismul înțeles doar ca însușire de către ceilalți a limbii ruse, care avea statut nu doar de limbă de comunicare între popoare, ci chiar de „a doua limbă maternă" pe tot teritoriul Uniunii Sovietice, a condus la ignorarea limbilor din republicile unionale, la strâmtorarea funcțiilor lor sociale și la degradarea lor. Toate acestea, coroborate, au avut un efect dezastruos, generând *semilingvismul*, adică incapacitatea individului de a vorbi clar, coerent și elaborat în vreuna dintre limbi, înapoierea culturală și depersonalizarea sa. Lingvistul eston scria negru pe alb: „bilingvismul, înțeles unilateral și deformat, duce la *semilingvism*", cu alte cuvinte, la neputința vorbitorului de a-și exprima în mod liber propriile idei, avertizând că „bilingvismul armonios" injectat pe cale administrativă este, de fapt, un experiment pe contul unor popoare întregi și poate avea consecințe imprevizibile.

Dacă vă amintiți, în acei ani s-a produs o solidarizare a lingviștilor din fostele republici unionale în ce privește demascarea falsului bilingvism. Aceștia l-au susținut cu entuziasm pe lingvistul eston, aducând fiecare propriile argumente. În acest context, curajul lui M. Hint i-a stimulat și pe lingviștii de la Chișinău, care au început să spună cu voce tare aceleași lucruri, ba chiar să constate că situația de la noi era mult mai tragică: în comparație cu estona, limba română fusese mutilată prin inventarea limbii „moldovenești", iar trecerea sa la alfabetul rusesc facilitase intruziunea masivă în vocabular a rusismelor. În plus,

[68] M. Hint, *Двухязычие: взгляд без розовых очков*, în *Радуга* (Moscova), 1987, nr. 6-7.

conștiința lingvistică a vorbitorilor din Republica Moldova nu se putea compara cu cea a estonienilor.

De aceea nu a surprins pe nimeni atunci când în presa de la Chișinău a apărut un interviu cu Mati Hint. Făcând comparație între Estonia și Moldova, M. Hint sugera, la modul elegant, câteva soluții pentru ameliorarea situației lingvistice de la noi. Recitite din perspectiva actuală, sugestiile sale parcă au trecut pe lângă urechile responsabililor de la Chișinău. Din păcate, ele își mai păstrează și astăzi actualitatea.

„Semilingvismul trebuie omorât din față"

Acesta era titlul dialogului lui Emil Mândâcanu cu Mati Hint[69]. Ideea principală de la care a pornit discuția era că fenomenul bilingvismului ar trebui studiat cu cea mai mare atenție din punct de vedere sociologic și mai ales psihologic, studiile de acest gen lipsind cu desăvârșire la acea vreme în Uniunea Sovietică. Or, numai după ce „vom avea în față tot tabloul obiectiv, vom avea și dreptul moral de a lua hotărâri". Aceasta deoarece numai o legislație judicioasă poate garanta exercitarea funcțiilor sociale ale limbii băștinașe, prin aceasta garantându-se, de fapt, însăși existența limbii. Pe de altă parte, M. Hint semnala o altă problemă acută: atitudinea populației neestone și, respectiv, nemoldovene, față de revendicările autohtone, sugerând că în fiecare republică unională ar trebui să existe o listă de profesii în care cunoașterea limbii naționale să fie absolut obligatorie. Astfel, cunoașterea limbii materne a populației băștinașe trebuie să facă parte din calitățile profesionale ale medicului, vânzătorului, casierului, ale oricărui funcționar public.

---

[69] E. Mândâcanu, *Semilingvismul trebuie omorât din față*. De vorbă cu Mati Hint, profesor la Catedra de limba estonă a Institutului Pedagogic din Tallinn, *Literatura și arta*, nr. 32, 4 august 1988, în *Situația sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)*, 1999, p. 422-426.

O altă concluzie la care ajungeau E. Mândâcanu și M. Hint era că, indiscutabil, bilingvismul comportă și aspecte pozitive, cum ar fi dezvoltarea intelectuală rapidă a copiilor cu psihic puternic, accesul mai larg la informație, extinderea contactelor culturale, diminuarea unor prejudecăți naționale etc., însă, în același timp, trebuie să ținem cont și de aspectele mai puțin plăcute ale bilingvismului, de influențele sale negative asupra dezvoltării individului și, mai ales, asupra limbii poporului mai mic. În acest context, M. Hint demonstra că deși în teorie bilingvismul a fost interpretat ca o perfectă cunoaștere a două limbi de către întregul popor, în practică așa ceva este destul de dificil de atins pentru orice societate. Resursele unei limbi se extind de la dialecte, graiuri, jargoane până la cele mai fine imagini poetice ale limbii literare. De aceea, așa cum arată realitatea, bilingvi totali – care să vorbească două limbi la modul perfect, impecabil – pot fi puțini vorbitori, doar reprezentanți ai elitelor intelectuale. În rest, avem de-a face mai curând cu o tendință generală către *semilingvism*. Și dacă așa stau lucrurile, această tendință ar trebui oprită pe toate căile. Baza *semilingvismului* se pune încă din fragedă copilărie, întrucât însușirea celei de-a doua limbi este o problemă de psiholingvistică destul de complexă pe care nu orice copil o depășește cu succes. Învățarea suplimentară a alteia sau a mai multor limbi, pe lângă limba maternă – lucru absolut necesar pentru ridicarea nivelului general de cultură – trebuie începută numai atunci când copilul își are deja formată o temelie psiholingvistică sănătoasă și cunoaște foarte bine limba sa maternă, adică are conceptele și noțiunile fundamentale pentru gândirea abstractă.

Ca o concluzie, E. Mândâcanu afirma că în Moldova *semilingvismul* a căpătat o amploare uriașă, dar atât știința oficială, cât și factorii de decizie parcă nici nu observă acest lucru.

Ce s-a schimbat în aceşti 20 de ani?

În altă ordine de idei, sociolingvistul francez D. Baggioni demonstra că situaţia lingvistică din fostele republici europene ale URSS, cu excepţia Ţărilor Baltice, nu a cunoscut mari schimbări după destrămarea imperiului sovietic. În pofida puseurilor naţionaliste, rusa rămâne în continuare a doua limbă pentru aceste state independente care au sfârşit prin a restabili legăturile cu vechea putere[70]. Prin urmare, în Republica Moldova avem de-a face astăzi cu consecinţele aceluiaşi semilingvism care s-a răspândit mai ales în zona urbană. Conaţionalii noştri vorbesc în continuare o română simplistă – „un limbaj pocit, poluat cu rusisme de toată mâna" (S. Berejan), dar şi o rusă la fel de rudimentară.

Astfel, în ce priveşte bilingvismul, nu am progresat foarte mult din moment ce zilnic ne confruntăm cu situaţii în care atunci când întrebăm ceva în română ni se răspunde în rusă. Ştim cu toţii că adeseori medicul de familie ne „consultă" în limba rusă, iar la unele firme se comunică doar în rusă, ceea ce denotă că bilingvismul, înţeles unilateral, mai reprezintă o realitate palpabilă în teritoriul dintre Prut şi Nistru. Mai mult, în ultimul deceniu limba rusă a revenit în forţă în spaţiul public urban din Republica Moldova. Dacă în anii '90 mulţi părinţi alolingvi sau din familii mixte preferau să-şi dea copiii la şcoli româneşti, în ultimii ani nu se mai consideră necesar acest lucru. Cetăţenii Republicii Moldova gândesc pragmatic, zicându-şi probabil că, dacă vrei să faci afaceri, cunoaşterea limbii ruse este indispensabilă.

Dacă ne uităm la tarabele cu cărţi sau în vitrinele chioşcurilor de ziare, observăm că la Chişinău există mult mai multe reviste şi ziare în rusă decât în română. Nu doar informaţiile de la Moldtelecom sunt disponibile în română şi rusă, ci şi filmele de la cinematograf sunt dublate în rusă. Ca să nu mai vorbim de alte as-

[70] Cf. D. Baggioni, *Langues et nations en Europe*, Paris Payot & Rivages, 1997.

pecte vitale astăzi, cum ar fi softurile de calculatoare, DVD-urile, informația tehnică și telefoanele mobile – toate disponibile doar... în limba rusă!

Planificarea lingvistică

Toate aceste aspecte legate de funcționarea limbii române în societate, de coexistența sa alături de limba rusă ar trebui să fie în vizorul a ceea ce în sociolingvistică se numește *planificarea limbii*. Ca subdomeniu al sociolingvisticii, *planificarea limbii* reprezintă eforturi deliberate în vederea promovării unei limbi în societate și coordonarea funcțiilor sale, impunerea sa în societate fiind deseori asociată cu planificarea guvernamentală. Pe scurt, planificarea lingvistică include orice intervenție din exterior asupra limbii în vederea reglementării problemelor de natură sociolingvistică, precum și totalitatea măsurilor întreprinse de stat în vederea standardizării și utilizării sale optime.

Planificarea lingvistică conține totodată câteva aspecte importante, cum ar fi: planificarea statutului limbii, planificarea corpusului, planificarea însușirii/predării sale și a promovării sale în societate. Aceste aspecte pot fi stipulate în mod explicit sau pot decurge implicit din politica lingvistică a unui stat, referindu-se fie la structura limbii, fie la modul de implementare a acesteia în societate, în comunicarea cotidiană. Or, drept corolar al politicii lingvistice în scopul resuscitării unei limbi apare planificarea deliberată a prestigiului acesteia. Pe cale de consecință, în studiile de sociolingvistică se stipulează că planificarea prestigiului unei limbi este decisivă pentru politica lingvistică, reprezentând condiția prealabilă a implementării cu succes a planificării lingvistice în ansamblu[71].

[71] A se vedea Gh. Moldovanu, *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică* (în baza materialului din Republica Moldova și din alte state), Chișinău, 2007.

Revenind la proliferarea semilingvismului în rândul populației autohtone, credem că acest fenomen se explică prin impunerea diglosiei de către autorități în perioada sovietică, dar și prin politica lingvistică incorectă și confuză din anii de independență. Or, persistența semilingvismului explică în parte criza de identitate cu care ne confruntăm, dificultățile social-politice ale Republicii Moldova și procesul dificil de tranziție spre o societate civilizată și democratică în general.

Din păcate, în cele două decenii de legislație lingvistică, statul independent Republica Moldova nu a fost în stare să elaboreze o politică lingvistică coerentă, să reglementeze în mod judicios și echitabil statutul și domeniile de utilizare ale limbii oficiale, precum și ale limbilor minorităților etnice. Parafrazându-l pe Gh. Moldovanu, Republica Moldova, spre deosebire de majoritatea țărilor din Europa de Est, promovează în acest domeniu o politică ce continuă să rămână mai curând un instrument aservit limbii ruse decât limbii și culturii române. Cu toate că între timp s-au înregistrat și anumite progrese în însușirea de către vorbitori a valorilor comune ale limbii și culturii naționale, responsabilitatea principală în dobândirea unei depline conștiințe naționale și deci depășirea crizei identitare de către numeroși cetățeni aparține, în mare măsură, clasei politice aflate la guvernare[72]. Partidul Comuniștilor nu a elaborat în ultimul deceniu o politică lingvistică la parametrii europeni, nu a ridicat prestigiul limbii române, ci, dimpotrivă, prin promovarea limbii „moldovenești" și menținerea art. 13 în Constituție, a revenit în mod explicit la semilingvismul de odinioară.

Contrafort, nr. 7-8 (177-178), iulie-august 2009

[72] *Ibidem*, p. 207.

LIMBA ROMÂNĂ – „ÎNTRE PARANTEZE"?

Oare este întâmplător faptul că dintre toate amendamentele propuse pentru noul proiect de Constituție, preconizat de actualul guvern de la Chișinău, cele mai multe controverse l-a stârnit art. 13? Firește, nu din cauza superstiției că numărul 13 ar aduce ghinion, ceea ce în cazul de față s-ar adeveri cu prisosință, ci din simplul motiv că art. 13, în varianta sa de până acum, cu sintagma limba „moldovenească", conține chintesența politicii identitare sovietice. Or, URSS a dat faliment acum două decenii și, pe cale de consecință, și politica sa identitară ar fi trebuit să sucombe, mai ales că în *Declarația de independență* din 27 august 1991 se afirmă explicit că limba vorbită pe teritoriul Republicii Moldova este româna. La noi însă moldovenismul nu a fost bine aruncat la lada de gunoi a istoriei că a și fost recuperat mai întâi de partidul agrarienilor în 1994, apoi de comuniști în 2001, care l-au transformat în ideologie de stat pe timpul mandatului lor electoral. Astfel, comuniștii au impregnat, în toți acești ani, mentalul colectiv cu limba „moldovenească", doctrina moldovenismului fiind readusă în actualitate cu o insistență la fel de aprigă ca și pe vremea sovieticilor.

Problemele „blestemate" ale moldovenilor

În cadrul unei lansări de carte, desfășurate acum două luni la București, dl Teodor Baconschi, Ministrul de Externe al României, declara, pe bună dreptate, că moldovenismul este un construct etnic și geopolitic artificial care perturbă relațiile diplomatice

dintre România și Republica Moldova. „Dincolo de implicațiile ei geopolitice, inventarea moldovenismului a avut rezultate dramatice în plan identitar. [...] Moldovenismul neagă rădăcinile identitare românești, iar metoda sa preferată este supralicitarea și mistificarea. Un argou devine limbă literară, iar o regiune de pe malul Nistrului devine stat cu identitate moldovenească distinctă", afirma tranșant T. Baconschi. În fond, sunt lucruri cunoscute de orice persoană cultă, versată în tema dată, doar că ministrul român surprinde cu brio componentele esențiale ale ideologiei moldoveniste, spunând lucrurilor pe nume. În ce privește limba, Domnia Sa adăuga: „De câte ori nu ne-am revoltat sau amuzat, fiecare după dispoziția sa, când auzeam vorbindu-se despre așa-zisa limbă moldovenească? Nimeni, până în ziua de azi, nu s-a lămurit cum stau lucrurile cu acest misterios idiom. În schimb, de fiecare dată când trecem Prutul redescoperim cu deliciu cuvinte și întorsături de frază în dulcele grai moldovenesc, pe care l-am uitat de când îi citisem ultima oară pe Sadoveanu și Creangă"[73].

Marian Lupu, președintele Partidului Democrat și pretendentul la postul de președinte al Republicii Moldova, a reacționat însă imediat, în stilul lui V. Voronin, ripostând că „politica românismului nu are șanse și nici perspective în Republica Moldova". Mai mult, în replica pe care i-a dat-o lui T. Baconschi, M. Lupu menționa că poziția proromânească a unei părți a elitei politice din Republica Moldova este întemeiată pe așteptări false și „dezorientează populația de la soluționarea problemelor cu adevărat serioase din Moldova"[74].

Or, cercetătorii străini care s-au ocupat de realitățile social-politice din Republica Moldova – M. Bruhis, W.P. van Meurs, D. Deletant, K. Heitmann, E. Coșeriu, Ch. King, Kl. Bochmann,

[73] Cf. http://www.ziare.com/actual/eveniment/01-22-2010/baconschi-moldovenismul....

[74] Cf. http://www.ziare.com/international/stiri-externe/lupu-politica-romanismu....

Gary C. Fouse ş.a. – sugerează că una dintre problemele cele mai serioase o constituie anume doctrina moldovenismului, că impedimentul cel mai puternic în găsirea căii democratice în acest spaţiu îl reprezintă tocmai deruta identitară a populaţiei sale majoritare. Aceşti savanţi mai demonstrează că ideologia *moldovenismului*, ca proiect identitar sovietic, s-a bazat din capul locului pe stabilirea unei antinomii false – din punct de vedere etnic, istoric şi lingvistic – între moldoveni şi români. De fapt, identitatea moldovenească a fost fabricată din practici culturale eterogene, uzitate în ţările din Europa Occidentală la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi de-a lungul secolului al XIX-lea, care însă în fosta Republică Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească au fost asamblate într-un context istoric total diferit, animat de edificarea unei culturi proletare opuse tradiţiei culturale anterioare. Astfel, identitatea moldovenească a fost concepută pentru reprezentanţii clasei proletare, cărora regimul sovietic trebuia să le edifice o cultură şi o identitate diferită de cea a elitelor intelectuale, calificate ca burgheze şi deci ca fiind antagoniste noii societăţi comuniste. Rolul care i-a revenit limbii în acest proiect a fost unul magistral: ca să respecte logica internă a proiectului de construire a unei culturi proletare, limba „moldovenească" ca limbă proletară (elaborată în fosta RASSM în 1924) era opusă limbii române literare, etichetată ca limbă burgheză. Această limbă „moldovenească", vorbită de noua clasă proletară, trebuia să fie simplă, mai bine zis, simplificată, în comparaţie cu limba română vorbită de „saloanele bucureştene" şi de elitele intelectuale, care era interpretată ca o limbă prea complicată pentru muncitori şi ţărani.

Revenind la polemica Baconschi – Lupu, unicul argument al pretendentului la postul de preşedinte al Republicii Moldova este cel referitor la rezultatele recensământului din 2004. Cum a decurs însă acel recensământ ştim din corespondenţa lui C. Rusnac, difuzată la BBC în 10 aprilie 2006: „Modul în care s-a desfăşurat recensământul din 2004, la capitolul apartenenţă etnică şi limbă vorbită, a fost criticat de către reprezentanţii Consi-

liului Europei. [...] John Kelly declarase atunci că șapte din cele zece grupuri de observatori internaționali au înregistrat un număr considerabil de cazuri în care recenzorii le-au recomandat respondenților să se declare moldoveni și nu români"[75]. În final, M. Lupu recunoaște totuși că problemele legate de identitate, limbă și istorie sunt „problemele blestemate ale moldovenilor" și de aceea „trebuie lăsate pe seama savanților și a timpului". Atunci de ce, domnule Lupu, faceți abstracție de opinia savanților? Sau poate nu sunteți la zi cu bibliografia apărută în ultimii ani referitoare la doctrina moldovenismului? Un politician serios ar trebui să fie la curent cu ceea ce se scrie despre țara sa, mai ales că studii pe tema moldovenismului au apărut atât la Chișinău – semnate de Gh. Negru, Gh. Cojocaru, M. Gribincea, I. Fruntașu, V. Ciobanu, V. Gârneț, Tamara Cărăuș ș.a. – și București, cât și în Occident. Dacă acestea din urmă ar avea mai multă credibilitate în fața Dumneavoastră, iată ce afirmă Gary C. Fouse într-o carte celebră, apărută în 2000: „În perioada sovietică, în Moldova alfabetul latin a fost schimbat cu cel chirilic, iar URSS a depus eforturi să distanțeze limba vorbită aici de cea română din motive geopolitice. Preocuparea lui Stalin cu privire la Moldova a fost să îndepărteze republica cât mai mult de România pentru a înlătura orice posibile argumente cum că Moldova ar fi o parte din România". [...] „În realitate, politicile sovietice din Moldova s-au dovedit a fi contradictorii. Pe de o parte, sovieticii încercau să creeze o identitate moldovenească separată și distinctă de cea a României, pe de altă parte, rusificarea ignora tot ceea ce putea fi considerat conștiință națională. Ca punct central al acestor politici, sovieticii au inventat limba moldovenească, apoi au supus-o influenței limbii ruse."[76]

[75] C. Rusnac, *2 milioane vorbesc „moldovenește", 500 de mii româna*, în http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/printable/060410_moldov...

[76] Gary C. Fouse, *The languages of the former Soviet Republics. Their history and development*, University Press of America, Lanham, New York, Oxford, 2000, p. 85, 90, 91.

Chiar și în enciclopedia *Языки Российской Федерации и соседних государств*, editată de prestigiosul Institut de Lingvistică al Academiei de Științe din Moscova, în articolul dedicat limbii vorbite în Republica Moldova se precizează că limba oficială a Republicii Moldova este limba română[77].

Referendum și conștiință națională

Referendumul, adică procesul de consultare directă a cetățenilor unei țări în legătură cu un text de lege sau cu o problemă de importanță națională, care este invocat acum în dezbaterile publice de la Chișinău, este o procedură firească, normală într-o societate democratică. Este chiar o formă de democrație directă, deoarece, prin chemarea la vot a cetățenilor, aceștia au posibilitatea să-și exprime opinia fără intermediari, pe marginea problemei aflate în litigiu. Orice referendum însă mizează pe existența societății civile și a conștiinței naționale, implicit a conștiinței lingvistice a cetățenilor. În plus, mai presupune și prezența unui spațiu public ca indiciu al democrației. Or, la Chișinău coeziunea societății civile e atât de firavă, încât orice adiere de vânt o poate doborî, iar conștiința civică și cea identitară, ca să nu mai vorbim de conștiința lingvistică, pentru mulți cetățeni autohtoni (în special pentru cei școliți în perioada sovietică) se află deocamdată în faza de formare.

Dar oare atunci când a fost introdusă limba „moldovenească" și implementat proiectul moldovenismului în fosta RASS Moldovenească i-a trecut cuiva prin cap să organizeze un referendum prin care autohtonii să fie întrebați ce limbă vorbesc și cine sunt ei? Dimpotrivă, ei au fost tratați ca niște semisălbatici care trebuiau alfabetizați și educați, cărora „le-a fost adusă cultura". Vorbitorii de limba română din Transnistria au fost supuși unor ex-

[77] *Языки Российской Федерации и соседних государств*. Enciklopedija v 3 tomach. Tom II, Moskva, 2001, p. 454.

perimente identitare devastatoare, politica sovietică din acei ani oscilând între ceea ce s-a numit „latinizare“ (adică preluarea culturii şi identităţii româneşti) şi „autohtonizare“ (elaborarea unei identităţi şi a unei limbi locale, pe baza graiului vorbit în satele din Transnistria). Să ne amintim că în anii 1924-1940, în această regiune, numai alfabetul a fost schimbat de patru ori!

Dacă mergem şi mai departe în timp, în perioada 1812-1918, când Basarabia a fost gubernia ţaristă cu cel mai mare număr de analfabeţi, au fost consultaţi vreodată strămoşii noştri în privinţa identităţii lor? Aşa cum ne arată exegeţii, obiectivul politicilor culturale promovate de imperiul ţarist a fost înapoierea basarabenilor şi rusificarea lor. În toată această perioadă funcţionarii ţarişti au impregnat subconştientul etnicilor români cu o conştiinţă identitară locală, autarhică. Această conştiinţă le-a fost întreţinută şi cultivată cu grijă prin impunerea limbii „moldoveneşti“ ca opusă limbii române, adică prin glotonimele *молдавский язык* („limba moldovenească“), *местное наречие* („grai local“), *молдаванский язык* („limbă moldovană“) ş.a.

Cum se ştie, secolul al XIX-lea a fost decisiv pentru constituirea naţionalităţilor şi a conştiinţei naţionale în toată Europa Occidentală. Naţiunile nu s-au „trezit“ în secolul trecut pentru a se elibera de tirani, căci ele pur şi simplu nu au existat înainte: „Naţiunile au fost constituite, create ca fiinţe colective şi actori politici în secolul al XIX-lea“[78]. Pentru ca aceste comunităţi să poată deveni naţiuni, a trebuit mai întâi – cu cuvintele lui A.-M. Thiesse – să li se ofere o istorie, o limbă, o cultură comună. Un proiect colosal a mobilizat timp de decenii în această direcţie savanţi, scriitori şi artişti. În ce priveşte limba, de-a lungul secolului al XIX-lea statele occidentale au urmărit un obiectiv major: cetăţenii lor trebuiau să înveţe să stăpânească limba literară, numită ulterior şi limbă

[78] A.-M. Thiesse, *Crearea identităţilor naţionale în Europa. Sec. XVIII-XX*, trad. de A.-P. Corescu, C. Capverde şi G. Sfichi, Iaşi, Polirom, 2000, p. 12.

standard – ca simbol al identității și coeziunii naționale –, pe deasupra graiului lor local, specific fiecărei zone geografice.

În schimb, în Basarabia limba română a fost privată de orice posibilitate de dezvoltare, rămânând la „stadiul de primitivitate". Asta deoarece de-a lungul secolului al XIX-lea, basarabenii și-au dus existența într-o izolare completă față de restul țărilor europene, inclusiv față de Principatele Române, fapt ce le-a obstrucționat constituirea unei conștiințe identitare comune, aidoma moldovenilor din dreapta Prutului. În consecință, basarabenii nu au cunoscut secolul al XIX-lea al naționalităților, fiind privați în felul acesta de posibilitatea de a-și descoperi componentele fundamentale ale identității lor. De aceea unul din obiectivele majore ale elitelor intelectuale de la Chișinău este să ducă o muncă de pedagogie identitară printre propriii noștri cetățeni pentru a le cultiva conștiința națională românească și pentru a le inocula modelul limbii literare, deoarece „numai o conștiință românească recuperată și, odată cu ea, îmbrățișarea modelului european ar putea să precipite evoluția în bine a Republicii Moldova, conferindu-i o legitimitate mult mai temeinică în fața lumii"[79].

Se pare că și dl Lupu își dă seama de acest lucru. Doar că, fiind politician de meserie, îi vine greu să se decidă pentru adevărul științific. În consecință, Domnia sa vrea să împace și capra și varza, propunând „o soluție de compromis": în art. 13 din Constituție să rămână în continuare „limba moldovenească", iar în paranteze să fie adăugat „limba română". A pune însă limba română între paranteze este ca și când vorbitorii autohtoni ar fi îndemnați să se complacă în continuare într-un stadiu primitiv de gândire, căci o persoană cum vorbește, așa și gândește. Oare M. Lupu nu dorește să fie președinte într-o republică de cetățeni culți care să fie în stare să se exprime coerent în limba lor maternă, asta însemnând că se vor exprima coerent și în alte limbi?

Contrafort, nr. 3-4 (183-184), aprilie-mai 2010

[79] Vitalie Ciobanu, *Anatomia unui faliment geopolitic*: *Republica Moldova*, Polirom, 2005, p. 49.

LIMBA „MOLDOVENEASCĂ“ – DIVERSIUNI PE INTERNET

Cu ocazia celei de-a 21-a aniversări a sărbătorii *Limba noastră cea română*, gestul de a-ți propune să arunci o privire retrospectivă asupra timpului care a trecut pentru a vedea succesele este de-a dreptul frustrant. Orice bilanț, oricât de provizoriu și superficial, ar consta dintr-o listă lungă de ratări sistematice și extrem de puține realizări, pentru că sărbătoarea propriu-zisă a fost discreditată de-a lungul anilor în mod programatic. Denigrând Ziua Limbii la nivel oficial, guvernanții comuniști i-au detractat semnificația profundă și, prin aceasta, au compromis prestigiul limbii române în Republica Moldova. Or, diminuând uzul limbii literare la nivelul întregii comunități, foștii guvernanți i-au stimulat implicit pe vorbitori să se complacă într-o exprimare rudimentară, promovând semilingvismul la toate nivelurile. Ca o consecință logică a acestor eșecuri, am ajuns la o performanță greu de imaginat în starea de efervescență națională din primii ani de independență: sintagma „limba moldovenească“ a devenit mult mai uzuală acum decât în anii ‘90. Resuscitarea limbii „moldovenești“ și impunerea sa cu forța nu doar în perimetrul nostru autohton, ci și în unele instituții europene, precum și în spațiul virtual constituie dovada cea mai grăitoare a lipsei de coerență și de responsabilitate a politicilor lingvistice din ultimii zece ani.

În internet asupra sintagmei cu pricina plutește o nebuloasă totală: de la filmulețe deocheate, de genul *Vorbim moldovenește* din Youtube și piese muzicale ale grupului *Grăiește Moldovenește*,

până la *Piraţii din Caraibe* sau *Matrix*, subtitrate în limba „moldovenească", iar unii lingvişti străini sunt de-a dreptul derutaţi din cauza informaţiei *online* pe această temă.

„Limba moldovenească" în Wikipedia

Nu voi prezenta toate materialele disponibile în internet, ci mă voi limita la un singur aspect: circumscrierea limbii „moldoveneşti" în Wikipedia. Întrucât Wikipedia este o sursă de documentare internaţională, definiţiile ar trebui să le spună utilizatorilor neavizaţi ce este limba „moldovenească" şi să le ofere bibliografie la acest capitol, în eventualitatea ca cel care va dori să aprofundeze subiectul să o poată face pornind de la sursele recomandate aici.

Cele mai laconice aproximări ale limbii „moldoveneşti" ne întâmpină în cehă, croată, catalană, portugheză, bulgară şi slovacă. Articolele scrise în aceste limbi se limitează la prezentarea datelor esenţiale ale problemei, fără să-şi propună să-i familiarizeze pe cititori cu problematica sinuoasă a limbii noastre. Bunăoară, în catalană se afirmă: „El *moldau* és, segons la Constitució del país, la llengua oficial de la Republica de Moldavia". În slovacă se spune şi mai puţin: „*Moldavščina* (*Limba moldovenească*) je uradnii jazik v Moldaviji" (Moldovenească este limba oficială în Moldova). În franceză se face referire şi la articolul respectiv din Constituţie – „Le *moldave* (code ISO 639: aucun; inclus dans la langue roumaine) est la langue officielle de la République de Moldavie selon l'article 12 de sa constitution" – doar că în loc să apară art. 13, este indicat art. 12, probabil cel din Constituţia Transnistriei. O informaţie amplă ne întâmpină şi în spaniolă: „El *idioma moldavo* (en moldavo: *limba moldovenească*, en moldavo cirilizado: *Молдовеняскэ*) es el nombre que recibe el idioma rumano usado en la República de Moldavia. Es una lengua romance del grupo oriental. Según la ley con respecto al uso de los idiomas de Mol-

davia (septiembre de 1989), que aún está en vigor, la lengua moldava es *„realmente idéntica"* al rumano"[80]. În spaniolă, în schimb, se confundă ultima zi din august cu luna septembrie.

Unele articole nu au mai fost actualizate de ceva vreme. Astfel, în italiană se arată că standardul internațional ISO 639 a atribuit limbii moldovenești codurile *mo* și *mol*: *„Lingua moldava* [...] è il nome che ufficialmente viene dato alla lingua rumena standard nella Repubblica di Moldavia e nella regione con tendenze indipendentistiche della Transnistria. A questo idioma è stato assegnato il codice *mo* in ISO 639-1 e il codice *mol* in ISO 639-2 e ISO/DIS 639-3"[81]. Or, cum se știe, acestea au fost suprimate în noiembrie 2008, fiind înlocuite cu codurile asociate limbii române.

În unele definiții mai ample – cum ar fi cele în engleză, portugheză, franceză sau italiană – se menționează că „moldovenească" și româna sunt una și aceeași limbă. Până și textul în rusă ne spune ceva la acest capitol, însă într-un mod foarte voalat: *„Молдавский язык* — обозначение языка Молдавии, относящегося к романским языкам. Большинство современных лингвистов по чисто языковым критериям не выделяет отдельного молдавского языка, а говорит о молдавском диалекте дако-румынского языка, наряду с другими региональными румынскими диалектами: мунтенским, олтенским, арделенским (трансильванским) и др."[82]. Probabil, pentru a-i convinge pe utilizatori de existența limbii „moldovenești", textul în rusă ne propune și o mostră vie din această limbă, datând din 1927, ceea ce nu găsim în niciun alt articol: „Ын сэкцыя историчаскы, Комитету штиинцыйник ш'о пус зэдачи сы алкэтуяскы история Марксисты а народулуй молдовинеск. Ынтыю лукру штиинцыйник ын партя 'вэцэрий нородулуй молдовинеск а ишы'н время ди маи апроапи. Ын

[80] http://es.wikipedia.org/wiki/Idioma_moldavo
[81] http://it.wikipedia.org/wiki/Lingua_moldava
[82] http://ru.wikipedia.org/wiki/Молдавский_язык

сэкцыя ди ’нвэцаря цэрий: Дин лукру ’нсэмнат дупэ програмы пэн чи-с стрынсы шы типэрити ’н кэрць осэгити кынтичи шы зыкэтоари нородничи молдовинештъ".

Articolul în limba polonă, cel mai dens și mai bine construit dintre toate, oferă informații suplimentare referitoare nu doar la limba „moldovenească", ci și la literatura scrisă în această limbă, începând cu epoca veche (Gr. Ureche, M. Costin, D. Cantemir) și ajungând la perioada actuală (I. Druță, Gr. Vieru etc.), însă pentru un cititor neavizat va fi dificil să înțeleagă dacă respectiva literatură este scrisă în limba „moldovenească" sau în română.

Textul în germană se caracterizează prin faptul că imediat după prezentarea limbii „moldovenești" – „Moldauisch [...] ist die offizielle Bezeichnung der rumänischen Sprache als Amtssprache Moldawiens" –, urmează un paragraf intitulat *Sprache und Politik* (Limbă și politică) în care se subliniază că problema limbii majoritare din perimetrul dintre Prut și Nistru a devenit o problemă politică. În plus, se mai precizează că „îndepărtarea limbii moldovenești de limba română reprezintă un exemplu tipic de separatism lingvistic". Existența limbii moldovenești – se spune în continuare – ca limbă de sine stătătoare este controversată: „Aproape toți lingviștii occidentali sunt de acord asupra faptului că limba moldovenească este, în realitate, limba română rebotezată, deoarece Moldova a fost o republică sovietică"[83].

De altfel, implicațiile politice ale limbii „moldovenești" au fost sesizate și în alte câteva articole din Wikipedia care conțin paragrafe speciale dedicate acestui aspect.

Controversa în jurul problemei limbii

Despre această controversă relatează articolele redactate în italiană, franceză, engleză și germană. De altfel, nu e o sarcină tocmai ușoară să expui în câteva fraze o problematică atât

[83] http://de.wikipedia.org/wiki/Moldauische_Sprache

de complexă și de întortocheată. În această privință, cel mai elocvent este textul francez, în care se pornește de la premisa că, în opinia lexicologilor, atunci când vorbitorii a două grupuri se înțeleg spontan este vorba de o singură limbă. Or, în timp ce lingviștii specializați în limbile romanice au demonstrat că este vorba de aceeași limbă, reprezentanții fostei puteri din Republica Moldova sunt de părere opusă. Astfel, în viziunea oficialităților comuniste de la Chișinău, aserțiunea conform căreia *moldovenească este, de fapt, limba română* ar constitui o dovadă de expansionism românesc! În fine, se mai precizează că această controversă a generat în Republica Moldova o dublă discriminare lingvistică: pe de o parte, numai autohtonii românofoni au dreptul să se numească moldoveni – respectiv, să-și numească limba „moldovenească" –, ca urmare, minoritățile (o treime din populație) se simt ca și excluse. Pe de altă parte, numai minoritățile au dreptul să-și dezvolte limba, cultura și identitatea ca membri ai unor civilizații (rusă, ucraineană, bulgară, turcofonă) ce depășesc frontierele țării, acest drept fiindu-le, în schimb, negat românofonilor care nu au voie să se declare români și nici nu sunt recunoscuți ca atare[84].

Detalii edificatoare în ce privește problema sinuoasă a limbii „moldovenești" se conțin și în versiunea engleză: „Stalin justified the creation of the Moldavian SSR by claiming that a distinct «Moldavian» language was an indicator that „Moldavians" were a separate nationality from the Romanians in Romania. In order to give greater credence to this claim, in 1940 Stalin imposed the Cyrillic alphabet on „Moldavian" to make it look more like Russian and less like Romanian; archaic Romanian words of Slavic origin were imposed on „Moldavian"; Russian loanwords and phrases were added to „Moldavian"; and a new theory was advanced that „Moldavian" was at least partially Slavic in origin. (Romanian is a Romance language descended from Latin.) In 1949 Mol-

[84] Cf. http://fr.wikipedia.org/wiki/Moldave

davian citizens were publicly reprimanded in a journal for daring to express themselves in literary Romanian"[85].

În textul scris în limba rusă se arată, în schimb, că elaborarea normelor literare ale limbii „moldovenești" – diferite de cele ale limbii române – a avut loc între anii 1924-1989, în URSS, aceasta fiind opera lingviștilor sovietici. În ce privește situația actuală, se afirmă: „Constituția Moldovei desemnează în continuare moldovenească drept limbă oficială". Deși unele personalități politice au afirmat că „moldovenească" și româna e una și aceeași limbă, în conformitate cu datele oficiale ale recensământului din 2004, aproximativ 78,4% dintre moldoveni și-au denumit limba maternă – moldovenească. Articolul sfârșește cu următoarea concluzie: „Problema denumirii oficiale a limbii – moldovenească sau română – are în Republica Moldova o conotație politică".

Referitor la bibliografie, doar în puține limbi ne întâmpină referințe la autori care s-au ocupat de această temă. Dacă pentru franceză sursa principală de documentare o constituie Stella Ghervas (La réinvention de l'identité moldave après 1989, 2005) și Gheorghe Negru, spaniola nu oferă niciun titlu, la fel și catalana, ceha, croata, slovaca, bulgara și portugheza. Italiana indică bibliografie „clasică", precum Al. Rosetti, *Istoria limbii române* (1969), dar în același timp și I. Ețco, *Молдавско-русский словарь* (Chișinău, 1987). În polonă bibliografia este mult mai complexă, făcându-se trimitere nu doar la *Atlasul lingvistic moldovenesc* (1968), ci și la D. Cantemir, M. Costin, Gr. Ureche. În acest context, cel mai citat autor este istoricul comunist V. Stati: cu trei titluri la sursele bibliografice principale și cu două la sursele secundare. Pentru limba engleză spectrul este mult mai larg, fiind citați Donald L. Dyer (1999), Ch. King (2000), M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, S. Papacostea, P. Teodor (2004), V. Dumbravă (2004), dar și V. Stati, cu al sau *Dicționar moldovenesc-românesc* (sic!). Textul în rusă se deosebește și de data aceasta prin faptul că in-

[85] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Moldovan_language

dică drept surse bibliografice unele titluri depășite, elaborate în perioada sovietică. Astfel, în afară de Ch. King, D.L. Dyer și E. Negru, apare și M. Serghievskij cu două studii publicate în 1927, precum și O. Galuscenko (О. Галущенко) cu două titluri recente, identice, apărute în 2002 în *Ежегодный исторический альманах Приднестровья* (Борьба между румынизаторами и самобытниками в Молдавской АССР (20-е годы)…30-е годы). Izgonită „pe ușă" – grație lingviștilor onești, oamenilor de cultură și politicienilor devotați valorilor naționale –, limba „moldovenească" pătrunde prin… *ferestrele* rețelei electronice globale. Minciuna nu dispare, ci își schimbă fețele, adaptându-se la noile tehnologii.

Contrafort, nr. 7-8 (187-188), iulie-august 2010

LIMBA „MOLDOVENEASCĂ“ ESTE O DENUMIRE POLITICĂ

O problemă superfluă?

Pentru mulți dintre noi problema endemică a limbii „moldovenești“ este, pe bună dreptate, superfluă, enervantă, agasantă. O percepem ca pe ceva inconsistent: o limbă de care „ar râde orice om normal“, cu cuvintele unui blogger din internet, „o mutație lingvistică“, „o făcătură între limba română și rusă“[86]. Problema noastră endemică însă dobândește o conotație gravă, serioasă atunci când ești pus în situația de a le explica străinilor ce reprezinta această limbă și în ce tipologie se încadrează, mai ales că informația disponibilă *online* la acest capitol nu este întotdeauna edificatoare. În acest scop, pentru a demonta strategia de construire a limbii „moldovenești“, ai nevoie de argumente convingătoare, totodată trebuie să dai dovadă de multă detașare, să adopți o atitudine calmă și să încerci să prezinți, din multitudinea de aspecte ale politicii lingvistice sovietice, doar pe cele mai concludente. O atitudine pătimașă te descalifică din capul locului, fiindcă patosul nu are ce căuta într-un discurs academic, precum nici entuziasmul exagerat. Am învățat această atitudine înțeleaptă pe măsură ce aprofundam subiectul și pe măsură ce avansam în cunoașterea alambicată a dedesubturilor sale.

Când am ținut prima conferință pe tema limbii „moldovenesti“ în 2001, la Universitatea din Münster, Germania, am

[86] Cf. http://www.tiuk.reea.net/14/a.vklvsk_absurdex.html

avut mari emoții. Publicul era bine informat, cunoștea textele lui Klaus Heitmann din 1965 și 1988 și tot ce se publicase până atunci în Occident pe această temă, iar eu trebuia să răspund la întrebări în limba germană. Tot astfel și la Congresul Societății de Lingvistică Europeană, desfășurat în 2002 la Potsdam/Berlin, unde am prezentat modul în care au evoluat normele lexico-gramaticale ale așa-zisei limbi moldovenești. De fapt, la acel congres Carsten Sinner, de la Universitatea Humboldt din Berlin, mi-a atras atenția asupra avantajelor explorării acestei problematici relativ puțin frecventate la acea oră de către lingviștii occidentali. Anume la sugestia acestui profesor aveam să scriu un amplu studiu, *L'évolution des normes linguistiques du roumain dans la République de Moldavie,* care a fost publicat ulterior într-o prestigioasă antologie, editată la München în 2005[87].

Cu timpul, scriind tot mai mult pe această temă, mi-am dat seama că anumite aspecte din istoria limbii „moldovenești" se pretează cu brio la ilustrarea unor teme teoretice de sociolingvistică. La acea vreme, istoria limbii „moldovenesti" reprezenta un fel de *terra incognita* pentru această subdisciplină lingvistică, astfel încât m-am angajat într-un studiu explorator al discontinuităților sale. Pe masură ce mă documentam și aprofundam subiectul, realizam că limba „moldovenească" a fost un instrument de propagandă, că asupra limbii vorbite în fosta RSS Moldovenească și în actuala Republica Moldova s-a repercutat, de fiecare dată, presiunea sufocantă a ideologiei.

Acum câțiva ani, când am prezentat istoricul elaborării limbii „moldovenești" la Facultatea de Litere a Universității din Cluj, în cadrul Societății de Lingvistică Romanică, colegul meu, Cornel Vâlcu, mi-a sugerat să țin această conferință în toate centrele universitare din România și Republica Moldova. De ce?

[87] E. Bojoga, *L'évolution des normes linguistiques du roumain dans la République de Moldavie,* în C. Sinner (ed.), **Norm und Normkonflikte in der Romania**, München, Peniope, 2005, p. 212-243.

Colegii mei aflau, pentru prima dată, că așa-zisa limbă moldovenească fusese elaborată pe timpul lui Stalin și că, în acest sens, a existat un proiect foarte bine pus la punct care a fost implementat pas cu pas, sub vigilența partidului comunist. Or, în urma implementării acestui proiect, a rezultat o limbă bâlbâită și o categorie de cetățeni bâlbâiți, marcați profund de complexul limbii lor materne, care nu se pot exprima fluent nici în română, nici în rusă.

Cea mai recentă intervenție pe această temă am avut-o în cadrul celui de-al XXVI-lea Congres Internațional de Lingvistică Romanică, desfășurat între 6 și 11 septembrie la Valencia, Spania. La acest congres, organizat impecabil de către profesorii Emili Casanova și Cesáreo Calvo Rigual de la Universitatea din Valencia, cu concursul doamnei Maria Iliescu, președinta Societății de Lingvistică Romanică, au venit să prezinte comunicari specialiști în limbile romanice din toată lumea, la cele 16 secțiuni ale congresului fiind înscriși peste 800 de participanți.

Congresul de Lingvistică Romanică de la Valencia

Titlul pe care îl propusesem în februarie – atunci când am trimis rezumatul – era **¿Rumano o „moldavo"? El debate en torno a la denominación de la lengua en la República de Moldavia**. Intenționam astfel să ofer o imagine de ansamblu asupra problemei noastre endemice. În acest scop, am pornit de la un aspect teoretic, cel al categorizării limbilor, adică a numelor care se dau limbilor de către protagoniștii politicii lingvistice: specialiștii în materie sau lingviștii, ca autoritate științifică supremă, vorbitorii ca exponenți ai limbii respective, manifestându-și prin denumirea pe care o dau limbii lor materne atitudinea, implicit conștiința lor lingvistică și politicienii, care uneori își exercită puterea asupra primelor două categorii. Altfel spus, voiam să arăt că în dezbaterea controversată din jurul glotonimului se rezumă întreaga problematică a sinuoasei limbi „moldovenești".

Cert este că prezentarea mea a stârnit curiozitate și foarte mult interes. Publicul, destul de numeros, m-a bombardat cu întrebări. Ce atitudine are societatea civilă vizavi de glotonim, ce limbă se învață la școală, cum denumesc limba adolescenții, se observă vreo diferență între generațiile în vârstă și cele mai tinere la acest capitol? Moderatorul secției noastre, profesorul Georg Kremnitz de la Universitatea din Viena, a trebuit să intervină în final pentru a ne aminti că timpul rezervat dezbaterilor fusese depășit, dar că putem continua discuțiile și în pauză.

Probabil că după comunicarea mea, concepută în Power Point, cu citate sugestive din făuritorii limbii „moldovenești", cei prezenți au reușit să-și formeze o impresie generală asupra subiectului, mai ales că l-am încadrat în contextul istoric al politicii lingvistice sovietice și l-am discutat din perspectiva sociolingvisticii actuale.

Spre surprinderea mea, a doua zi cotidianul *Levante – EMV* din Valencia a relatat despre congresul nostru, referindu-se, în afara unor comunicări ale organizatorilor, adică ale profesorilor de la Universitatea din Valencia, la o singură comunicare, a mea:

„Una de las comunicaciones presentadas en el Congreso Internacional de Filología Románica que se celebra en Valencia se ha ocupado del problema de denominación del moldavo, lengua románica oficial de Moldavia, que se escribe y se considera como rumano, pero que, por razones políticas, utiliza de manera oficial el nombre de moldavo como elemento de integración de una comunidad plurilingüística donde también tienen mucho peso el ruso y el ucraniano"[88].

Succesul pe care l-a avut tema abordată de mine s-a văzut imediat: după terminarea congresului am fost invitată să țin o conferință la Universitatea Politehnică din Valencia, în cadrul

[88] Este vorba de reportajul *El manuscrito ´fetén´ de Jaume I*, semnat de Alfons Garcia Valencia, cf. http://www.levante-emv.com/cultura/2010/09/10/manuscrito-feten-jaume-i/737834.html

Departamentului de promovare și normalizare lingvistică – *Área de Promoción y Normalización Lingüística* – condus de profesorul Sergi Linares de Terán. Am extins subiectul, oferind informații ample referitoare la actuala criză identitară din Republica Moldova. În plus, conferința a constituit un prilej de a-i cunoaște pe membrii catedrei, persoane extrem de drăguțe și deschise, interesate de situația lingvistică de la noi. Mai mult chiar, am avut surpriza să o întâlnesc, printre cei prezenți, și pe Viorica Codiță, o tânără originară din Basarabia, fostă studentă de-a mea la Cluj, care acum își face doctoratul în Germania.

Revenind acasă, am constatat că există și alte ecouri ale comunicării mele prezentate la Congresul de Romanistică de la Valencia. Astfel, am găsit în blogul Teresei Puerto Ferre, profesoară de engleză la Universitatea din Valencia, comentarii și observații pe marginea conferinței mele. Încadrate la rubrica *26 Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques. VALENCIA septiembre 2010. Ponencias, apuntes y comentarios*, referințele cuprind două părți: rezumatul prezentării mele și comentariile Domniei Sale. Iată câteva fragmente:

„PONENCIA: Profesora Eugenia Bojoga (Moldavia): denuncia la aparición de «eufemismos» (rumano, moldavo, lengua estatal, lengua materna o lengua natal...) para evitar la denominación de «lengua moldava», lengua oficial impuesta por la Constitución de 1994. Aunque el idioma oficial es el MOLDAVO, la gente usa el RUMANO oral y escrito, culto que es considerado con prestigio más positivo. En tiempos totalitarios del Socialismo-SOVIET se intentó crear un «moldavo» a partir de una variedad local utilizando la dicotomía *lengua proletaria – lengua burguesa* (de la lingüística soviet) pero el pueblo sigue utilizando el rumano como lengua de uso y desprecia el nuevo invento de la era soviet."

MI COMENTARIO: „Aquí en la Comunidad Valenciana [...] estamos padeciendo idéntico uso de perífrasis para evitar decir Lengua Valenciana como por ejemplo: «la nostra lengua», «el valenciá», «la lengua de la comunitat», «la nostra» etc. [...].

Las soluciones de la profesora E. Bojoga al conflicto resultan difíciles si los desfasados dueños del poder (político-intelectual) no aceptan la realidad social de lo que quiere el pueblo"[89].

Conflictul lingvistic

Pe același blog al profesoarei Teresa Puerto Ferre, am descoperit un interviu pe care i l-a luat unui lingvist spaniol, Francisco Rodríguez Adrados, membru al Academiei Regale Spaniole și al Academiei Regale de Istorie, pe tema politicii lingvistice din Peninsula Iberică. Printre alte idei interesante, F. Rodriguez Adrados menționează că politicienii sunt cei care creează conflictele lingvistice, nu vorbitorii și nici lingviștii.

Contextualizat pe terenul nostru autohton, conflictul lingvistic din jurul glotonimului rezidă în confruntarea deschisă dintre denumirea propusă de lingviștii de la Chișinău, cea susținută de vorbitorii cu o adevărată conștiință lingvistică și cea impusă de către politicienii comuniști. Pe de o parte, Ion Bărbuță, directorul Institutului de Lingvistică de la Chișinău, afirmă că „noi (adică lingviștii din Republica Moldova – n. mea) am preluat normele limbii române literare prin lucrările elaborate în România și nu suntem în drept să dăm o altă denumire acestei limbi"[90], pe de altă parte, Marian Lupu, candidatul la președinție, recunoaște că „denumirea istorică, științifică a limbii noastre este limba română, iar denumirea politică este limba moldovenească"[91].

---

[89] Cf. http://www.123people.com/ext/frm?ti=personensuche%2telefonbuch&search_term=eugenia%20bojoga&search country=US&st=suche%20nach%20personen&target url=http%3A%2F%2Fwww.teresafreedom.com%2Fmodules.php%3Fname%3DNews%26file%3Darticle%26sid%3D298&section=blog&wrt_id=262

[90] http://www.europalibera.org/content/article/1953621.html

[91] http://www.ziare.com/international/stiri-externe/lupu-vrea-sa-mentina-limba-moldoveneasca-in-constitutia-r-moldova-989044

Din declarațiile pe care le-a făcut – „din punct de vedere științific, vorbesc limba română, din punct de vedere politic, vorbesc limba moldovenească" – deducem că Domnia Sa este poliglot în propria-i limbă maternă...

Doar că din perspectivă teoretică, a desemna o limbă printr-un nume propriu este același lucru cu a o plasa într-un gen, a-i indica apartenența la un grup sau a-i evoca istoria pe care o are în spate. În același timp, a categoriza o limbă înseamnă a-i atribui anumite calificări de ordin discursiv, urmărind implicit ierarhizarea sa. În fine, ierarhizarea constituie în același timp și un demers de poziționare a limbii, fie plecând de la atitudinea celor care o vorbesc, fie plecând de la efectele politicii lingvistice promovate de guvernanți. Ierarhizarea limbilor, susțin sociolingviștii, se produce în cadrul a două extreme: *valorizare* vs *devalorizare*. Or, devalorizarea conduce de cele mai multe ori la stigmatizarea utilizării limbii, indiferent din vina cui, a locutorilor sau a politicienilor[92].

Prin urmare, denumirea politică de „limba moldovenească" contribuie explicit la valorizarea unei identități false, moldovenesti, și implicit la devalorizarea și diminuarea limbii române și a identității românești. Oare această politică lingvistică va continua și după noile alegeri?

Contrafort, nr. 11-12 (193-194), noiembrie-decembrie 2010

[92] A se vedea detalii în acest sens la I. Fenoglio, în A. Tabouret-Keller (ed.), *Les enjeux de la nomination des langues*, Peeters, Louvain-La-Neuve, 1997, p. 241-250.

ZIUA LIMBII ROMÂNE – O SĂRBĂTOARE INEXISTENTĂ?

Omagiată în imediata proximitate a Zilei Independenței, *Limba Noastră Cea Română* de anul acesta a beneficiat de mai multe evenimente cu caracter artistic și științific. Cei familiarizați cu sărbătoarea, care îi urmăresc evoluția de la un an la altul, au remarcat faptul că și de data aceasta omagierea s-a desfășurat după același scenariu: spectacole și lansări de carte, recitaluri de poezie și simpozioane științifice, depuneri de flori la monumentul lui Ștefan cel Mare și pe Aleea Clasicilor. În organizarea acestor evenimente au fost implicați, ca de obicei, scriitori, lingviști, oameni de cutură din Republica Moldova, România și Ucraina. Luate în ansamblu, aceste manifestări au urmărit să evoce ziua de 31 august 1989 și să-i scoată în relief importanța actuală. De altfel, funcția sărbătorii *Limba Noastră*, în contextul simbolurilor naționale, este una primordială: limba este cea care conferă unitate cetățenilor, fiind fundamentul pe care se edifică orice colectivitate umană.

Dincolo de semnificația în sine a sărbătorii, ea reprezintă un reper important în istoria recuperării identității noastre naționale. Beneficiind până atunci de un statut de limbă marginală, inferioară, „de bucătărie", abia în urma evenimentelor din 1988-1989 limba română a obținut un statut privilegiat, fiind declarată limbă de stat. Acest statut însă a fost unul simbolic și s-a limitat la nivelul de suprafață, fără să schimbe starea de lucruri și la nivelul de adâncime. Prestigiul limbii române în societate nu a crescut prea mult de vreme ce multe firme din capitala

Republicii Moldova impun drept condiție principală de angajare cunoașterea limbii ruse, iar pe tarabele de pe străzile Chișinăului găsim mult mai multe publicații în rusă decât în română, de vreme ce softurile de calculatoare și telefonia mobilă sunt doar în rusă, iar în parlament se face traducere simultană în rusă pentru deputații alolingvi, nu și invers.

Revenind la sărbătoarea de anul acesta, alături de scriitori și alți oameni de cultură, la evenimente au participat liderii politici din Alianța pentru Integrarea Europeană, reprezentanți ai guvernului și ai parlamentului, ai Primăriei municipiului Chișinău, nu însă și reprezentanții PCRM. Comuniștii nu împărtășesc această sărbătoare cu restul concetățenilor. Ne-o spune deputatul PCRM Sergiu Sârbu, care justifică această decizie prin faptul că pentru ei ziua de 31 august este o sărbătoare superfluă. În opinia sa, prin decizia de a nu participa la evenimentele din această zi, PCRM și-ar arăta respectul față de Constituția țării: „Cât n-ar părea de straniu, este o sărbătoare inexistentă, pentru că în Constituție este menționată limba moldovenească"[93]. Probabil, comuniștii au uitat că Ziua Limbii a precedat Ziua Independenței și că fără victoria din 31 august 1989, declararea suveranității Republicii Moldova, pe 27 august 1991, ar fi fost imposibilă. Cele două evenimente sunt interdependente, fiind asemenea unor vase comunicante.

Întrucât Ziua Limbii face parte din sărbătorile naționale ale Republicii Moldova, cred că autoritățile publice și guvernanții (reprezentanții partidelor de guvernământ) sunt cei care ar trebui să o marcheze în primul rând. Or, din 1994, atunci când limba oficială a devenit din nou „moldovenească" și a fost introdus controversatul art. 13 în Constituția Republicii Moldova și până astăzi, această sărbătoare s-a convertit într-un măr al discordiei, într-un prilej de luptă cu adversarii și de acumulare a capitalului politic.

[93] Cf. http://www.inprofunzime.md/stiri/politic/comunistii-nu-vor-depune-flori-cu-ocazia-sarbatoarei-limba-noastra.html

În acest context, eforturile elitelor intelectuale și ale societății civile de la Chișinău de a-i conferi sărbătorii din 31 august o conotație profundă și de a o aduce în actualitate, mai ales după ce sărbătoarea a fost discreditată programatic din 2001, odată cu venirea la putere a comuniștilor, mi se par de-a dreptul justificate. A sărbători înseamnă a aniversa, a omagia. Omagierea mai constituie însă și respect pentru obiectul omagiat. Or, în cazul de față, fiind omagiată limba română, comuniștii nu știu ce înseamnă a avea respect pentru o limbă pe care ei nu o stăpânesc, competența lor lingvistică limitându-se, din punct de vedere lexical, la cuvintele inventariate de V. Stati în dicționarul său proletcultist. Nu întâmplător, comuniștii au instituit o antinomie dusă la paroxism între *limba română* și *limba „moldovenească"* și au indus în mentalul colectiv o stare de amnezie în ce privește identitatea românească a cetățenilor din Republica Moldova.

Cert este că din 1989, de când a fost declarată limba de stat și instituită Ziua Limbii Române, au trecut 22 de ani. Or, exact 22 de ani a durat și interstițiul „România Mare", invocat ca termen de comparație de atâtea ori de către elitele intelectuale basarabene.

Primul interstițiu: 1918-1940

Se știe că perioada interbelică a fost benefică pentru cultura și limba română din Basarabia. De aceea, în măsura în care memoria colectivă este constitutivă pentru orice colectivitate umană, interstițiul interbelic este și trebuie să fie un punct de reper pentru noi.

După 106 ani (1812-1918) de asimilare forțată și rusificare premeditată a basarabenilor în contextul politicilor promovate de Imperiul Rus, orice urmă de identitate națională fusese eradicată. Interzisă în școli, în administrație, în biserică și în orice alt domeniu public, limba română din Basarabia rămăsese la un nivel arhaic, fiind total izolată de procesele de modernizare care avusese loc în dreapta Prutului. Nu surprinde faptul că în preajma revoluției din octombrie 1917, atunci când începe să apară *Cuvânt moldove-*

nesc la Chișinău, cu ajutorul unor intelectuali ardeleni refugiați aici, acesta era ortografiat cu alfabet chirilic.

În interstițiul „România Mare", arată Iulian Fruntașu, în Basarabia au fost create 2 628 de școli primare românești (în 1918 erau 1 804 școli primare, toate rusești), au fost înființate școli de meserii, gimnazii și licee. E adevărat, culturalizarea țăranilor basarabeni a reprezentat un proiect dificil, nu însă și nerealizabil. Rolul instituțiilor de stat în procesul de consolidare a identității naționale a fost decisiv. Țăranii basarabeni au început să învețe, în baza identității lingvistice evidente și prin intermediul școlii, administrației și armatei, ideea că aparțin națiunii române. În plus, la Chișinău au fost înființate Școala de Arte Frumoase, Pinacoteca de Pictură și un post de radiodifuziune, acestea având un rol important în „descoperirea" naționalității românești de către basarabeni. Simbolistica națională a fost antrenată și ea în scopul creării și consolidării sentimentului de apartenență la națiunea română, la Chișinău fiind dezvelite monumentul lui Ștefan cel Mare și al Regelui Ferdinand I, iar la Orhei – statuia lui Vasile Lupu[94].

Cert este că, în acest context de edificare națională, țăranii basarabeni au învățat să fie împreună cu ceilalți români anume prin limba română, comună tuturor. Important este că cei 22 de ani de coexistență românească le-au oferit basarabenilor șansa de a-și articula, prin arderea etapelor, o identitate autentică. Drept dovadă sunt personalitățile originare din Basarabia care au făcut școala în acei ani. Bunăoară, E. Coșeriu, rememorând anii de liceu, menționează nivelul excelent al școlii românești din perioada interbelică, precizând că multe lucruri care în alte țări se studiau la universitate el le învățase deja la Liceul „Ion Creangă" din Bălți[95]. Iar într-o conferință ținută la Academia Română în 1996, Coșeriu afirmă:

---

[94] I. Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Chișinău, Cartier, 2002, p. 134-136.

[95] Cf. J. Kabatek, A. Murguía, *„Die Sachen sagen, wie sie sind...". Eugenio Coseriu im Gespräch*, Gunter Narr Verlag Tübingen, 1997, p. 20.

„Eu am crescut ca român și, pe vremea copilăriei și adolescenței mele, petrecute în Basarabia – în Țara de Sus –, nu se punea această problemă a unei limbi moldovenești și nici nu ne închipuiam că ea s-ar putea pune cândva și cumva – fiind neștiutori de ceea ce se întâmpla dincolo de Nistru, unde se pregătea despărțirea limbii române din Basarabia de limba română ca atare în totalitatea ei“[96].

Al doilea interstițiu: 1989-2011

Cât privește interstițiul 1989-2011, știm cu toții că limba română a fost marginalizată pas cu pas. Dacă la început lingviștii noștri credeau că preocupările legate de limba română vor dobândi un cadru instituționalizat și că se vor crea mecanisme de implementare a legislației lingvistice în societate, speranțele lor s-au spulberat în 1994, odată cu revenirea la putere a vechilor nomenclaturiști, promotori ai unui moldovenism feroce. A trece în revistă tentativele lingviștilor, ale elitelor intelectuale de a-i convinge pe guvernanți că limba română e numele corect al limbii noastre ar însemna să inventariezi tot atâtea eșecuri, întrucât politicienii zilei s-au erijat în principalul factor de decizie, făcând abstracție de ceilalți.

Prin urmare, în toți acești 22 de ani nu a existat o politică lingvistică coerentă. Problema limbii române nu a putut fi degajată de dogmele anterioare care s-au impus ca o plagă în subconștientul multor vorbitori. Mai mult, dogma celor două limbi a condus la divizarea comunității basarabene în vorbitori de română și vorbitori de „moldovenească“. În consecință, mobilizarea maselor, efervescența colectivă din anii 1988-1989, s-a diminuat, treptat transformându-se în antipodul a ceea ce fusese înainte.

Legislația lingvistică din 1989 funcționează, de multă vreme, cu dificultate. Departamentul pentru Funcționarea Limbilor, instituție guvernamentală care coordona implementarea legislați-

[96] E. Coșeriu, *Unitatea limbii române – planuri și criterii*, în *Limba română este Patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, revista *Limba română*, 1996, p. 205.

ei lingvistice în sferele vieții sociale, a fost demult desființat. În schimb, a fost adoptată *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova* (2003), s-a publicat dicționarul moldovenesc-românesc al lui Stati, iar în internet ne întâmpină fel de fel de mostre, de genul *Молдавско-русский словарик* de Эль Ноэль, care „inventariază expresii noi difuzate *online* în scopul popularizării limbii moldovenești contemporane sub forma sa populară"[97].

În această perioadă, vorbitorii noștri autohtoni, în loc să fie stimulați să-și cultive propriul mod de exprimare, au fost și mai tare derutați. În loc să-și perfecționeze graiul, ei au fost îndemnați subtil să revină la vorbirea amestecată, la o corcitură dintre rusă și română care, în viziunea unora, ar fi limba „moldovenească".

În comparație cu cei 22 de ani interbelici când s-a făcut un salt imens în cultivarea conștiinței lingvistice a basarabenilor, cei 22 de ani de la declararea limbii române ca limbă de stat în Republica Moldova sunt niște pași înapoi, de anihilare a acestei conștiințe. Dacă interstițiul interbelic a avut un rol decisiv în menținerea și perpetuarea identității românești la est de Prut, interstițiul postsovietic – cu excepția unei perioade scurte de după independență: 1991-1994 – a diminuat identitatea românească și a minimalizat limba română. Acesta e un paradox și pentru exegeții occidentali: „Moldovenii de astăzi nu au reușit să se afle în același stat cu românii mai mult de câteva decenii, dar cultura, limba și tradițiile lor folclorice provin incontestabil din aceleași rădăcini. Eroii naționali și marile personalități culturale dintr-o regiune sunt, cu siguranță, recunoscute și în cealaltă. În acest sens, din punct de vedere cultural, sunt astăzi două state «românești» în Europa de Est, chiar dacă ambele adăpostesc și multe alte minorități etnice"[98].

Contrafort, nr. 9-10, septembrie-octombrie (203-204) 2011

---

[97] http://elnoel.chat.ru/others/dictio.html

[98] Ch. King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, Chișinău, Arc, 2002, p. 6.

LIMBA NOASTRĂ CEA DE TOATE ZILELE

În celebra sa conferință ***Qu'est-ce qu'une nation?*** (1882), Ernst Renan afirma că existența unei națiuni înseamnă un plebiscit de zi cu zi al celor care fac parte din ea.[99] Ei bine, parafrazându-l pe celebrul filosof francez și adaptând această definiție la problemele noastre lingvistice, am putea spune că starea limbii române vorbite la Chișinău și în toate localitățile din Republica Moldova reprezintă un plebiscit cotidian, o formă de consultare zilnică a vorbitorilor într-o problemă de importanță capitală: cea a prestigiului limbii noastre materne.

De aceea, în rândurile ce urmează vă propun să medităm împreună asupra acestui subiect. Știu că suntem prinși cu toții în vârtejul vieții cotidiene, ocupați cu o sumedenie de treburi, și totuși e bine ca fiecare dintre noi să se întrebe din când în când ce limbă vorbește și cum o vorbește. Nu mă refer doar la registrul academic al filologilor și al scriitorilor, ci la limba cotidiană a noastră a tuturor: a medicului, a profesorului de liceu, a inginerului, a operatorului de telefonie mobilă, a elevului de școală, a taximetristului, a polițistului, a vânzătorului din piață ș.a.m.d., adică a tuturor categoriilor de vorbitori

Prin urmare, vă îndemn să ne analizăm, în forul nostru interior, modul în care ne exprimăm zi de zi în cele mai diverse contexte, deoarece prin felul nostru de a vorbi noi contribuim, fiecare

---

[99] E. Renan, *Qu'est-ce qu'une nation?*, conferință prezentată la Sorbona în data de 11 martie 1882, reeditată în colecția Mille et Une Nuits, (nr. 178), Paris, 1997.

în parte, la ridicarea prestigiului limbii române în societate sau, dimpotrivă, la compromiterea acestuia.

Obligație a cetățenilor

Cunoașterea limbii culte, literare de către toți cetățenii a constituit o preocupare serioasă pentru toate statele europene moderne. Dacă franceza, germana sau italiana ca limbi comune nu mai trezesc demult nicio îndoială printre vorbitorii lor, este pentru că de mai bine de două secole s-a efectuat o muncă enormă de educație lingvistică. Pentru prima dată în mod clar obligația cetățenilor de a vorbi nivelul cult al limbii lor materne – pe lângă propriul grai local – a fost postulată odată cu revoluția franceză din 1789.

În Franța revoluționară pescarul din Bretagne, viticultorul din Alsacia, artizanul din Provence au început să învețe limba cultă, literară, pe lângă dialectul breton, alsacian sau provensal pe care le vorbeau în mediul lor familial și local. Ei au conștientizat atunci că nu doar notarul sau vraciul, preotul sau învățătorul trebuie să vorbească registrul literar al limbii franceze, ci și toți cetățenii noii republici proaspăt înființate.[100]

De altfel, problema limbilor naționale devine una din marile preocupări ale Europei Occidentale începând cu această perioadă, adică de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca să fie dominantă pe tot parcursul secolului al XIX-lea, denumit și secol al naționalităților. Până atunci, ne spun specialiștii, pentru monarhi nu prea contase ce limbă vorbesc supușii lor. Or, trebuie să amintim că monarhia franceză promovase de timpuriu limba literară în actele administrative, susținuse creația literară și științifică în această limbă și înființase, în 1635, Academia Franceză, care trebuia să se ocupe de puritatea limbii și de perpetuarea gloriei sale. Cu toate acestea, până atunci suveranii Franței nu consideraseră util să

[100] cf. A.-M. Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*. trad. de A.- P. Corescu, C. Capverde și G. Sfichi, Iași, Polirom, 2000, p. 50-51.

răspândească franceza în rândul întregii populații. Odată cu revoluția însă și cu proclamarea Republicii, optica se schimbă: dacă pentru supuși folosirea „limbii regelui" era o chestiune de educație ori de liberă alegere, pentru cetățeni în schimb, folosirea limbii naționale devine o obligație. Astfel, cetățenii au înțeles că pe lângă graiul lor local – care le servea ca mijloc de comunicare în propria lor provincie –, ei trebuiau să-și însușească și limba literară. În felul acesta, apare conștiința că limba națională se află deasupra exprimărilor individuale și că ea nu înlocuiește acest mozaic de exprimări locale, ci se situează pe o treaptă superioară, fiind ca un fel de indiciu comun al locuitorilor din toate provinciile. De aceea „caietul de sarcini" al cetățenilor avea să conțină ca prim obiectiv cultivarea limbii. Limba literară trebuia învățată, asimilată pentru a se realiza coeziunea națională: toți membrii comunității, indiferent de originea lor geografică sau socială, trebuiau să o înțeleagă și să o utilizeze.[101]

Revenind la problemele noastre, putem constata că noi n-am beneficiat de o experiență formativă și de o educație lingvistică asemenea statelor occidentale. La noi a spus cu voce tare că cetățenii autohtoni nu cunosc nivelul literar al limbii Valentin Mândâcanu, abia în preajma evenimentelor din 1989. Curajosul lingvist mai declara atunci că limba română din Basarabia este poluată cu rusisme, că nu este întrebuințată în sfera publică, pe scurt, că se află în stare gravă. În plus, știm că întreaga strategie de elaborare a limbii „moldovenești" a constat în transformarea unui grai arhaic, plin de cuvinte rusești și ucrainești, vorbit în Transnistria – adică la periferia cea mai îndepărtată a limbii române comune –, în limbă literară, fiind prezentat comunității ca o altă limbă, diferită de cea română. Doar că, ne spune Eugeniu Coșeriu, compararea acestui grai rudimentar, ridicat la rang de limbă literară de ideologii regimului, cu limba literară din România a reprezentat din capul locului un demers ilegitim din punct de vedere lingvistic, deoare-

[101] *Ibidem*, p. 51.

ce *român* (*românesc*) și *moldovean* (*moldovenesc*) nu sunt termeni de același rang semantic. *Moldovean, moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean, oltean, bănățean, maramureșean,* pe când *român/românesc* este termenul general pentru toată limba română comună și literară.[102]

Responsabilitate civică

Firește, orice cetățean își poate vorbi limba lui de-acasă, adică graiul pe care îl vorbesc părinții și bunicii săi, dar în anumite contexte, vorbind bunăoară cu consătenii săi, adică în mediul său rural sau în cadrul familiei sale. În public însă, atunci când se manifestă ca cetățean (cu drepturi și obligații), ar fi bine să vorbească îngrijit, asta însemnând respect pentru cei cu care vorbește și respect, întâi de toate, pentru limba noastră maternă, acest patrimoniu spiritual al nostru al tuturor.

Stăpânirea nivelului literar al limbii dincolo de registrul familiar, colocvial care este graiul moldovenesc cu toate particularitățile sale (palatalizări, reducerea vocalelor, transformarea lui *i* în *î* și alte fenomene specifice) ține de datoria fiecărui cetățean al Republicii Moldova. A vorbi corect limba ta maternă înseamnă a-ți asuma responsabilitatea de cetățean, înseamnă a avea o grijă deosebită pentru ceea ce spui și cum spui. Or, această grijă față de ceea ce spunem și cum spunem ar trebui să devină o obișnuință zilnică, o obișnuință permanentă a noastră a tuturor. Așa cum avem nevoie de pâine în fiecare zi pentru a ne hrăni corpul și pentru a fi sănătoși, la fel avem nevoie să vorbim corect, îngrijit pentru a ne menține curat sufletul și gândul. Căci limba și gândirea se află în strânsă legătură și dacă ne exprimăm într-un mod mai elevat, asta va însemna că suntem în stare să și gândim mai elaborat.

Jurnal de Chișinău, 11 februarie 2011

[102] E. Coșeriu, *Limba română – limbă romanică.* Texte manuscrise editate de N. Saramandu, București, Ed. Academiei Române, 2005, p. 127.

„LIMBA DE STAT" ŞI DERUTA IDENTITARĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

În discuțiile de pe un forum al tinerilor din Republica Moldova a apărut recent problema cum ar fi mai potrivit să se numească limba în care se comunică la Chișinău: *română, de stat, maternă, natală* sau *moldovenească*? Participanții la dezbatere, curioși să vadă dacă există o logică elementară în ambiguitatea atâtor denumiri, s-au gândit să organizeze un sondaj ad-hoc, astfel încât fiecare membru al forumului să se pronunțe în favoarea unui anumit glotonim. În consecință, mai mult de jumătate dintre ei au optat pentru limba română, un sfert pentru limba „moldovenească", iar restul - pentru celelalte denumiri[103]. În același context, un alt tânăr mărturisea cu tristețe, pe propriul său blog, că la Chișinău poți avea parte de liniște doar dacă nu vei recunoaște public că ești vorbitor de limba română: „Am păţit-o de mai multe ori şi ştiu! (...) dacă ai eliminat din vorbire incomodele cuvinte «limba română», te salvează următoarele *sintagme patriotice* (subl. mea – E. B.): «limba moldovenească», «limba de stat», «limba oficială», «limba noastră», «limba strămoşilor», «limba maternă» etc."[104].

---

[103] Este vorba de dezbaterea *Română, de stat, maternă, natală sau...* din forumul „Planeta Moldova": http://www.planetamoldova.net/forum/viewtopic.php?p=140778&sid=31735b6b40718f551cce52789baddddc

[104] A se vedea textul „Vasile, Adrian şi limba de stat", nesemnat, disponibil în: http://ionurusciuc.wordpress.com/2009/11/28/vasile-adrian-si-%E2%80%9Elimba-de-stat%E2%80%9D/

Într-adevăr, ca să evite glotonimul „limba moldovenească", impus cu ardoare de oficialitățile comuniste de la Chișinău, mulți vorbitori autohtoni din Republica Moldova folosesc în ultimii ani o gamă întreagă de expresii opace.

Sintagme patriotice pentru desemnarea limbii

Particularitatea spirituală şi structura limbii unui popor sunt atât de intim contopite, afirma Wilhelm von Humboldt, încât dacă una ar fi cunoscută, cealaltă ar trebui să poată fi dedusă în întregime. Aşadar, în viziunea celebrului filosof german, între limba unei comunități şi civilizația/mentalitatea acesteia există o legatură indisolubilă: fiind manifestarea exterioară a spiritului popoarelor, limba lor este spiritul lor şi spiritul lor este limba lor, ambele neputând fi socotite îndeajuns de identice.[105] De aceea, în plină epocă romantică, limba a fost unul din principalele indicii în calea descoperirii specificului național. În fond, de-a lungul secolului al XIX-lea – numit pe drept cuvânt „secol al naționalităților" – când popoarele europene îşi elaborează întreaga simbolistică identitară, limba națională, alături de trecutul glorios, de folclor şi de tradițiile populare, devine marca distinctivă a acestora.

Prin urmare, nu e deloc întâmplător faptul că în panoplia simbolurilor identitare ale Republicii Moldova limbii îi revine un loc privilegiat: există o sărbătoare națională *Ziua Limbii*, o stradă care se numește „31 August 1989" (data la care a fost adoptată legislația lingvistică), iar imnul național al republicii este un poem dedicat limbii. Toate acestea însă trimit doar indirect la limba română, întrucât sintagma propriu-zisă nu apare niciodată. În timp ce sărbătoarea națională dedicată limbii se numea, în primii ani

[105] W. von Humboldt. *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*. Versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie şi indici de Eugen Munteanu, București, Humanitas, 2008.

de independență, în mod firesc, *Ziua Limbii Române*, odată cu adoptarea noii Constituții adjectivul determinativ va fi suprimat. Cât privește poemul *Limba noastră*, se știe că în 1917 Alexei Mateevici nu putea să facă uz de sintagma *limba română* din motive obiective. Paradoxal, omiterea *limbii române* din cauza cenzurii țariste a făcut posibil ca poemul (care între timp fusese pus pe note) să fie ales în 1995 de către politicienii zilei drept imn al Republicii Moldova și să fie acceptat în continuare de reprezentanții guvernării comuniste.

În realitate, dezbaterea actuală concentrată în jurul glotonimului – „dispută aparent fără rost pentru desemnarea limbii de stat"[106] – a fost generată de politicile lingvistice promovate de guvernanții care s-au succedat la putere în Republica Moldova din 1994 și până în prezent. Abia trecuseră trei ani de la declararea independenței, când în februarie 1994 Mircea Snegur, președintele Republicii Moldova, îi îndemna pe istorici și lingviști „să cerceteze specificul culturii și al limbi moldovenești", ca diferite de cultura și limba română. Dacă până atunci elitele intelectuale reușiseră să impună în firavul spațiu public de la Chișinău valorile general românești, să capteze interesul cetățenilor pentru cultivarea limbii și astfel să ridice prestigiul limbii române în societate, odată cu accederea la putere a partidului agrar (format din foști președinți de colhoz), limba română devine din nou proscrisă. În felul acesta, reprezentanții PDAM-ului revin oficial la politica lingvistică din timpul Uniunii Sovietice, al cărei nucleu l-a constituit teoria celor două limbi romanice de est – *româna* și *„moldoveneasca"* – diferite între ele. Pe cale de consecință, atunci când parlamentul va adopta noua Constituție, identitatea românească a poporului majoritar al Republicii Moldova va fi trecută cu vederea, iar limba română va deveni un tabu. În art. 13 din Constituție se menționează alte limbi, în schimb română este exclusă:

---

[106] K. Bochmann, *Limba română: istorie, variante, conflicte. O privire din afară*. Chișinău, Cartdidact, 2004, p. 191.

„(1) Limba de stat a Republicii Moldova este *limba moldovenească* funcționând pe baza grafiei latine. (2) Statul recunoaște și protejează dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la funcționarea limbii ruse și a altor limbi vorbite pe teritoriul țării. (3) Statul facilitează studierea limbilor de circulație internațională. (4) Modul de funcționare a limbilor pe teritoriul Republicii Moldova se stabilește prin lege organică"[107].

Date fiind toate acestea, era de așteptat ca unii vorbitori, cu o conștiință lingvistică precară, să revină la limba „moldovenească", implicit la teoria celor două limbi. Alții, cum sunt tinerii participanți la discuția invocată mai sus, având un simț mult mai acut al limbii, pentru a evita glotonimul cu iz stalinist, preferă să recurgă la diverse sintagme „patriotice", fiind însă perfect conștienți de acest subterfugiu. Aceeași stratagemă poate fi reperată și în presa periodică de la Chișinău, precum și pe unele site-uri din internet unde, în locul sintagmei „limba moldovenească", impusă de guvernanții comuniști, se preferă utilizarea unor eufemisme. În timp ce alte limbi sunt utilizate cu glotonimul lor adevărat – de exemplu, limba rusă – româna este evitată, ca în acest fragment dintr-un articol, intitulat emblematic *Limba de stat nu e vorbită de mulți cetățeni*:

„Autoritățile ar trebui să facă mai mult ca minoritățile naționale din Republica Moldova să învețe *limba oficială* (subl. m. – E. B.) a statului, deoarece nu toți cetățenii Republicii Moldova vorbesc la fel de fluent *limba de stat*. (...) La rândul său, deputatul comunist Mihail Sidorov a spus că autoritățile fac eforturi ca toate etniile din Republica Moldova să-și păstreze identitatea și să cunoască atât limba rusă, cât și pe *cea de stat*. (...) Una din prioritățile politicii naționale a Republicii Moldova este asigurarea învățării *limbii de stat* de către reprezentanții minorităților naționale"[108].

În acest caz, folosirea unor expresii opace în locul denumirii explicite a limbii produce o mare derută. Cititorii neversați în disputa lingvistică de la Chișinău se pot confrunta cu anumite

[107] Cf. http://www.president.md/const.php?page=8100&lang=rom

[108] Cf. http://chisinau.ch/news/2008-05-14-1959

dificultăți în ce privește referentul exact al „limbii oficiale" și, respectiv, al „limbii de stat". Pe cale de consecință, deși în aparență *limba oficială, limba de stat, limba care ne unește, limba noastră, limba maternă, limba de instruire, limba strămoșească, limba majorității din republică, limba neamului* ar fi preferabile sintagmei „limba moldovenească", totuși prin caracterul lor ambiguu acestea îi derutează și mai mult pe vorbitorii simpli, îndepărtându-i de registrul cult al limbii, adică de româna literară. În același timp, răspândirea acestor formule difuze și imprecise în locul denumirii corecte denotă transformarea, de către oficialitățile de la Chișinău, a limbii române într-o sperietoare și promovarea prin toate mijloacele a „limbii moldovenești" ca model de limbă standard, ceea ce amintește de politica lingvistică din perioada sovietică. Proiectul moldovenist de odinioară – în cadrul căruia limbii i-a revenit un rol fundamental – este reactualizat sistematic, mai ales începând cu 2001, și transformat în politică de stat. Iar din 2003, de când politica lingvistică a partidului comuniștilor devine explicită, limba „moldovenească" este promovată cu și mai multă înverșunare, în detrimentul limbii române. Deloc întâmplător, strategia comuniștilor urmărește cu atâta fervoare impunerea glotonimului de tristă amintire: în jurul limbii se clădesc și celelalte componente ale identității unui popor. Strecurând în mod abil în mentalul cetățenilor dihotomia *limbă moldovenească = identitate moldovenească,* afirmă observatorii politici, comuniștii au toate șansele de izbândă, întrucât ei „controlează audiovizualul din Republica Moldova și pe toate canalele posibile își implementează propria politică identitară"[109]. În felul acesta, prin intermediul glotonimului, vorbitorilor le este indus un anumit model de limbă și le este inoculată reprezentarea unei anumite identități naționale. Doar că, mizând pe valorizarea unei identități moldovenești distincte, „limba moldovenească" mizează în același timp pe subminarea identității românești. Pe cale de consecință, propulsând

[109] D. Dungaciu, *Moldova ante portas,* București, Tritonic, 2005, p. 119.

ca limbă de prestigiu „moldovenească", politicienii comuniști de la Chișinău compromit nu doar registrul elevat al limbii, adică româna literară, diminuându-i astfel prestigiul la nivelul întregii societăți, ci și identitatea românească în ansamblu.

Astfel, sintagmele „patriotice" folosite la Chișinău pentru a oculta ruşinoasa limbă „moldovenească" le cultivă vorbitorilor o identitate confuză, trunchiată, promovând ca model de exprimare graiul vorbit – o limbă rudimentară, „de stradă" –, contaminat puternic de limba rusă. În plus, vorbitorilor le este ocultat faptul că, pe lângă graiul moldovenesc, vorbit pe ambele maluri ale Prutului, mai există și registrul cultivat – limba română literară, iar cele două variante ale limbii nu sunt deloc exclusive, ci complementare. Limba literară, ca instanță superioară de exprimare, ca limbă comună pentru întreaga societate, se formează printr-un proces istoric îndelungat, situându-se deasupra diferențelor locale, dialectale. Or, tocmai această limbă standard sau exemplară, cum o numește Eugeniu Coșeriu, este limba pe care o susține o academie într-o țară, este limba elitelor intelectuale și a celor care dirijează comunitatea, adică a politicienilor. Totodată, E. Coșeriu precizează că această limbă exemplară „nu trebuie înțeleasă ca limbă care ar elimina formele de varietate ale limbii comune, așa cum limba comună nu trebuie înțeleasă ca limbă care ar trebui să elimine diferențele locale în favoarea acestei limbi exemplare"[110].

În fond, toate aceste aspecte țin de educația lingvistică a vorbitorilor și de planificarea corpusului limbii. Comuniștii însă, prin glotonimul pe care îl promovează, în loc să le cultive vorbitorilor autohtoni conștiința lingvistică, obstrucționată mai întâi de politicile lingvistice țariste, apoi și de cele sovietice, adâncesc și mai mult deruta lor, stimulându-i să se complacă într-un semilingvism nociv. Conform politicii lor lingvistice, cetățenii Republicii

[110] E. Coșeriu, *Unitate lingvistică și unitate națională*, în „Prelegeri și conferințe". Anuar de lingvistică și istorie literară. T. XXXIII, 1992-1993, Iași, p. 185-186.

Moldova nu pot vorbi *moldovenește* (adică graiul moldovenesc) și *românește* (limba literară, standard) în același timp, asemenea confraților lor de la Fălticeni, Iași sau Bârlad. Ei sunt obligați de oficialități să se declare fie vorbitori de română, fie vorbitori de „moldovenească", cele două „limbi" fiind văzute de comuniști ca incompatibile. Or, e suficient să amintim, în acest sens, opinia nepărtinitoare a lui Klaus Heitmann, profesor de limbi romanice la Universitatea din Heidelberg, care afirma cu mulți ani în urmă că „limba moldovenească vorbită (cea uzuală) reprezintă o variantă regională a românei, la fel de obișnuită atât într-o parte a României (pe teritoriul fostului principat al Moldovei), cât și pe teritoriile respective ale Uniunii Sovietice"[111].

„Limba moldovenească" în Uniunea Europeană

Consecințele impunerii forțate de către guvernanții comuniști a „limbii moldovenești" și ale interzicerii limbii române – în sferele vieții publice, la radio și televiziune, pe motiv „că are loc încălcarea Constituției care stipulează că limba statului este moldovenească"[112] – se repercutează nu doar la nivel local, adică în Republica Moldova, ci și la nivel internațional, în țările din Europa Occidentală. Astfel, la începutul lui decembrie 2009 mai multe site-uri din internet, precum și unele publicații periodice din Republica Moldova, au relatat incidentul de la Consulatul Republicii Moldova din Bruxelles: doamna consul Angela Colomiicenco a postat un anunț prin care solicita un profesor de limba „moldovenească" pentru copiii basarabenilor din capitala Belgiei. În acest scop, a contactat-o pe doamna Elena Palii, profesoară de limba română, stabilită de mai mulți ani la Bruxelles, care a rămas

[111] K. Heitmann, *Limbă și politică în Republica Moldova*, Chișinău, Arc, 1998, p. 66.

[112] I. Condrea, *Denumirea limbii ca instrument în lupta politică*, în *Studii de sociolingvistică*, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2007, p. 55.

„profund şocată de faptul că Ambasada intenţionează să-i înveţe pe copii limba «moldovenească»", fiind de asemenea „indignată de felul în care sunt abordate probleme atât de serioase"[113].

În realitate, gestul doamnei consul Colomiicenco denotă respectarea unor indicaţii oficiale, strict confidenţiale, trimise de guvernanţii de la Chişinău în toamna anului 2007. Atunci, în toiul polemicii în jurul sintagmei „limba moldovenească" (sau al *războiului limbilor*), cabinetul preşedintelui Vl. Voronin a expediat o circulară secretă tuturor ambasadelor şi consulatelor Republicii Moldova, prin care angajaţii erau obligaţi „să utilizeze şi să promoveze pe toate căile limba moldovenească". Deşi în toamna aceluiaşi an Uniunea Europeană renunţase la limba „moldovenească", eliminând-o din documentele Comisiei Europene, Chişinăul a sfidat autorităţile europene, impunând cu forţa denumirea limbii din perioada sovietică. Pe cale de consecinţă, reprezentanţelor diplomatice li se cerea să comunice, în regim de urgenţă, oficialităţilor din ţările-gazdă decizia Chişinăului de a folosi exclusiv „limba moldovenească" în redactarea corespondenţei oficiale şi a documentelor bilaterale. Totodată, documentul confidenţial trimis conducerii Ministerului Afacerilor Externe şi al Integrării Europene al Republicii Moldova prevedea sancţiuni pentru diplomaţii moldoveni care nu vor respecta dispoziţiile prezidenţiale[114]. În circulară se mai preciza că în vederea „revigorării limbii naţionale moldoveneşti în mediile oficiale europene", administraţia prezidenţială va cere Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Ministerului Educaţiei şi Tineretului, Ministerului Culturii şi Turismului să pună la dispoziţia ambasadelor, pentru a fi difuzate gratuit instituţiilor din ţările europene, „dicţionare de limba mol-

[113] Cf. *Jurnal de Chişinău*, 20 noiembrie 2009, disponibil pe site-ul: http://www.jurnal.md/ro/news/inva-a-i-limba-moldovenesca-la-ambasada-de-la-bruxelles-24281/

[114] A se vedea comentariile de rigoare pe site-ul: http://www.basarabeni.ro/stiri.php?action=read&pagina=279

dovenească şi lucrări în care să se demonstreze existenţa limbii moldoveneşti“[115].

Oricât ar părea de anacronice dispoziţiile de mai sus, consecinţele acestora nu au întârziat să apară. Paginile web ale corpurilor diplomatice ale Republicii Moldova acreditate în ţările occidentale au fost somate de atunci să folosească sintagma de tristă amintire. Mai mult, aşa cum era stipulat în circulară, aceasta a fost impusă şi instituţiilor din ţările-gazdă, majoritatea dintre care s-au conformat. Republica Cehă, bunăoară, a acceptat întru totul politica lingvistică promovată de guvernanţii de la Chişinău, Ministerul ceh al Muncii făcând uz de această sintagmă în mod explicit:

„Trecere la *limba moldovenească*

Bun venit la Portalul integrat al Ministerului Muncii şi Problemelor Sociale al Republicii Cehe. Următoarele părţi ale Portalului integrat sunt traduse în *limba moldovenească*:

Probleme privind angajarea străinilor. Această secţiune se ocupă de angajarea străinilor şi cetăţenilor UE în Republica Cehă şi de angajarea cetăţenilor cehi în străinătate.

Când treceţi la *limba moldovenească*, cuprinsul din coloana din stânga se limitează la paginile în *limba moldovenească*. Dacă totuşi ajungeţi la o pagină netradusă, veţi vedea versiunea în limba cehă“[116].

În acelaşi timp, Ministerul de Interne, publicând în 2009 un *Ghid* pentru cetăţenii străini aflaţi în Republica Cehă, l-a editat şi în versiune „moldovenească“[117].

---

[115] „Ofensiva limbii moldoveneşti în Uniunea Europeană“, în http://chisinau.ch/news/2007-04-16-597 şi pe site-ul http://www.basarabeni.net/arhiva-stirilor/ofensiva-limbii-moldoveneti-n-europa/

[116] Cf. http://portal.mpsv.cz/sprava/multilang.

[117] *Ghid informativ pentru cetăţenii străini în Republica Cehă*, 104 pag., I ediţie, publicat de Ministerul Afacerilor Interne al Republicii. Cehe, editat de Vydavetelstvi KUFR s.r.o., 2009.

Cât privește traducătorii autorizați de „limba moldovenească", aceștia există din belșug nu doar în Cehia, ci și în Slovacia. Firma slovacă *Hero-translating* se ocupă atât de traduceri din română, cât și din „moldovenească", doar că cele două limbi sunt cotate diferit. În timp ce româna este încadrată în grupa *A*, alături de engleză, germană, rusă, bulgară, având un tarif de 10 euro pe pagină, „moldovenească" face parte din grupa *D*, împreună cu albaneza, araba, armeana, estona, gruzina, catalana, letona, iar costul unei pagini traduse este de 22 de euro[118].

În Belgia, grație politicii lingvistice promovate de oficialitățile de la Chișinău, scrie L. Bulgăr, glotonimul „limba moldovenească" și-a făcut câte un adept în fiecare an, „numărul de traducători care vehiculează acest termen dublându-se, de la 4 la 8. Aceștia nu fac decât să confirme expresia italiană *Traduttore, traditore*"[119]. Autoarea reportajului ne furnizează chiar și numele unor traducătoare: Tatiana Derin, Elena Ionita, Cornelia Moroșanu, Valentyna Motresku. În semn de protest, mai aflăm din reportaj, Institutul European pentru Moldova din Belgia a trimis o scrisoare Ministerului de Externe al Republicii Moldova, solicitând ca oficialitățile belgiene să fie informate corect de către guvernanții de la Chișinău, să li se spună deschis că „limba moldovenească nu există și că ceea ce unii își permit să numească astfel poartă oficial numele de limba română".

La fel stau lucrurile și în Franța, unde doamna Nicoleta Panait oferă traduceri juridice, economice, comerciale, tehnice, având o bogată experiență în domeniu (traducătoare și interpretă din 1990, membră a *Société Française des Traducteurs* (SFT) și a *Associazione Italiana Traduttori e Interpreti* (AITI)[120]. În gene-

[118] Cf. http://www.hero-translating.com/preklady_moldavcina_slovencina.php

[119] L. Bulgăr, *Limba „moldovenească" este fără principii, ca și vorbitorii ei*, în http://cbb2009.wordpress.com/2010/05/11/limba-moldoveneasca-este-fara-principii-ca-si-vorbitorii-ei/

[120] Cf. http://www.traduzioni-rumeno.it/fr.htm

ral, anunțuri de felul „Traducteur/Interprète Assermenté en langue ROUMAINE et langue MOLDAVE. Membre de la Société Française des Traducteurs. Travaux de relecture, révision et correction" nu constituie deloc o raritate în spațiul cultural francofon din internet.

În Spania, doamna Monica Gabriela Baghiu, stabilită la Pontevedra, liber-profesionistă, este „traductora de rumano y moldavo. Idiomas y combinaciones lingüísticas: Rumano – Español, Español – Rumano, Moldavo – Español, Español – Moldavo". Iar Biroul de Traduceri *Agencia 001 Traducción* din Toledo pune la dispoziție servicii de interpretariat *din* și *în* limba „moldovenească"[121].

Până și în Germania s-a ajuns la absurd: firma de traduceri *Netprofi. Übersetzer + Dolmetscher Services* propune orice fel de *offizielle Moldawisch-Übersetzungen*, acoperind toate domeniile: *Moldawisch für juristische Übersetzungen, Moldawisch für medizinische Übersetzungen, Moldawisch für technische Übersetzungen* etc.[122]

Translatori de limba „moldovenească" există și în alte țări din Uniunea Europeană. Însă faptul de a colabora direct cu birourile de traduceri îi scutește pe aceștia să-și declare identitatea. Astfel, în Polonia, Agenția *Vision Jobs* din Olawa, ocupându-se de cele mai diverse limbi din lume, dispune și de traducători pentru limba oficială a Republicii Moldova, dar nu oferă nume concrete în acest sens[123]. Același lucru se întâmplă și în Croația: traduceri din limba „moldovenească" în croată și invers sunt asigurate de colaboratori anonimi ai firmei *Editor Plus* din Zagreb, care printre cele 45 de limbi cu care lucrează dețin competență și în *moldavski jezik*[124].

Deși am putea continua, credem că exemplele de mai sus sunt suficiente și concludente pentru a demonstra că în spațiul

[121] Cf. http://www.traductor-toledo.es/cerilor

[122] A se vedea: http://www.netprofi-uebersetzungen.de/uebersetzung-moldawisch.htm

[123] Cf. http://tlumaczenia-visionjobs.com/newsy/moldawski.htm

[124] A se vedea: http://www.editorplus.hr/index.php/prijevodi.html

european există foarte mulți traducători ce dețin competență în „limba moldovenească", creându-se astfel o adevărată confuzie în ce privește limba de stat a Republicii Moldova. Indiscutabil, toată această degringoladă este întreținută cu bună știință de politicienii comuniști de la Chișinău, care promovează cu ardoare „limba moldovenească", făcând abstracție de opinia lingviștilor și a elitelor din propria lor țară.

„Denumirea corectă a limbii este limba română!"

Într-un interviu acordat postului de radio Europa Liberă în 10 februarie 2010, Ion Bărbuță, directorul Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, preciza că „denumirea corectă a limbii romanice vorbite în Republica Moldova este limba româna". Referindu-se la activitatea lingviștilor de la Chișinău, cercetătorul menționa:

„(...) limba română literară și normele sale au fost instituite la București, iar cei care au pus bazele limbii române literare sunt lingviștii de peste Prut (...). Dacă noi am fi contribuit la constituirea limbii române literare, am fi avut dreptul moral să numim această limbă altfel. Dar noi am fost de fapt cei care doar am utilizat aceste norme, le-am aplicat, le-am preluat. Și în cazul acesta nu cred că avem vreun drept moral să venim cu o altă denumire, să spunem că limba aceasta ar trebui să se numească «moldovenească». Denumirea corectă a limbii este limba română"[125].

Așadar, domnul Bărbuță recunoaște că lingviștii de la Chișinău nu au avut posibilitatea să participe la codificarea limbii române literare din cauza condițiilor istorice vitrege. Cum se știe, de-a lungul secolului al XIX-lea, în contextul proceselor de modernizare socială, economică și culturală a Principatelor are

[125] *Denumirea corectă a limbii este limba română!* Interviu cu I. Bărbuță, difuzat în 10 februarie 2010 la Radio Europa Liberă, cf. http://www.europalibera.org/content/article/1953621.html

loc consolidarea limbii române standard. Momentele importante care au contribuit la unificarea normelor limbii literare au ocolit însă Basarabia și au scos-o din circuitul general românesc. Pe tot parcursul secolului al XIX-lea, decisiv pentru modernizarea limbii române, actualul teritoriu al Republicii Moldova a făcut parte din Imperiul Rus. Or, politicile lingvistice promovate de guvernul de la Petersburg în anii 1812-1918 prevedeau impunerea limbii ruse ca limbă a imperiului în toate sferele vieții publice. Neavând școli, biserici și niciun fel de instituții publice în limba lor, basarabenii nu și-au vorbit limba maternă decât în familie. În aceste condiții, limba română din această zonă nu a putut evolua și, prin urmare, nu s-a putut sincroniza cu procesele pe care le-a traversat limba română din Principate. Cu toate acestea, reprezentanții elitelor locale au fost preocupați de cultivarea limbii, publicând în acest sens mai multe manuale: în 1819 apare o gramatică, iar la 1822 vede lumina tiparului o *Bucoavnă*. În 1827 Ștefan Margeală editează *Gramatica rusască-rumânească* în două volume, iar în 1840 Iacob Hâncu tipărește *Descrierea (schița) regulilor gramaticei valaho-moldave* și *Crestomație românească*. În 1865, grație lui Ioan Doncev, profesor la Liceul regional din Chișinău, vede lumina tiparului *Cursul primitiv de Limba Rumână*, ultimul și cel mai bun manual editat în timpul regimului țarist, care cuprindea un abecedar, o antologie de texte literare, o gramatică a limbii române și un dicționar. Totuși, luate în ansamblu, aceste volume nu au avut niciun impact asupra dezvoltării limbii române din Basarabia. Altfel spus, întrucât școala era complet rusificată, manualele de mai sus nu au putut institui o tradiție gramatologică, în consecință, nu au putut impune normele literare ale limbii române și în acest spațiu cultural[126].

[126] Aceste aspecte sunt elucidate pe larg de L. Colesnic-Codreanca în vol. *Limba română în Basarabia (1812-1918). Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă*, în special în cap. III. *Starea degradată a limbii române în Basarabia anilor 1812-1918*, p. 67-93.

În ce privește glotonimul, cel mai sugestiv este cazul lui I. Doncev, care elaborase manualul la solicitarea autorităților școlare, obținând prin concurs acest drept. Dar pentru că a utilizat alfabetul latin și l-a intitulat *Curs de limba română*, Instituția Zemstvei din Chișinău a refuzat să-l editeze. În cele din urmă, autorul a publicat volumul pe cont propriu, doar că peste un an a fost concediat din postul de profesor. În paralel, catedra sa a fost suprimată, iar obiectul de studiu *limba română* a fost scos definitiv din planul de învățământ.

Astfel, în condițiile în care avea statut de cenușăreasă, vorbindu-se doar în familie și preponderent în localitățile rurale, limba română din Basarabia a fost lipsită de condiții normale de dezvoltare, conservându-se la nivelul anului 1812. În plus, ea a degradat substanțial prin interferența cu limba rusă, ceea ce a marcat profund conștiința lingvistică a vorbitorilor autohtoni. Toate acestea îl determinau pe Dumitru Caracostea să constate în perioada interbelică:

„Graiul basarabean e de o ființă cu cel moldovean. Deosebirea dintre țăranul basarabean și restul țăranilor moldoveni stă în faptul că aceștia au un secol de contact cu limba literară. (...) Graiul basarabean este graiul moldovean de acum un secol, netrecut prin prefacerile datorite limbii comune la temperatura secolului al XIX-lea. Și e cunoscut că ariile laterale păstrează mai stăruitor unele cute vechi, întrucât n-au fost părtașe la procesul firesc al graiului comun"[127].

Prin urmare, de-a lungul secolului al XIX-lea, în plină epocă modernă, când limba română din Transilvania, Muntenia și restul Moldovei a evoluat în sensul unei „occidentalizări romanice a culturii românești"[128], determinată de înrudirea lingvistică și de

[127] D. Caracostea, *Limba română în Basarabia*, în *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 8-9, august-septembrie 1941, p. 278.

[128] Al. Niculescu, *Istoria limbii române. Introducere*, I, Udine, 1988, p. 118-135.

afinitatea spirituală[129], urmând o etapă de perfecționare și de impunere a normelor sale moderne, limba română din Basarabia s-a aflat într-o situație vitregă. Nefiind utilizată în comunicarea scrisă și nici în cea orală la nivelul întregii societăți, neexistând presă și nici școală națională, româna din Basarabia nu a avut cum să cunoască „stadiile de progresivă rafinare lingvistică și culturală"[130] pe care le-a traversat limba română din dreapta Prutului. Doar în perioada interbelică (1918-1940) – atunci când Basarabia a făcut parte din România Mare – normele limbii române literare au funcționat și pe teritoriul dintre Prut și Nistru. Aceste două decenii de funcționare firească a limbii au fost ca o oază de edificare identitară românească în deșertul cultural de 106 ani, instituit de regimul țarist. În acest răstimp, țăranii basarabeni – singurii care, în virtutea statutului lor social, reușiseră să-și mențină graiul matern de-a lungul dominației rusești[131] – învață registrul literar al limbii române, producându-se sincronizarea culturală mult așteptată.

După 1944, odată cu formarea RSS Moldovenești, oficialitățile sovietice vor impune noua limbă „moldovenească" elaborată în Transnistria și în teritoriul dintre Prut și Nistru. Or, în acei ani, planificarea lingvistică prevedea îndepărtarea pe toate căile a limbii „moldovenești" – care nu era altceva decât registrul colocvial, graiul moldovenesc arhaic și poluat cu rusisme – de limba română, de registrul ei literar. Cu cuvintele lui K. Bochmann, politica stalinistă în plan lingvistic a constat în ruperea oricăror legături cu limba română, în amplificarea unor particularități locale, prezente în mod normal în orice dialect, și în inventarea altora noi, ceea ce „nu reprezintă, de altfel, un procedeu singular. De fiecare dată când o comunitate dorește să se detașeze din motive istori-

[129] *Limba română. Origini și dezvoltare*. Studiu, antologie de texte românești vechi, explicații, glosar și bibliografie de dr. M. Cvasnîi Cătănescu, București, Humanitas, 1996, p. 108-109.

[130] *Ibidem*, p. 108.

[131] I. Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Chișinău, Cartier, 2002, p. 134-136.

co-politice sau/și culturale dintr-o colectivitate supraordonată cu o limbă similară sau în mare măsură identică, ea își construiește propria identitate pe baza unor deosebiri adesea minore"[132].

Abia în anii '60, adică pe la mijlocul perioadei sovietice, încep să se facă primii pași spre apropierea de normele literare ale limbii române, sub forma de *cultivare a limbii*, ceea ce îi legitimează pe lingviști să constate retrospectiv: „În toate lucrările de lingvistică, în gramatici, dicționare, îndreptare ortografice și ortoepice etc. apărute în Republica Moldova în perioadele anterioare (...) au fost întotdeauna supuse cercetării substanța, sistemul și structura aceleiași limbi, ale limbii române (...). Institutul de Lingvistică a obținut câștig de cauză atunci când a putut spune, în sfârșit, că obiectul lui de cercetare este limba română"[133].

Firește, în atmosfera unei presiuni ideologice permanente asupra filologilor din perioada sovietică era periculos să fie folosit glotonimul *limba română*. Însă lingviștii, ca și scriitorii, ziariștii, profesorii și studenții, foloseau pe ascuns DEX-ul, Gramatica Academiei Române și alte instrumente normative editate la București, pe care le achiziționau la librăriile *Drujba* din Moscova, Kiev sau Odesa, la Chișinău acestea fiind de negăsit.

Odată cu victoria din 31 august 1989, filologii de la Chișinău au dobândit un cadru legal în ce privește unificarea normelor literare ale limbii române din Republica Moldova cu normele din România. Sincronizarea la nivel normativ a limbii române de pe ambele maluri ale Prutului a fost confirmată la nivel oficial de simpozionul comun „Norma literară în contextul diversității funcționale a limbii române", desfășurat între 26 și 27 noiembrie 1993 la Chișinău. În conformitate cu decizia luată atunci, legislația lingvistică impunea funcționarea acelorași norme la diferite niveluri ale limbii, precum și utilizarea glotonimului

[132] K. Bochmann, *op. cit.*, p. 193.

[133] S. Berejan, *Aspectul vorbit al limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru*, în *Limba română*, Chișinău, nr. 9-10, 2004, p. 51.

limba română. Doar că această atmosferă de normalitate a durat foarte puțin, până în 1994. Totuși, spun specialiștii, în acei ani *limba română* a constituit o sintagmă firească, fiind folosită în instituțiile publice, de către cetățeni și politicieni, inclusiv de către vorbitorii de limba rusă. După această scurtă perioadă de euforie generală, când se credea că româna va funcționa curând în toate sferele vieții sociale, că în scurt timp se va converti în limbă de contact interetnic pe teritoriul Republicii Moldova, se revine brusc la situația de dinaintea anului 1989. De atunci, glotonimul *limba română* a avut un traseu sinuos, momentele sale de glorie sau cele de cădere fiind în strânsă dependență de schimbările politice și de guvern din Republica Moldova. Pe cale de consecință, problema limbii române a dobândit din nou conotații politice, dezbaterea focalizându-se nu doar în jurul denumirii sale corecte, ci și al modelului de cultură și de identitate pe care le implică glotonimul.

În esență, arată lingviștii de la Chișinău, între cele două denumiri ale limbii există o mare diferență: în timp ce *„limba română* se asociază cu varianta literară, cultă, modernă de exprimare, care câștigă tot mai mult teren în Republica Moldova în cele mai diverse sfere ale vieții sociale", sintagma *„limba moldovenească* – atât denumirea, cât și conținutul ei reflectă un nivel mai jos de cultură lingvistică, de aplicare a normelor limbii române standard și o vădită tendință spre varianta regională de exprimare"[134]. Deși din 1994, de când a fost adoptată Constituția, și până în prezent lingviștii, reprezentanții societății civile și, în general, elitele intelectuale de la Chișinău au protestat împotriva acestui fals științific, politicienii din Republica Moldova nu au acceptat să amendeze art. 13 (așa cum cerea Academia de Științe a Moldovei) în conformitate cu adevărul științific. Mai mult ca atât, guvernele comuniste din ultimii ani au transformat denumirea limbii în in-

[134] I. Condrea, *Studii de sociolingistică*, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2007, p. 43-44.

strument de luptă împotriva adversarilor lor politici și a tuturor celor care nu împărtășesc doctrina moldovenismului. Cu toate acestea, arată Irina Condrea, glotonimul *limba română* s-a încetățenit deja în instituțiile de învățământ mediu și liceal, dar și în învățământul superior. Era și firesc să se întâmple așa, deoarece, odată cu trecerea la grafia latină în 1989 și cu ajustarea programelor școlare, în planurile de învățământ au fost incluși G. Coșbuc, T. Arghezi, L. Blaga, L. Rebreanu, M. Sadoveanu, M. Preda, N. Stănescu, M. Sorescu și alți scriitori români, ale căror opere țin de patrimoniul literar românesc. Pe de altă parte, reprezentanții editurilor din Republica Moldova specializate în tipărirea manualelor școlare au declarat că nu vor scoate decât cărți de limba și literatura română. Tot astfel, în orarul școlilor și liceelor din Chișinău apare de fiecare dată limba și literatura română, adică „denumirea care reflectă clar conținutul și structura obiectului de studiu". Or, în aceste condiții, oricine își poate da seama că reintroducerea denumirii „limba și literatura moldovenească" ar însemna părăsirea acestor valori spirituale și a standardelor educaționale moderne și întoarcerea la alfabetul rusesc și la multe forme rudimentare și regionale ale limbii"[135].

Limba „moldovenească" și discursul moldovenist actual

În decembrie 2007, relatează site-ul BBC, cu ocazia unei vizite de lucru la Bălți, președintele Vl. Voronin cerea autorităților să substituie în învățământ, începand cu 1 septembrie 2008, disciplina „limba română" prin cea de „limba moldovenească". Pe cale de consecinmță, Voronin promitea că va asigura în acest sens școlile și liceele cu manualele de rigoare. Doar că Andrei Ciobu, șeful Direcției de Învățământ Bălți, avea curajul să remarce că pentru o astfel de reformă e nevoie de dispoziția Ministerului Educației

[135] *Ibidem*, p. 45.

Naţionale al Republicii Moldova, care aprobă planurile de învăţământ, prin urmare şi denumirea disciplinelor: „Dacă la prima vedere pare că e simplu – în loc de limba română scriem limba moldovenească sau invers – aici sunt probleme serioase care trebuie abordate cu chibzuinţă“[136]. În acelaşi context, Leonid Amoaşii, directorul Liceului *Mihai Eminescu* din Bălţi, îşi exprima îndoiala că profesorii de limba română vor accepta revenirea la limba „moldovenească“, ceea ce de fapt s-a şi întâmplat[137].

Preşedintele Voronin însă nu a fost descurajat deloc de acest eşec, ci a continuat cu multă perseverenţă să militeze cauza limbii „moldoveneşti“. Astfel, urmărind să capteze simpatia publicului occidental pentru problemele noastre endemice, într-un interviu acordat cotidianului britanic *Financial Times*, denunţa faptul că „Bucureştiul nu recunoaşte limba moldovenească şi nici etnia moldovenească“[138], fără să specifice deloc că, în primul rând, reprezentanţii elitelor şi ai societăţii civile de la Chişinău nu recunosc o limbă moldovenească aparte şi nici o identitate moldovenească, diferită de cea română. Tot astfel, liderul comuniştilor de la Chişinău denunţa faptul că pentru politicienii din dreapta Prutului nu ar exista nici o istorie moldovenească independentă. Or, se ştie că Asociaţia Istoricilor de la Chişinău, în contextul evenimentelor din 1989-1991, se pronunţase deja pentru integrarea istoriei Repu-

---

136 http://www.bbc.co.uk/romanian/moldova/story/2007/12/071211_limba_moldovenesca.shtml

137 În acelaşi interviu de la BBC, Leonid Amoaşii adăuga: „Ar fi un pas înapoi şi ar fi foarte greu de lămurit tinerei generaţii, copiilor, de ce s-a făcut acest lucru şi de ce s-a schimbat obiectul, manualele etc. (...) Cred că această îndrăzneală sau iniţiativă are mai mult un colorit politic şi sunt nişte ambiţii. Greu de înţeles de unde pornesc şi ce-ar vrea să se demonstreze cu ele“. Cf. http://www.bbc.co.uk/romanian/moldova/story/2007/12/071211_limba_moldovenesca.shtml

138 Cf. http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-12-08/voronin-pentru-ft-bucurestiul-nu-recunoaste-etnia-si-limba-moldovenesca.html

blicii Moldova în istoria generală a românilor. Al. Moşanu, primul preşedinte al acestei Asociaţii, declara atunci: „Istoricii au dezvăluit adevărul că moldovenii din stânga Prutului sunt români, că ei sunt parte componentă a poporului român, că au aceeaşi limbă, aceeaşi cultură şi aceleaşi valori"[139]. De altfel, revista *Financial Times* adaugă un comentariu propriu pe marginea interviului lui Vl. Voronin, în care se spune că punctul nevralgic al disputei actuale din Republica Moldova îl constituie problema identităţii moldoveneşti. În acest context, foarte mulţi experţi străini apreciază că între limba şi cultura moldovenească şi limba şi cultura română nu există nicio diferenţă. În text se mai aminteşte faptul că CIA descrie limba „moldovenească" ca fiind „aceeaşi cu limba română", iar Republica Moldova este locuită în proporţie de 78,2% de „moldoveni-români". Or, acest lucru demonstrează că este dificil să decizi dacă moldovenii sunt o naţionalitate distinctă faţă de români, încheie *Financial Times*[140].

Aplicând o logică ciudată, însă fidelă întru totul doctrinei moldoveniste de odinioară, comuniştii de la Chişinău, plutind pe apele tulburi ale politicii lor lingvistice, s-au agăţat de limba „moldovenească", văzută de ei ca diferită de română, ca de unicul lor colac de salvare. Având în aparenţă un apanaj serios – „protejarea statalităţii Republicii Moldova şi a simbolurilor sale identitare", comuniştii în realitate nu au o politică lingvistică la standardele zilei de astăzi, ajustată cu cadrul european de referinţă al limbilor. Astfel încât, în lipsa unui program lingvistic coerent, ei au revenit la găselniţele identitare elaborate în 1924 de către moldoveniştii din fosta RASSM. Or, doctrina moldovenismului a fost concepută de autorităţi ca o activitate de educare a populaţiei româneşti din această zonă „în spiritul valorilor noi, impuse de regimul bol-

[139] Cf. http://www.antim.md/stiri/111-asociatia-istoricilor-din-moldova-face-bilantul-victoriilor-si-infrangerilor-20-de-ani-de-la-fondare

[140] http://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-12-08/voronin-pentru-ft-bucurestiul-nu-recunoaste-etnia-si-limba-moldoveneasca.html

șevic, de sporire a sentimentului lor de loialitate față de regimul sovietic"[141], urmărind obiectivul de a stabili o diferențiere etnolingvistică tranșantă de-a lungul râului Prut. În scopul fundamentării științifice a acestei diferențieri, este înființat Comitetul Științific Moldovenesc, prototipul viitoarei Academii de Științe. Cât privește cercetătorii racolați în această instituție, ei aveau obligația să legitimeze crearea Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, angajându-se, de fapt, într-o campanie ideologică absurdă împotriva românismului:

„Comitetu ştiinţâinic Moldovinesc esti cel mai nalt aşăzământ ştiinţâinic din Respublică, cari ari ca ţântî sî disfăşuri cultura soţiâlistî. Comitetu-şi puni ca zadaci pi larg şî din toati părţâli să-nveţă RASSM şî culturî moldovneascî (limba, istoria, literatura, etnografia, iscusnicia şî a.m.d.) şî pi larg să-mprăstii ştiinţâli din breslili estea-ntri muncitorimi. Lucru comitetului sî împarti în săcţâile următoari: lingvisticî, istoricî, învaţarea ţării (cu muzăiu), literaturî, bibliograficî şî di iscusnicii" (*Informație cu privire la activitatea Comitetului Științific Moldovenesc în anii 1927-1928*)[142].

Pornind de la premisa că românii și moldovenii sunt popoare diferite, membrii CȘM căutau argumente din cele mai năstrușnice. Bunăoară, G. Buciușcanu și A. Goian propuneau, la o ședință din aprilie 1928, să se cerceteze sângele și dimensiunile antropologice a 20 de moldoveni și români „pursânge". Iar L. Madan, la o întrunire din februarie 1930, afirma că în conformitate cu cercetările efectuate, moldovenii și românii se deosebesc nu doar în ce privește caracterul – „valahii (românii) sunt mai mobili, mai expansivi", în timp ce moldovenii „au mișcări mai lente", ci și referitor la aspectul fizic: moldovenii au mai ales o „structură craniană alungită", în

[141] Apud A. Gribincea, M. Gribincea, I. Șișcanu, *Politica de moldovenizare în RASS Moldovenească*. Culegere de documente și materiale. Chișinău, Civitas, 2004, p. 6.
[142] *Ibidem*, p. 87.

timp ce românii au „capete rotunde". Tipul brun (ochii, culoarea părului) este predominant printre români, în timp ce moldovenii sunt „mai ales șateni, cumva în genul rușilor din nord"[143].

Astfel de argumente, deși superflue pentru simțul comun, mergeau mână în mână cu formalizarea elementelor de bază ale unei identități moldovenești independente. În acest context, primul obiectiv al elitelor bolșevice din RASSM a fost crearea unei limbi literare proprii care să nu coincidă cu română. L. Madan, șeful Secției de lingvistică a CȘM, a elaborat noua limbă literară prin ruperea oricăror legături cu tradiția literară anterioară, ca fiind străină de spiritul poporului moldovenesc:

„Limba moldovnească, trăgându-sî în trecutu dipărtat din mesticătura linghii Dacilor (Gheților) cu limba norodnicî latinească, în curgirea multor veacuri s-o schimbat sub înrâurirea linghilor a multor noroadi (hoțâi, gunii, bulgarii, avarii, slaveniiulucii, ungurii, pecenejâi, poloviți, tătarii, polecii, turcii, greciifanarioți, ucrainenii, rușii ș.a.), cu cari o avut atingiri norodu moldovnesc, și s-o prifăcut într-o limbă diosăghitî di celilanti linghi romani șî di alti linghi a noroadelor megieșî, în cari limbă amu mulțimea cuvintilor îi din rădăcini latinești șî slavinești"[144].

Cert este că celebra sa *Gramatică moldovenească* (1929) reprezintă „cea mai radicală încercare de creare a unei limbi moldovenești distincte, total diferite de limba română literară" (Ch. King). În ce privește fonetica, în calitate de normă literară, autorul propunea pronunțarea dialectală: închiderea vocalelor atone, trecerea vocalelor prepalatale la mediopalatale, inclusiv palatalizarea labialelor. La nivel lexical, solidarizându-se cu P. Chior, care pleda pentru o „revoluție" în limbă, L. Madan substitue neologismele și construcțiile „străine" plugarului moldovean prin cuvinte neaoșe. Astfel, *apo-născător* trebuia să înlocuiască rom.

---

[143] Apud Ch. King, *Moldovenii, Rusia și politica culturală*. Trad. din engleză de D. Stanciu, Chișinău, Arc, 2002, p. 66-67.

[144] Apud A. Gribincea et alli, op. cit., p. 8.

hidrogen, dreaptoscriere – rom. *ortografie, alăturalnic* – rom. *adjectiv, sângurcârmuiri* – rom. *autoadministrare, amuvremnic* – rom. *contemporan, unofelnic* – rom. *monoton, zâlnictreburi* – rom. *obicei* etc. Această codificare lingvistică a fost însoțită, firește, de introducerea alfabetului rusesc.

De fapt, P. Chior, L. Madan, I.D. Ceban ș.a. au creat noua limbă „moldovenească" prin ridicarea la nivel de limbă literară a particularităților locale ale graiului moldovenesc arhaic, izolat de procesele de modernizare care au avut loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în limba română de peste Prut. În plus, în spiritul ideologiei regimului bolșevic[145], aceste particularități ce țin de varietatea dialectală a oricărei limbi istorice erau exacerbate și investite cu valoare politică. Or, acest model de limbă începe să fie implementat în fosta RASSM din vara anului 1926, când pentru profesorii din Balta și Zinovievsk se organizează cursuri de vară cu genericul „Diferențe dintre limba moldovenească și cea română". Paradoxal, această creație improvizată și bizară a fost salutată ca nucleu al unei noi culturi naționale, constituind fundamentul unei identități moldovenești distincte. În realitate, diferențele dintre cele două limbi aveau o conotație politică și nu lingvistică, ceea ce P. Chior nici măcar nu tăgăduia:

„Cultura și limba românească di azi, fiind mânuită di clasu burjuaznic, sî orientează spri Franțâia. Deatâta az în România domnești o limbî amestecată cari nu-i priceputî plugariului moldovan. [...] Deosăghirea iasta între limba clasului domnitori și a clasului asuprit în România – noi om pute s'o folosâm, dacî n'om scăpa din vederi șî aesti politicești, când oformăm noi orfografia noastrî. Alfavitu cari îl alcătuim noi amu, trebui sî cii așa, ca șî

[145] M. Serghievski, lingvistul moscovit care a fundamentat teoretic, „de la centru", ideea limbii „moldovenești", își întemeia teoria cu privire la caracterul independent al limbii moldovenești pe concepția, dominantă în lingvistica sovietică până în 1950, a lui N.J. Marr, că limba ar avea caracter de clasă, muncitorii și țăranii vorbind altă limbă decât păturile culte și burghezia.

moldovenii mai sus pominiți sî poatî ușor a-l înțeleji ș'al potriji cu alfavitu lor – latinesc"[146].

Deși după 1933 se revine pentru o scurtă perioadă la limba română, ceea ce în jargonul vremii s-a numit latinizare, modelul de limbă propus de Chior și Madan reușise să se impună, iar pentru oficialități era mult mai convenabil. După principiul „cu cât mai rău, cu atât mai bine", vorbitorii care stăpâneau limba română erau etichetați drept naționaliști, prin urmare, „dușmani ai poporului" și periculoși pentru regimul sovietic, iar cei care foloseau un limbaj necultivat erau ridicați în slăvi, deoarece vorbind rudimentar, într-un jargon amestecat cu vocabule rusești, ei dădeau dovadă de patriotism sovietic[147].

Or, se pare că același principiu extrem de simplist și populist (dar și extrem de periculos pentru generațiile viitoare) este reiterat astăzi de către reprezentanții partidului comuniștilor de la Chișinău. Ca să pară cât mai plauzibilă ideea năstrușnică a unei limbi „moldovenești" independente, Vl. Voronin o ilustrează el însuși în conferința de presă din 13 noiembrie 2009, disponibilă în Youtube, un fragment transcris al căreia sună astfel:

„Și are comun, ideologic – **с точки зрения платформы и всего всего** – partidu democrat cu partidul liberal? Cum? **Крокодил со змеёй.** Soluția și unica variantă e cî candidatura la viitoru președinte să fie propusă din partea fracțiunii majoritare care deține 48 de mandate, da nu colhozu ista **Сорок лет без урожая**... Nu putem sî merjem împotriva voinței poporului. 715 mii de alegători ni-o votat nu pentru așeia ca noi să-l fașem pe aista cu trei opirații la cap președinte de parlament și **исполняющий обязанности президента"**[148].

---

[146] Apud A. Gribincea, et alli, op. cit., p. 11.

[147] Cf. K. Heitmann, *Probleme der Moldauischen Sprache in der Ära Gorbačev*, in Südost-Europa. Zeitschrift für Gegenwartsforschung, 38 Jg., Heft 1, 1989, p. 31.

[148] Cf. http://www.youtube.com/watch?v=2RjuvAyqTuY&feature=related

Identitate lingvistică vs identitate națională

Cazul Republicii Moldova, ne spun exegeții, nu este unic în lume. Chiar în vecinătatea noastră, în republicile foste iugoslave, tentativa de a transforma sentimentul „local", dintr-o simplă apartenență geografică și istorică, într-un sentiment deosebit de cel iugoslav, sârbesc sau bulgăresc, a generat mai multe controverse identitare. Astfel, în Muntenegru există o dezbatere identitară între cetățenii care se consideră „sârbi", fiindcă vorbesc aceeași limbă ca și sârbii și au aceeași religie și cei care se declară „montenegrini", întrucât Muntenegru și Serbia au avut perioade când au făcut parte din state diferite[149].

Prin urmare, controversa din Republica Moldova urmează un scenariu similar: impunând la nivel oficial identitatea elaborată în perioada sovietică în fosta RASS Moldovenească, politicienii comuniști mizează pe conștiința lingvistică precară a cetățenilor, inducându-le în subconștient o *limbă moldovenească* diferită de limba română. Or, această limbă nu este altceva decât graiul moldovenesc cu particularitățile sale fonetice, ortoepice și lexicale, particularități care au fost descrise prin contrast cu formele elevate ale limbii române literare, ceea ce a constituit din capul locului un demers ilicit din punct de vedere științific, dat fiind că graiul se subordonează limbii literare, fiind o formă regională a limbii comune, nu și invers[150].

Pe cale de consecință, plecând de la denumirea limbii lor materne și de la valorizarea acesteia, vorbitorii din Republica Moldova, manipulați de discursul oficial al partidului comuniștilor, își construiesc întregul lor imaginar identitar. În felul acesta, deruta lingvistică a cetățenilor românofoni dintre Prut și Nistru, manifestată prin faptul că ei nu știu ce limbă vorbesc – *limba de stat, limba oficială, limba strămoșească, limba majorității din republică* etc. – generează deruta lor identitară.

---

[149] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Controversa_identitar%C4%83_%C3%AEn_Republica_Moldova

[150] E. Coșeriu, *Limba română – limbă romanică*. Texte manuscrise editate de N. Saramandu, București, Ed. Academiei Române, 2005, p. 127.

De altfel, în excelenta sa monografie *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, Charles King se întreabă de ce anumite încercări ale elitelor politice de a construi identități naționale reușesc și de ce altele rămân doar simple note de subsol în istoria națională a unui anumit popor[151]. În fond, identitatea „moldovenească" văzută ca diferită de cea românească a constituit un proiect internaționalist, foarte bine gândit, care a reușit să fie implantat în teritoriul dintre Prut și Nistru, deoarece populației din această regiune i-a lipsit conștiința românească. Să nu uităm că, pentru a consolida identitatea moldovenească, în perioada postbelică în RSSM au fost angrenați istorici, lingviști, literați, etnografi și politologi, ceea ce înseamnă că percepția identității și a limbii materne la nivelul întregii comunități a fost educată și inoculată în subconștientul maselor printr-un întreg arsenal de propagandă.

Pe de altă parte, necunoscând secolul al XIX-lea al naționalităților, basarabenii au fost privați de posibilitatea de a-și descoperi componentele fundamentale ale propriei lor identități. Or, conștiința lingvistică și sentimentul național în general nu se manifestă decât atunci când ele au fost formate. Altfel spus, ca să existe aceste sentimente, ele trebuie întâi de toate cultivate. Ele nu răbufnesc decât atunci când au fost perfect asimilate, dar pentru aceasta ele trebuie întâi de toate să fi fost *învățate*: „elaborarea unei pedagogii naționale(identitare) – în secolele XVIII – XIX – a fost rodul unor cercetări atente ale experiențelor făcute de alte națiuni, experiențe împrumutate atunci când păreau eficiente"[152].

Un lucru este trecut cu vederea în aceste discuții, observă Klaus Bochmann, și anume faptul că de soluționarea problemei lingvistice depinde dezvoltarea de mai departe a democrației. O democrație care nu se reduce doar la faptul că o dată la patru ani se alege un nou parlament, ci o democrație care „are nevoie de o

[151] Ch. King, *op. cit.*, p. 3-4.

[152] A.-M. Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Sec. XVIII-XX*, trad. de A.-P. Corescu, C. Capverde și G. Sfichi, Iași, Polirom, 2000, p. 9.

populație cu o instruire lingvistică, ce ar fi în stare să-și facă accesibile izvoarele informației politice și să intervină în discursul public. Populația Republicii Moldova însă nu poate ajunge întracolo atâta timp cât îi lipsește consimțământul clar pentru accesul la limba română și la tezaurul ei de experiență lingvistică și culturală"[153].

Prin urmare, atitudinea elitelor intelectuale și poziția Institutului de Lingvistică de la Chișinău (în prezent, Institutul de Filologie), pe de o parte, și atitudinea administrației Voronin, a comuniștilor și a simpatizanților acestora, pe de altă parte, s-au constituit în două discursuri lingvistice și identitare paralele și divergente, reprezentând un adevărat dialog al surzilor. Multitudinea de eufemisme folosite la Chișinău pentru a desemna limba română arată clar acest lucru: denotă indirect deruta basarabenilor, implicit puternica criză identitară care îi afectează pe mulți dintre cetățenii Republicii Moldova. Cu cuvintele aceluiași blogger din internet, când vine vorba de protejata „limbă de stat", iar în stânga Prutului anume acesta este *punctul nevralgic* al politicii, suntem în situația de a pune pe tavă o păguboasă mixtură de rusă și română. Iată și *moldov'neasca* lui Stati și a mutanților ei „vorghitori"! Iată și tragicomica problemă a „limbii de stat" din Republica Moldova[154].

Versiune apărută în L. Valentova (ed.) ***Ipostaze ale identității românești/Podoby rumunské identity***, Praga, Ústav románských studií FFUK, 2010.

[153] Kl. Bochmann, *op. cit.*, p. 190.

[154] Cf. (audio/video) „Vasile, Adrian și limba de stat" în: http//ionurusciuc.wordpress.com/2009/11/28/vasile-adrian-si-%E2%80%9Elimba-de-stat%E2%80%9D/

LIMBA ROMÂNĂ ÎN PAGINILE SĂPTĂMÂNALULUI *CUVÂNT MOLDOVENESC*

Printre publicațiile periodice apărute în perioada interbelică la Chișinău se numără și *Cuvânt moldovenesc* (serie nouă). Inițiat de un grup de cărturari din cercul Societății „Astra", la sugestia Mitropolitului Gurie Grosu al Basarabiei, *Cuvânt moldovenesc* începe să apară la 1 noiembrie 1926. Titlul său, extrem de sugestiv, face trimitere directă la ziarul omonim publicat de Pan. Halippa, N. Alexandri și S. Murafa între 1913 și 1915 la Chișinău. Spre deosebire însă de vechea ediție, noul *Cuvânt moldovenesc* a avut o existență mai de lungă durată și, respectiv, un impact mult mai mare asupra cititorilor. Având inițial subtitlul „gazetă săptămânală cu tot felul de învățături și știri din toată lumea, tipărită pentru trebuințele norodului moldovenesc din Basarabia de către Asociațiunea «Astra»", odată cu trecerea în subordinea Fundației Principele Carol, Regionala Basarabiei, va deveni pur și simplu „foaie săptămânală pentru norod".

În ce privește ideologia sa de ansamblu, în cei 14 ani de existență, săptămânalul a contribuit substanțial la culturalizarea publicului cititor, în special a țăranilor basarabeni, care, de-a lungul ocupației rusești, au fost abandonați în voia sorții, devenind imuni la tot ce se întâmpla în jur. Fără școli și instituții publice în limba lor maternă, neavând presă și nici măcar biserică în care cuvântul Domnului să fie rostit în limba română, țăranii basarabeni erau aproape 90% analfabeți. În acest context, nevoia unei publicații cu un spectru tematic foarte larg se simțea destul de acut. Drept

dovadă, în articolul de fond din primul număr, Onisifor Ghibu, directorul publicației, compară săptămânalul cu un oaspete mult așteptat, căruia basarabenii trebuiau să-i deschidă larg ușile: „Musafirul acesta este gazeta noastră «Cuvânt moldovenesc», pe care câțiva ficiori de gospodari s-au hotărât s-o facă pentru a da și poporului moldovenesc o hrană sufletească sănătoasă, cum au toate noroadele luminate din lume". În condițiile în care la Chișinău la vremea respectivă se tipăreau mai multe cotidiene în limba rusă, unul în ucraineană, dar niciunul în română, Ghibu reclamă necesitatea imperioasă a susținerii unei astfel de publicații, întrucât „de ani de zile poporul nostru de la sate (...) nu știe ce se petrece în lume și în țară și trăiește într-o adevărată întunecime, ca în vremurile din vechime"[155].

Dincolo de importanța sa istorică și culturală de ansamblu, *Cuvânt moldovenesc* prezintă interes și din punct de vedere lingvistic. Colecția săptămânalului, vazută ca un corpus voluminos de texte, a conservat starea limbii române vorbite pe atunci la Chișinău. Astfel, din perspectiva zilei de astăzi, materialele publicate în acest săptămânal reflectă competența lingvistică a basarabenilor din deceniile 3 și 4 ale secolului trecut, lăsând să se vadă totodată aspecte ce țin de cultivarea limbii și de politica lingvistică în general.

Contextul istoric. Situația lingvistică din Basarabia în preajma Unirii din 1918

1. Odată cu evenimentele istorice din 1 decembrie 1918, inferioritatea culturală, socială și economică a Basarabiei, în comparație cu celelalte teritorii românești, proaspăt recuperate, devine evidentă pentru toți cei care o vor vizita. Spre deosebire de Transilvania sau Bucovina, unde elitele intelectuale acumulaseră

[155] On. Ghibu, *Cinstiți gospodari*, în *Cuvânt moldovenesc*. Serie nouă, nr. 1 din 1 noiembrie 1926, p. 1.

de-a lungul secolului al XIX-lea experiența unei lupte consecvente pentru menținerea drepturilor strămoșești prin promovarea culturii și a ideologiei naționale, realizând la unison cu popoarele occidentale trecerea de la etnic la național, fiind în același timp modele de demnitate națională pentru restul populației, în Basarabia reprezentanții intelectualității locale au fost primii care s-au rusificat. În contextul impunerii limbii ruse în toate sferele vieții sociale, abandonarea limbii materne de către reprezentanții claselor de sus s-a produs la câteva decenii după anexare.

În ce privește limba română, odată cu anexarea Basarabiei la Rusia țaristă, ea a intrat într-o concurență neloială cu limba rusă, fiind treptat marginalizată și scoasă din sfera publică, de aceea va deveni cu timpul arhaică și săracă în mijloace de exprimare. În termeni de sociolingvistică, situația a evoluat de la bilingvism la diglosie și conflict lingvistic. Dacă *bilingvism* înseamnă că cele două limbi venite în contact au un statut egal, prin urmare și același prestigiu lingvistic în societate, *diglosia* departajează clar funcțiile celor două limbi, conducând, de regulă, la hegemonia unei limbi asupra alteia.

Cert este că la început elitele locale – nobilimea, boierimea, meșteșugarii și preoțimea – aveau un puternic sentiment de apartenență etnică, revoltându-se împotriva oprimării limbii lor materne. Astfel, în mai 1815 un grup de „negustori și alți lăcuitori" ai Chișinăului adresau Mitropolitului Bănulescu-Bodoni *O jalbă a orășenilor din Chișinău* în care solicitau – „nu cu puțină mâhniciune a noastră și multă pagubă a fiilor noștri" – o școală în limba română pentru copiii lor, făcând trimitere la tradiția anterioară anului 1812, când la Chișinău existase școala obștească, numită domnească[156]. Într-un alt demers al nobilimii basarabene, din

[156] Este vorba de *O jalbă a negustorilor și orășenilor din Chișinău* ce aveau copii de învățătură în limba moldovenească, scrisă în 21 mai 1815 de Gh. Popovici, dascăl din Chișinău, publicată în *România nouă*, nr. 154, 30 august 1918, p. 1.

septembrie 1841, adresat lui P. Fiodorov, guvernatorul militar al Basarabiei, se cerea numirea în fiecare şcoală a unor profesori de limbă „de nădejde". Aceasta pentru că „în şcolile ţinutale lipsesc profesori de limba moldovenească şi nu există manuale la această materie de studiu", iar copiii nobilimii basarabene care „intră la liceu nu se pot folosi de limba lor maternă"[157]. Pe cale de consecinţă, reprezentanţii elitelor basarabene propuneau să fie cumpărate manuale în Moldova de peste Prut şi în Valahia „din suma obştească adunată anual de la moşieri", dacă autorităţile şcolare vor întâmpina dificultăţi financiare la întreţinerea profesorilor şi la procurarea cărţilor.

După cum arată specialiştii, demersuri de genul acesta au rămas fără niciun ecou sau au fost respinse din capul locului. Cât priveşte petiţia de mai sus, reprezentanţii nobilimii au primit răspuns negativ de la directorul Şcolilor din Basarabia, acesta argumentând că „în instituţiile de învăţământ din această regiune toate disciplinele se predau în limba rusă" şi, oricum, „termenul de 7 ani stabilit pentru primirea cererilor în limba moldovenească degrabă expiră"[158]. Prin urmare, în condiţiile în care şcoala, administraţia, inclusiv biserica au fost rusificate, reprezentanţii elitelor locale nu au avut alt remediu decât să fie treptat asimilaţi.

Alexandru Lambrior, folclorist şi filolog din Iaşi, care vizitează Chişinăul în anii '70 ai secolului al XIX-lea, consemna că „unii boieri bătrâni tot mai păstrau aicea vechiul port răsăritean, precum şi ospitalitatea înclătinată a neamului românesc pe care n-au părăsit-o nici până astăzi". În schimb, el avea să remarce că dintre membrii „tinerimii boiereşti" din oraşul de pe Bâc, „cei mai mulţi au uitat limba strămoşească şi năravurile bătrâne"[159].

---

[157] Apud L. Colesnic-Codreanca, *Limba română în Basarabia. 1812-1918*. Chişinău, 2003, p. 39.

[158] *Ibidem*, p. 39-40.

[159] Apud I. Nuţă, *Lambrior şi Basarabia*, în *Limbă şi cultură românească în Basarabia*, Bacău, Vicovia, 2007, p. 179.

2. Spre deosebire de Imperiul Austro-Ungar, care a respectat identitatea și limba popoarelor încorporate în teritoriile sale, pentru Imperiul Rus, cu peste 100 de etnii, diversitatea lingvistică a constituit o povară: era prea complicat să se pună la punct un mecanism administrativ judicios în cadrul căruia funcționarii să fie dispuși să respecte drepturile unor minorități, nesemnificative ca număr de vorbitori. În consecință, din rațiuni pragmatice, dar și politice, guvernul de la Petersburg a optat pentru impunerea limbii ruse ca limbă a majorității pe întregul teritoriu al imperiului, ceea ce a însemnat implicit asimilarea minorităților. Ce conta soarta băștinașilor din Basarabia, care nu ajungeau atunci nici măcar la un milion de locuitori? A fost mult mai simplu ca aceștia să fie asimilați sau marginalizați decât să li se ofere școli și instituții în limba lor maternă.

De fapt, politicile culturale țariste, rigide și perfide, prevedeau două alternative pentru popoarele anexate: fie asimilare lingvistică, prin urmare și culturală, fie abandonarea în „neagra neștiință". De aceea, basarabenii, ca și alte minorități din vastul imperiu de la răsărit, au avut de ales între *rusificare* și *marginalizare*, ceea ce va conduce cu timpul la ostracizare culturală și analfabetism.

3. Referitor la statutul oficial al limbii române, cercetătorii ne spun că în primii ani de ocupație rusească, aceasta se folosea alături de rusă. Treptat însă româna va fi strâmtorată, iar bilingvismul va deveni asimetric, transformandu-se curand în diglosie. În sfera vieții publice va fi privilegiată tot mai mult limba rusă, care se va impune definitiv în administrație, judecătorie, învățământ și biserică.

Din perspectiva sociolingvisticii actuale, se știe că motivele pierderii unei limbi nu se explică doar prin faptul că purtătorii acesteia ar fi dispărut sau ar fi încetat să o mai vorbească, ci mai ales prin faptul că în comunicarea cotidiană (viața social-politică, învățământ etc.) ei au fost obligați să utilizeze o altă limbă decât

limba lor nativă[160]. Acest fenomen de abandonare a limbii materne pe contul unei limbi impuse cu forța, denumit de specialiști asimilare lingvistică, constituie, de regulă, un proces cumulativ, de durată, presupunând existența bilingvismului ca fază intermediară, fiind condiționat totodată de factori de natură sociopolitică, economică și culturală[161]. Or, în Basarabia factorii care au contribuit la asimilarea lingvistică au fost tocmai administrația și sistemul de învățământ. Favorizarea limbii ruse în aceste domenii, ca și în întregul spațiu public, s-a făcut în detrimentul limbii române.

Astfel, cu mult înainte ca sociolingvistica, în calitate de disciplină ce studiază funcționarea limbii în contextul vieții sociale, să-și elaboreze propriul instrumentar teoretic, funcționarii țariști au avut intuiția impunerii unor factori indispensabili pentru promovarea limbii ruse în societate. Doar că, procedând în felul acesta, ei au generat și fenomenul opus: strâmtorarea limbii române, denumită *moldovenească*, și degradarea acesteia.

Nu întâmplător, cu ocazia desfășurării Congresului Învățătorilor din Basarabia, convocat la Chișinău între 11 și 13 aprilie 1917, într-un manifest distribuit participanților, se constatau următoarele: „Moldovenii, deși sunt cei mai mulți la număr, sunt cei mai înapoiați în știință și cultură. Aceasta vine din pricina că ei n-au mai avut de multă vreme și n-au nici astăzi școli în limba lor, în care să se poată cultiva ca alte popoare. Dacă ne uităm în toate țările din lume, vedem că școlile sunt în limba norodului, deoarece fiecare neam poate învăța cu adevărat numai în limba sa. O vedem aceasta și la ruși. (…) Fiecare neam nu se poate lumina decât în limba sa. Iar noi, moldovenii, am fost cu totul lipsiți de școli în limba noastră. Grecii, jidanii și nemții din Basarabia sunt mai înaintați decât noi, fiindcă își au școlile lor, în limba lor“[162].

---

[160] Gh. Moldovanu, *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică (în baza materialului din Republica Moldova și din alte state)*, Chișinău, ASEM, 2007, p. 17.

[161] *Ibidem*, p. 78.

[162] Apud On. Ghibu, *Pe baricadele vieții. Basarabia revoluționară. Amintiri*, Chișinău, 1992, p. 135.

Pe cale de consecință, unii învățători cereau, în cadrul aceluiași congres, ca în școlile de la sate „limba de predare să fie limba moldovenească". Însă I. Sâromeatnikov, directorul general al învățământului din Basarabia, s-a opus categoric acestui demers, ripostând că „moldovenii sunt un norod prost, care n-are în limba sa decât câteva sute de cuvinte, întocmai ca *samoezii* – tribul cel mai înapoiat din Rusia. Limba moldovenească nu-i capabilă de nicio dezvoltare, iar moldovenii, dacă vor să meargă înainte, trebuie să învețe în limba rusă"[163].

4. Se pare că această imagine a limbii române vorbite în Basarabia – denumită de autorități *moldovenească* – se răspândise nu doar printre funcționarii țariști, ci și printre etnicii români, care ajunseseră să considere că limba lor, săracă – de fapt, sărăcită din cauza politicilor lingvistice țariste – în mijloace de expresie este cu mult inferioară limbii ruse și, în consecință, nu este demnă de a fi utilizată în spațiul public. În primul deceniu al secolului al XX-lea, arhimandritul Gurie Grosu, viitorul Mitropolit al Basarabiei, constata următoarea stare de lucruri: „Moldovenii învățați, boierii, preoții au încetat a se simți Moldoveni; în familiile lor vorbesc numai rusește, limba rodnică au uitat-o. De moldoveni ei socot numai pe norodul de jos, pe țăranii «mojici», uitând că și ei sunt tot Moldoveni, numai învățați rusește, culți. Mulți din inteligheția moldovenească se rușinează a se cunoaște pe sine de moldoveni, înțelegând sub numele de moldovan numai pe țăranul uitat, – iară ei înșiși nu mai sunt țărani, ci inteligheți și drept aceea nu mai sunt nici moldoveni"[164]. Discrepanțele dintre persoanele culte (școlite) și țărani, în majoritate analfabeți, au avut drept consecință pierderea limbii române și menținerea ei la nivelul anului 1812. „Un simptom caracteristic acestei situații dezolante, ne spune K.

[163] *Ibidem*, p. 135.

[164] Arhimandritul Gurie Grosu, *Moldovene, învață-te a te prețui*, în On. Ghibu, *De la Basarabia rusească la Bsarabia românească*. Ediție îngr. de M. Radu, București, Ed. Semn, 1997, p. 162.

Heitmann, este și faptul că la 1899 Biblioteca Publică din Chișinău nu dispunea de nicio carte în limba moldovenească. Până în 1918 întregul proces de învățământ decurgea în limba rusă, situație ce a condus la deznaționalizarea unei mari părți a cetățenilor. Chiar și după unirea Basarabiei cu România păturile de sus, în special la Chișinău, erau mai atașate de limba rusă decât de română."[165]

De altfel, faptul că elitele basarabene, inclusiv marii patrioți făuritori ai Unirii, preferau să vorbească în rusă – atât de modest era nivelul lor de stăpânire a limbii române – a fost consemnat și de martorii oculari ai realităților de atunci. Bunăoară, Titus Hotnog, care ajunge la Chișinău în primăvara lui 1918, mărturisește: „Am asistat seara la ședințele Sfatului Țării în chestia organizării *Casei Noastre*, organul superior de administrare a terenurilor agricole împărțite țăranilor. Am făcut cunoștință cu mulți deputați mai tineri. (...) Se discuta numai în limba rusă"[166].

5. Același fenomen al abandonării limbii materne fusese remarcat și de redactorii revistei *Cuvânt moldovenesc* („revistî lunară de literatură și științî practicî"), publicată între anii 1913-1915 la Chișinău: „moldovenii cei învățați prin școli ruseșt au uitat limba părinților și nu știu sî vorbească cu moldovenii de la țarî în limba strămoșascî. (...) Târgurile și orașele noastre au uitat cî în țara aceasta sunt mii de sate care să prăpădesc în întunericul neștiinței, neprimind niciun cuvânt de mângâiere și de îmbărbătare de la târguri"[167]. Ca și Arh. Gurie Grosu, redactorii acestei publicații constatau o realitate destul de tristă: „Cei învățați prin școli înalte, ruseșt, au uitat cî au marea datorie de a împărți cunoștințele lor cu cei rămași în neștiințî". În consecință, redactorii mizau pe valoarea inestimabilă a cuvântului scris, încercând să-i convingă și pe cititori de acest adevăr: „Socotim cuvântul moldovenesc

[165] K. Heitmann, *Limbă și politică în Republica Moldova*, Chișinău, Arc, 1998, p. 83.

[166] T. Hotnog, *Tighina (1918-1919)*, în I. Nuță, *Limbă și cultură românească în Basarabia*, p. 193-194.

[167] *Cuvânt înainte*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 1, mai 1913, p. 3-4.

tipărit drept unul din cele mai bune mijloace pentru deșteptarea moldovenilor din Basarabia, cari zac în întunericul neștiinței"[168]. Conștienți întru totul de importanța folosirii limbii române în viața cotidiană, precum și de legătura indisolubilă dintre cunoașterea limbii materne și nivelul de civilizație al unui popor, Pan. Halippa, N. Alexandri și S. Murafa reproduceau pe pagina a doua a fiecărui număr versul „Mult e dulce și frumoasă limba ce-o vorbim" dintr-un poem al lui George Sion, încercând astfel să-i convingă pe cititori de virtuțile limbii române.

Strategia funcționarilor țariști de a îndepărta limba maternă – denumită *moldovenească* – a basarabenilor din comunicarea scrisă și orală și în general din spațiul public de la Chișinău, dar în același timp și de limba română din Principate, și eludarea numelui ei corect au condus la pierderea și la degradarea acesteia.

Or, consecințele grave ale acestei stări de lucruri vor fi percepute în adevăratele sale dimensiuni în perioada interbelică. Nu întâmplător în paginile săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* (serie nouă) una din preocupările de bază ale colaboratorilor o va constitui cultivarea limbii române, răspândirea normelor ei literare, lărgirea sferelor sale funcționale, ridicarea prestigiului ei. În această activitate de educație lingvistică se vor implica și cărturari din alte provincii.

Săptămânalul *Cuvânt moldovenesc* – un „focar de lumină"

1. Astfel, până în 1918 spațiul dintre Prut și Nistru a avut o evoluție specifică, necunoscând etapele de emancipare națională proprii celorlalte provincii românești. Basarabia moștenise de la Imperiul Rus, denumit pe drept cuvânt „închisoare a popoarelor", o zestre săracă și un trecut plin de întuneric. Or, săptămânalul *Cuvânt Moldovenesc* trebuia să contribuie la ameliorarea acestei stări de lucruri și să satisfacă pe cât posibil necesitățile stringente

[168] *Ibidem*, p. 4.

din zonă. În acest context, colaboratorii erau conștienți de faptul că trebuiau să pună umărul la edificarea unei societăți civilizate, la răspândirea dragostei de carte și, în același timp, la cultivarea conștiinței naționale.

Exprimându-și entuziasmul pentru reîntregirea neamului prin Unirea de la 1 decembrie 1918, redactorii săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* se bucurau de „slobodă" și considerau că toate forțele trebuie canalizate spre edificarea unei societăți moderne. În consecință, ei mizau pe schimbarea de mentalitate a populației basarabene și în vederea acestui obiectiv vor trudi cu toții. În această nobilă misiune de culturalizare, ei trebuiau să-i inițieze pe cititori în ce privește noțiunile elementare de „stat", „vot universal", „democrație", pe de altă parte, trebuiau să-i familiarizeze cu momentele importante din istoria națională, cu fragmente din operele literare emblematice, cultivându-i astfel pe țăranii basarabeni și inoculându-le, într-un limbaj cât mai simplu, conștiința lor de neam.

2. În acest context, problemele cele mai stringente erau lichidarea analfabetismului și cultivarea dragostei de carte în sensul cel mai larg al termenului. Parafrazându-l pe Iulian Fruntașu, dacă în Basarabia țaristă nobilimea basarabeană a fost supusă unor solicitări permanente de a-și defini identitatea socială, aceste presiuni conducând, din cauza presiunilor social-economice, de cele mai multe ori, la autoasimilare în măsură diferită, „țăranii nu aveau niciun fel de opțiuni la îndemână, deoarece loialitatea lor era asumată de autorități drept firească în sensul social al obedienței inferiorilor". În aceste împrejurări, țăranii își păstraseră o identitate mai curând etnorurală: „Identificarea de bază a majorității țăranilor moldoveni se realiza mai puțin în raport cu naționalitatea și mai mult în raport cu oamenii satului, comunei și comunitatea religioasă".[169]

[169] I. Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei. 1812-2002*, Chișinău, Cartier, 2002, p. 69.

Pentru a fi conştienţi de identitatea lor naţională, ţăranii basarabeni trebuiau, aşadar, să fie educaţi întâi de toate în spiritul secolului al XIX-lea occidental, numit şi secol al naţionalităţilor. Cum se ştie, naţionalismul presupune o ideologie coerentă şi o mobilizare instantanee la nivel general, iar conştiinţa naţională merge mână în mână cu nivelul de cultură, cu ştiinţa de carte. În schimb, ţăranii basarabeni erau analfabeţi aproape cu toţii. Conform datelor recensământului din 1897, doar 10 % dintre bărbaţi şi 1,7 % dintre femei ştiau carte. Nu putea fi altfel din moment ce, în jurul anului 1878, în Basarabia funcţionau doar 355 de şcoli primare rurale, toate ruseşti, care erau frecventate de 28 186 de elevi, la o populaţie totală de 1 052 013 de persoane, dintre care trei sferturi erau români[170]. Este sugestiv faptul că în 1912 în cele 1709 şcoli primare şi 56 de şcoli secundare, întreţinute în proporţie de 70 % din dările moldovenilor, nu se învăţa absolut deloc românește[171].

Având deci în spate această moştenire, ţăranii basarabeni nu mai vedeau utilitatea educaţiei şi a instrucţiei publice. Lăsaţi în sălbăticie, fără şcoli în limba lor, fără instituţii ale statului şi fără biserică românească, ţăranii basarabeni pierduseră obişnuinţa de a se cultiva, nemaiavând nicio tragere de inimă spre carte. Or, date fiind toate acestea, este explicabil faptul de ce echipa săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* va insista în mod special asupra aspectelor de culturalizare şi civilizare, îndemnându-i stăruitor pe săteni să-şi dea copiii la şcoală şi chiar ei înşişi să înveţe să scrie şi să citească. În paginile publicaţiei se va afirma de fiecare dată în mod explicit scopul urmărit: luminarea poporului şi scoaterea sa din întuneric.

3. În ce priveşte nivelul de cultură şi de limbă de atunci, e suficient să precizam că la început, în primul an de apariţie, *Cuvânt moldovenesc* s-a publicat în două ediţii diferite: una cu litere latine, scrisă într-o română exemplară, şi alta cu caractere chirilice, ceea ce reflectă starea limbii vorbite la acea vreme în Basarabia.

[170] Şt. Ciobanu, *Basarabia*, Chişinău, Universitas, 1993, p. 260.
[171] Cf. I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, Humanitas,1991, p. 259.

De altfel, subtitlul ediției în chirilice era: „gazetî săptămânală cu tot felul de învățături și știri din toatî lumea, tipăritî pentru trebuințele norodului din Basarabia de către Asociația *Astra*". Iar în editorialul scris de M. Minciună și I. Tudor se afirma: „Dacî în trecut, gazeta «Cuvânt moldovenesc» era glasul neamului, ridicat din acest colț de pământ, pe atunci robit, pentru dreptul lui la viațî – prin noua gazetî vom pune toate silințele pentru apropierea sufletească între frați, în țara slobodî și neatârnatî. (...) Gazeta va fi scrisî într-o limbî curat moldovenească și se va tipări cu două feluri de litere: latinești și rusești, pentru ca și cei cari nu cunosc încî în deajuns litera latinî, s-o poatî lesne ceti"[172].

Raportându-se la ziarul omonim editat de Pan. Halippa, N. Alexandri și S. Murafa, cei doi redactori țin să precizeze că după ce *Cuvântul moldovenesc* a fost interzis de către autoritățile țariste, în Basarabia nu s-a mai publicat nicio gazetă pentru săteni, așa cum s-a întâmplat, de fapt, de-a lungul întregului secol al XIX-lea. De aceea, cu noua gazetă ei vin să umple acest gol: „Luând locul «Cuvântului moldovenesc» din trecut, noi, acești din jurul *noului focar de luminî*, vom duce mai departe steagul ridicat de înaintașii noștri pentru deșteptarea norodului"[173].

De aceea, obiectivul principal al ziarului pe tot parcursul apariției sale a fost să lumineze poporul de rând și, prin aceasta, să contribuie la reînnoirea vieții sale spirituale. Din aceste considerente, săptămânalul a promovat o ideologie proprie, bazată pe orientarea către civilizație și progres, către instruirea și cultivarea cetățenilor, acestea fiind văzute ca premise pentru consolidarea conștiinței de sine și de neam a basarabenilor. Textele publicate în paginile ziarului vor aborda o multitudine de subiecte, antrenate însă într-o direcționalitate convergentă: cultivarea cititorilor, educarea conștiinței lor naționale.

---

[172] M. Minciună, I. Tudor, *Cuvântul nostru*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 1 din 1 noiembrie 1926, p. 1.

[173] *Ibidem*, p. 1.

Astfel, echipa săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* avea în față o sarcină destul de anevoioasă: să ardă etapele, să recupereze cât mai repede secolul al XIX-lea occidental, denumit secol al naționalităților. Altfel spus, acești intelectuali urmăreau să facă un salt de la conștiința cultural-etnică a țăranilor basarabeni la naționalismul politic matur. O sarcină destul de dificilă, dacă ținem cont de faptul că țăranii basarabeni erau „intractibili din punct de vedere social și aveau un sentiment de apartenență la același grup etnolingvistic destul de vag, ei fiind aproape inconștienți de anumite proiecte etnopolitice de amploare"[174].

Având, așadar, drept scop edificarea unei societăți moderne, civilizate, colaboratorii publicației *Cuvânt moldovenesc* vor fi preocupați în primul rând de răspândirea culturii, de iluminarea maselor largi de cititori. Aceste obiective puteau fi atinse prin cunoașterea trecutului, a obiceiurilor tradiționale, a scriitorilor români reprezentativi. Or, propagarea istoriei naționale, a folclorului și a literaturii autohtone se împletesc cu grija pentru limba română, denumită atunci de cele mai multe ori *moldovenească*, alteori grai româno-moldovenesc.

4. Întrucât efortul de culturalizare a cetățenilor trebuia să se desfășoare programatic, redactorii *Cuvântului moldovenesc* vor informa cu regularitate cititorii despre deschiderea unor școli primare în localitățile rurale și despre inaugurarea căminelor culturale, ambele instituții fiind văzute, pe bună dreptate, ca centre sau focare ale iluminării. „Școala luminează sufletul, limpezește mintea și arată calea cea adevărată spre bine", demonstra I. Tudor în nr. 4 din 30 ianuarie 1927. Autorul îi îndemna pe țărani să-și trimită copiii la școală, adresându-se direct, fără menajamente de prisos: „școala e izvorul bunurilor voastre și ea-i scăparea voastră a tuturora din ghearele sărăciei și a năcazurilor"[175]. Apelul la

[174] I. Fruntașu, *O istorie etnopolitică a Basarabiei. 1812-2002*, p. 74.

[175] I. Tudor, *De unde vine scăparea?*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 4 din 30 ianuarie 1927, p. 1.

şcolarizare este de-a dreptul bine-venit, dacă luăm în considerare faptul că, aşa cum am arătat mai sus, spre sfârşitul perioadei de ocupaţie ţaristă, 86% dintre basarabeni erau analfabeţi.

Ca model şi punct de reper pentru colaboratorii săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* este luata *Astra* ardeleană: „În vremurile grele de sub stăpânirea ungurească, românii din Transilvania, pentru a-şi apăra drepturile fireşti şi sfinte, – adecă limba naţională în şcoală şi în biserică – s-au unit la anul 1861 într-o obşte mare, cu numele de *Astra*: Asociaţiunea pentru literatura română şi cultura poporului român. Această asociaţiune *Astra* şi-a întins acum lucrarea sa şi peste munţii Carpaţi, deschizând la noi în Basarabia un Comisariat general, în frunte cu omul de încredere, vechiul luptător – dl prof. Onisifor Ghibu, care în 1917-1918 ne-a dat şi nouă mâna sa de ajutor. *Astra* tipăreşte «Cuvânt moldovenesc», care va străbate la sate, luminând ungherile pline de întuneric“[176]. I. Tudor îşi exprimă speranţa că *Astra* va deveni „steaua cea mai luminoasă, care va lumina sufletele bieţilor moldoveni, uitaţi cu totul de stăpânirea străină de până la unire“.

Din primele numere începe să apară o rubrică specială, dedicată acestui aspect: *Răbojul Căminelor „Astrei Basarabiei“*. Anume aici vor fi incluse cu regularitate reportaje de la inaugurarea căminelor culturale – în 1934 numărul acestora ajunsese la 567, aceasta însemnând că tot atâtea sate din Basarabia aveau „focare“ de cultură –, aici vor fi lansate apeluri pentru sprijinirea acestor instituţii publice şi chiar a publicaţiei *Cuvânt moldovenesc*. Or, obiectivele acestor acţiuni rămâneau constante: „Căminele noastre culturale *Astra* au în programul lor de activitate luminarea sătenilor din Basarabia, întărirea sentimentului lor naţional, dezvoltarea sentimentului lor de solidaritate şi îndrumarea lor spre o mai bună gospodărie şi spre un trai mai omenos“[177].

---

[176] I. Tudor, *Ce este „Astra“?*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 1 din 1 noiembrie 1926, p. 1.

[177] I. Tudor, *De unde vine scăparea?*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 4 din 30 ianuarie 1927, p. 1.

Întrucât colaboratorii revistei susţineau cu ardoare înfiinţarea la sate a căminelor culturale *Astra*, ei îi îndemnau pe un ton călduros şi pe cititori să le urmeze exemplul: „Trebuie încurajate, susţinute şi călăuzite. Călăuzite unitar, de oameni cari cunosc bine stările de spirit şi de suflet locale".

Nu în ultimul rând, cititorii erau invitaţi să şi colaboreze la săptămânalul *Cuvânt moldovenesc*: „redacţia noastră roagă pe iubitorii de cântece să le scrie, după cum le aud şi să le trimită nouă pentru tipărire. Mai roagă pe cărturarii de la sate să ne scrie despre nevoile satelor, despre dorinţele gospodarilor, despre întâmplările mai însemnate din viaţa sătenilor. Cântecele şi scrisorile acestea vor fi tipărite în foaia *Cuvânt moldovenesc*"[178].

Alteori, fără menajamente, sătenii erau îndemnaţi să înveţe carte, să se autocultive, să se organizeze în grupuri pentru lecturi publice, să cumpere cărţi: „satul s-ar putea înzestra cu lectori (cetitori), cu un cor, cu o bibliotecă şi cu alte lucruri bune şi folositoare. Ne trebuie conducători. Ne trebuie numai oameni cu stăruinţă, prieteni ai luminării poporului"[179].

Înfiinţarea şcolilor şi a căminelor culturale marca o punere a accentului pe difuzarea ştiinţei de carte, pe lichidarea consecinţelor grave ale analfabetismului. Colaboratorii săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* mizau pe importanţa covârşitoare a cărţii româneşti în Basarabia, ceea ce aducea cu sine modernizarea societăţii prin redimensionarea valorilor. Ca un laitmotiv, fraza „norodul moldovenesc trebuie întărit, mai întâi prin lumina cărţii" este reiterată cu diverse ocazii. Un text concludent în acest sens este cel semnat de Octavian Goga şi intitulat sugestiv: *La carte!*, în care poetul lansează acelaşi apel spre iluminare: „În vălmăşagul aprins al acestui război s-a făurit o armă, pe care voi o cunoaşteţi. Car-

[178] Cf. *Îndemn către cărturarii de la ţară* (articol nesemnat), în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 6 din 13 februarie 1927, p. 1.

[179] Cf. *Ce s-ar putea face într-un sat moldovenesc* (articol nesemnat), în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 6 din 13 februarie 1927, p. 2.

tea, cu îndemnurile şi poveţele ei încuiate între slovele mărunte, este arma vremii nouă"[180].

Fireste, culturalizarea ţăranilor basarabeni a însemnat din capul locului un proiect dificil, însă pe deplin realizabil. „Rolul instituţiilor de stat a fost predominant, după cum este decisivă ponderea statului în procesul de generare şi consolidare a identităţii naţionale. Ţăranii basarabeni au început să însuşească – ce-i drept, cam greu –, în baza identităţii lingvistice evidente şi prin intermediul învăţământului, administraţiei, armatei etc. ideea că aparţin naţiunii române"[181]. Saltul imens care a fost făcut în câţiva ani transpare din următoarea comparaţie: dacă în 1918 în Basarabia erau 1 804 şcoli primare, toate ruseşti, după Unire acestea au fost transformate în şcoli româneşti şi deschise altele noi, în 1940 numărul lor ajungând la 2 628; dacă în 1897 la sate ştiau carte 12,5%, la oraş – 32,8%, în 1930 la sate ştiau carte 26,4%, iar la oraş – 53,4%. În paralel, s-a dezvoltat şi învăţământul profesional, fiind deschise şcoli de meserii, gimnazii şi licee industriale, învăţamântul secundar progresând foarte mult (în 1940 numărul elevilor care frecventau şcolile secundare ridicându-se la 17 350)[182].

5. Pentru a stimula dragostea de carte şi de autoinstruire, în 1933 este instituită *Ziua Cărţii*, care până în 1940 va fi sărbătorită în fiecare an. „Această zi a cărţii deschide noi drumuri pentru trudnica muncă de luminare a norodului, de întărire a conştiinţei naţionale (...). Cititul în limba noastră era socotit de ruşi ca un mare păcat şi de aceea am fost ţinuţi în întunericul neştiinţei. Moldovanul era numit cu cuvinte de ocară: «mojic», «cap de bou». Situaţia însă s-a schimbat şi basarabenii ar trebui să înţeleagă, să devină conştienţi de faptul că trebuie să ne luminăm, să ne întărim sufletele şi să ne încălzim inimile la focul culturii"[183].

---

[180] O. Goga, *La carte!*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 14 din 1 aprilie 1928, p. 1.
[181] I. Fruntasu, *op. cit.*, p. 135.
[182] *Ibidem*, p. 135.
[183] *Cartea românească în Basarabia* (articol nesemnat), în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 21 din 21 mai 1933, p. 3.

Materialele publicate în acest săptămânal sunt o mărturie a faptului că țaranii basarabeni trebuiau convinși de beneficiile științei de carte. În mentalul colectiv era nevoie să se producă o breșă în acest sens. De aceea, colaboratorii recurgeau la diverse stratageme. Iată una dintre ele: „Gospodarul Afanasie Volovei din sat. Meșeni, jud. Orhei, cetind ziarul «Cuvânt moldovenesc» în timp de un an (1934), a făcut economie de o 100 vedre de vin pe care trebuia să le bea în acest an, fie el singur, fie cu familia lui. Socotind numai 35 lei vadra, se face suma de 3.500 lei; scos plata abonamentului acestui ziar, rămâne suma de 3.380 lei, care erau să fie aruncați în vânt"[184].

Îndemnul spre cultivare, al cărei simbol devine cartea românească, este reiterat și într-un număr din 1935: „Cartea cea bună și sfântă cuprinde comorile cele mai bogate pe care nimeni niciodată nu ți le poate fura. Tot din cărți mai putem învăța cum să creștem copiii, cum să socotim, cât e de frumoasă țara noastră, prin ce întâmplări au trecut strămoșii noștri până ne-au lăsat moștenire această bogată și frumoasă țară. Și dacă, frate plugar, îți vei aminti că în cărți se află învățături de felul cum să-ți îngrijești vitele, pământul, prisaca ș.a., nu vei mai zice că se potrivește cartea cu plugarul ca scripca cu iepurele"[185].

Legătura strânsă dintre cultivarea individuală și progresul societății în ansamblu este evidențiată în alt text, publicat în nr. 12 din 21 martie 1937: „Foloasele aduse de știința de carte astăzi nu mai sunt de nimeni tăgăduite. Aceste foloase privesc nu numai pe omul singuratic, ci ele se resfrâng și asupra întregului norod, iar chezășia cea mai puternică a dăinuirii unui stat, în zilele noastre, o alcătuiește anume această știință de carte. (...) Omul, chiar și cel mai sărac, nu-i de nimica fără știință de carte. Ea singură

[184] M. Meșenescu, *Economie cu Cuvânt moldovenesc*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 9 din 24 februarie 1935, p. 1.

[185] Euf. Grosu, *Minunea cărții*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 23 din 2 iunie 1935, p. 1.

ne va putea scoate din greutățile ce ne apasă, din nevoile ce ne copleșesc tot mai mult, îndrumându-ne pe calea vieții liniștite și îmbelșugate“[186].

În alt articol, intitulat sugestiv *Cetatea cărții*, publicat cu ocazia inaugurării bibliotecii din Tighina, Leon T. Boga scria negru pe alb că „Semnul cel mai bun de propășire a unei țări este înclinarea spre carte a norodului. Multe prilejuri am avut ca să scoatem la iveală setea de carte românească a sătenilor noștri de pe aceste meleaguri“. În ce privește noua bibliotecă, autorul afirmă: „Alături de cetatea ce de veacuri străjuiește la hotar, Căminul cultural din Tighina ridică o nouă cetate, cetatea cărților care este tot așa de făgăduitoare de biruință... Biruința slovei este mai trainică, dacă nu vecinică. Aci, la hotar, biruința cărții românești trebuie să rămână pe vecie“[187].

Săptămânalul a abordat o tematică vastă care era distribuită prin astfel de rubrici permanente: *Vești din lumea întreagî*, *Știri din toatî țara*, *Fel de fel*, *Din trecutul neamului nostru*, *Scriitori și publiciști români basarabeni*, *Gospodărești* (*Munca pământului*, *Îngrășarea pământului*, *Un mijloc de a mări roada sămănăturilor*), *Sfaturi pentru sănătate*, *Sfaturi sufletești*, *Oameni mari ai Neamului românesc*, *Din înțălepciunea poporului român*, *Folclor basarabean*, *Conferințele „Astrei“ basarabene*, *Oameni și fapte pilduitoare*, la care trebuie adăugate și *Pagina copiilor*, *Pagina cooperativei*, *Tâlcuiri din Biblie*.

Astfel, cu cuvintele redactorilor *Cuvântului moldovenesc*, săptămânalul a contribuit la a-i scoate pe țăranii basarabeni din întunericul în care se aflau, a-i trezi din letargie și a-i aduce în rândul popoarelor civilizate. Așa cum Epoca Luminilor a constituit o linie de demarcație în apariția lumii moderne, și *Cuvânt moldo-*

[186] L. T. Boga, *Știința de carte*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 7 din 31 martie 1940, p. 1.

[187] L.T. Boga, *Cetatea cărții*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 7 din 31 martie 1940, p. 1.

venesc reprezintă o linie de demarcație între perioada ocupației țariste, cu toate consecințele ei grave, și cea a regăsirii de sine a basarabenilor.

Problema limbii române în paginile săptămânalului

1. În acest context, este firesc ca preocuparea pentru o exprimare îngrijită în limba română să transpară mereu din textele publicate în *Cuvânt moldovenesc*. De altfel, tema limbii mergea mână în mână cu grija pentru răspândirea culturii române, cu propagarea și cunoașterea istoriei, a folclorului și a literaturii naționale. Acest lucru îl afirmă explicit Onisifor Ghibu în nr. 44/46 din 8 noiembrie 1927: „Conștiința națională se razimă pe cultură și aceasta implică în sine limba, istoria, arta și viața socială. (...) Fără cultul limbei nu există cultura națională și invers"[188].

La acest capitol însă repercusiunile ocupației țariste erau cele mai grave. Cei 106 ani de înstrăinare a limbii române din Basarabia de limba română din Principate își lăsaseră amprenta nu doar asupra modului de exprimare, ci și asupra mentalității vorbitorilor, care ajunseseră să aibă greutăți în a o vorbi corect și fluent. Ce altă dovadă am putea aduce decât faptul că prestigiul limbii române trebuia să fie afirmat și la zece ani după Unire! Starea de lucruri semnalată în textul publicat în nr. 12 din 18 martie 1928 consemnează tocmai această tristă realitate: „Suntem după un deceniu de viață românească și totuși versul răposatului Mateevici *strigă în pustie*. Încotro te întorci, auzi vorbindu-se rușește; parcă ești în altă lume. E destul de bine să știi vorbi mai multe limbi, dar să nu uiți că față de tine însuți, ca cetățean al acestei țări, ai o datorie, aceea de *a vorbi cum ți-e portul*"[189]. Explicând această

[188] On. Ghibu, *Cultura românească în Basarabia*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 44/46 din 8 noiembrie 1927, p. 1.

[189] I. Babaca, *Limba noastră-i limbă sfântă*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 12 din 18 martie 1928, p. 1.

situație ca fiind o consecință a perioadei de dominație țaristă, Ion Babaca vede o posibilă schimbare în bine doar dacă toti vorbitorii vor deveni conștienți de importanța promovării și utilizării limbii române în societate. De aceea el îi îndeamnă pe cărturari să se implice în munca de culturalizare a maselor: „O! Dascăli ai poporului, preoți, învățători! Acum chemarea voastră este mai mare ca oricând. Sunteți chemați la datorie ca pe orice cale să transformați sila pentru cele românești în dragoste. Dacă nu veți dezerta de la datorie, poetul Mateevici va dormi în pace și vă va binecuvânta din lumea drepților“[190].

2. Ca să ne imaginăm starea limbii vorbite la acea vreme, e suficient să menționăm că în al cincilea an de apariție a săptămânalului *Cuvânt moldovenesc*, în nr. 3 (din 12 ianuarie 1930), se publică *Zece porunci ale moldovenilor* în ce privește limba maternă. În termeni actuali, am putea spune că este vorba de educația lingvistică a vorbitorilor, care fuseseră derutați de politica lingvistică țaristă. De altfel, în preambul se precizează că „fiecare moldovean trebuie să-și vorbească limba lui oriunde va fi, oriunde va merge. Prin aceasta, el îi va sili și pe străinii cu cari trăiește și cu cari se întâlnește să grăiască dulcea limbă moldovenească“.

Iată cele zece porunci, formulate clar și concis: „1. Toată viața și înaintea oricărui graiu vorbește numai moldovenește. 2. Vorbește moldovenește acasă, cu nevasta și copiii tăi, cu prietenii și cu oricine, chiar și cu un străin. Căci se cuvine ca străinul să-ți învețe limba ta, iar nu tu pe a lui. 3. Crește-ți copiii tăi în dragostea graiului moldovenesc. Învață-i să vorbească și să iubească limba mamei. 4. Ferește-te de școlile străinilor. Nu-ți da copiii la școlile unde nu se învață în limba și graiul tău. 5. Cumpără numai cărți și gazete scrise în graiul tău. Căci dacă cetești de cele scrise în altă limbă, te pierzi și tu, și copiii tăi. Cetind cărți și gazete ce nu sunt scrise în graiul tău, îți vinzi sufletul străinilor. Iar odată cu asta ți-ai vândut și trupul, și munca, și agoniseala ta. 6. La orice petrece-

[190] *Ibidem*, p. 1.

re, la orice adunare, oriunde, și în sat ca și la oraș, vorbește numai moldovenește. Caută totdeauna să vorbești frumos și lămurit, ca să fii înțeles. Las'să simtă cel de altă limbă că tu, moldovene, ești stăpân aci! Și limba ta trebuie să o vorbească oricare, oricine ar fi el! 7. Oricui scrii ceva, scrie numai în limba ta. Nu uita niciodată să scrii cât se poate de frumos și citeț, ca să te înțeleagă bine cel care-ți primește scrisoarea. 8. Dacă comanzi marfă, ori de unde (chiar și din străinătate), scrie în limba ta, căci câștigul deschide urechile și ascute limba. Numele mărfurilor scrie-le în limba ta. Las'să-ți învețe străinul limba, dacă dorește să câștige de pe urma ta. 9. Nu cumpăra decât de la prăvăliile unde se folosește graiul tău și în vorbă, și în scris. 10. Cu slujbașii statului, moldovanul nu trebuie să vorbească decât în *graiul său moldovenesc-românesc*. Făcând așa, oricare străin va cunoaște că trebuie să-ți dea cinstea ce ți se cuvine, căci va vedea că îți iubești țara și neamul"[191].

Cât privește sintagma grai *moldovenesc-românesc*, este limpede că la vremea respectivă nu se punea problema a două limbi diferite. Basarabenii, mai ales țăranii, își denumeau preponderent limba pe care o vorbeau *moldovenească* sau *grai moldovenesc*, deoarece ei rămăseseră în stadiul de autarhie culturală în toată perioada ocupației țariste și nu avuseseră acces la limba română literară.

3. În acest context de chemare la respectarea drepturilor lingvistice ale autohtonilor și la promovarea limbii române în sferele vieții publice apar și câteva articole trimise de Ion Agârbiceanu, scriitorul ardelean care a știut să vibreze la nevoile stringente ale confraților săi din stânga Prutului. Cărturarul ardelean va demonstra și el necesitatea cultivării limbii, evidențiind în mod clar legătura dintre vorbire și gandire: „Faptul că avem același grai, aceeași limbă dovedește că avem de la o graniță la alta și același suflet, același fel de gândire și judecată, același fel de simțire. Pentru că vorba vie, graiul nu este decât haina,

[191] *Zece porunci ale moldovenilor* (articol nesemnat), în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 3 din 12 ianuarie 1930, p. 1.

veşmântul cu care ne îmbrăcăm gândul şi simţirea lăuntrică“[192]. Scriitorul de la Cisnădie cunoştea foarte bine starea limbii române din Basarabia, deoarece fusese la Chişinău în preajma Unirii, unde editase, împreună cu Onisifor Ghibu, câteva ziare în limba română[193].

În numărul din 9 februarie 1930 publică articolul de fond *Răspândirea limbei româneşti e o datorie a tuturor.* Pornind de la ideea că orice popor dăinuie, în primul rând, prin limba sa, scriitorul consideră că atunci când o naţiune îşi uită limba părinţilor săi, deşi o vreme oarecare îşi mai păstrează obiceiurile, ea se află „pe drumul morţii naţionale“. Identificându-se cu vorbitorii dintre Prut şi Nistru, el scrie: „E o datorie pentru noi toţi să ajutăm la răspândirea limbii româneşti. Cei cari au uitat să o înveţe, ar fi o crimă să moară fără a fi învăţat limba. Cei cari o ştiu rău, să se silească, prin vorbire zilnică şi prin citit, să o înveţe bine, să nu vorbească decât româneşte, chiar când ar şti o limbă străină“[194]. Văzând limba, pe bună dreptate, ca nucleu al identităţii naţionale, Agârbiceanu subliniază ideea că absolut toate categoriile de vorbitori au această obligaţie. Ca o concluzie, scriitorul afirmă: „Răspândirea limbei româneşti este o datorie a tuturor, domni sau ţărani. Răspândirea ei înseamnă creşterea puterii românismului. Şi mai însemnează că avem cunoştinţă că azi noi suntem stăpâni, nu slugi în ţara noastră“[195].

Un alt articol, *Să ne curăţim limba,* reprezintă o pledoarie pentru vorbirea îngrijită şi exprimarea corectă. Deja din titlu autorul lansează apelul către cititori, fiind ferm convins că „e o datorie pentru fiecare român să vorbească o limbă curată şi frumoasă

[192] I. Agârbiceanu, *Acelaşi grai, acelaşi suflet*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 47, 1929, p. 1-2.
[193] A se vedea în acest sens textul nostru *I. Agârbiceanu şi Basarabia*, în *Limba română*, nr. 3, 1995, p. 15-25.
[194] I. Agârbiceanu, *Răspândirea limbei româneşti e o datorie a tuturor*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 7 din 9 februarie 1930, p. 1.
[195] *Ibidem*, p. 1.

azi, când uşor se poate obişnui cu ea şi are de unde o învăţa"[196]. Bun cunoscător al realităţii lingvistice din Basarabia, Agârbiceanu sugerează eliminarea rusismelor din limba vorbită în această provincie, căci rusismele sau „barbarismele" ar fi, în viziunea sa, „o povară grea şi urâtă pentru frumuseţea graiului românesc". „Oricine vede că uşor va putea spune în viitor *tren* în loc de *zug* sau *poiezd*, *soldat* în loc de *cătană* sau *muscal*, *chibrit* în loc de *ţârnic*, *santinelă* în loc de *vardă* sau *postovoi*"[197].

În textele cu tematică lingvistică publicate de Agârbiceanu în *Cuvânt moldovenesc* se evidenţiază ideea că problema limbii este una centrală: impunerea limbii române în societate şi educarea conştiinţei lingvistice la basarabeni nu constituie doar imperative moderne care ţin de progresul oricărei ţări civilizate, ci reprezintă în acelaşi timp condiţii indispensabile pentru dezvoltarea culturii româneşti în Basarabia, care se va putea întemeia doar odată cu intrarea în drepturi depline a limbii române. Şi dimpotrivă, ne avertizează prozatorul ardelean, odată cu pierderea graiului străbun ne pândeşte şi pericolul deznaţionalizării.

4. Colaboratorii de la *Cuvânt moldovenesc* au înţeles că primul pas spre ameliorarea stării de lucruri este captarea atenţiei cititorilor asupra necesităţii utilizării limbii materne în orice situaţie de comunicare, dar mai ales în instituţiile publice. Pe cale de consecinţă, ei vor încerca să-i facă conştienţi pe basarabeni de necesitatea ridicării prestigiului limbii române (în comparaţie cu cel al limbii ruse, deoarece funcţionarii ţarişti impuseseră pe toate căile limba rusă, favorizând astfel diminuarea prestigiului limbii române). În acest sens este invocat şi poetul martir Alexei Mateevici, care devine spiritul tutelar al săptămânalului *Cuvânt moldovenesc*. Personalitatea poetului este adusă în prim-plan atât prin evocarea sa directă, cât şi prin parafrazări ale poemului *Limba noastră*, devenit astăzi imnul naţional al Republicii Moldova.

[196] I. Agârbiceanu, *Să ne curăţim limba*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 21 din 18 mai 1930, p. 1.
[197] *Ibidem*, p. 1.

Astfel, în două numere consecutive – 45 și 46 (1 noiembrie și 8 noiembrie 1931) – săptămânalul publică materiale de la festivalul comemorativ *Alexei Mateevici*. Pe lângă note biografice și creații ale poetului, sunt reproduse și texte cu caracter memorialistic și evocativ. Dintre acestea, merită să menționăm conferința *Amintiri despre Părintele poet A. Mateevici*, ținută de Elena Alistar Romanescu, directoarea Școlii Eparhiale de fete din Chișinău, care evocă momentul în care Mateevici a recitat poemul *Limba noastră* în iunie 1917, la Congresul Învățătorilor din Basarabia: „Simt și azi fiorul care mi-a pătruns toate fibrele sufletești. Fără să vreau m-am uitat atunci în sală, i-am văzut pe toți moldovenii adânc impresionați și mi-am zis: dragostea pentru limba noastră există în noi toți, deși mulți încă vorbesc rușește. Și chiar atunci am început eu a vorbi numai românește, întrebuințând limba rusă numai în cazuri de forță majoră“[198].

Cu aceeași ocazie, Constantin Mâțu publică un poem dedicat lui Al. Mateevici, imitându-l până și în structura metrică a versurilor sale. Luând ca motto celebrele versuri „Limba noastră-i limbă sfântă,/ Limba vechilor cazanii“, autorul continuă: „Iată versul ce alintă/ Versul sfintelor predanii.../ Limba noastră, limba sfântă/ Ai cântat, ca o comoară,/ Versul tău și astăzi cântă,/ O vioară veche, rară.../ De la noi te-ai dus devreme,/ Prea devreme, dragă frate,/ Astăzi, când poporul geme,/ Căutând a lui dreptate./ Astăzi când avem nevoie/ De-un apostol sfânt, ca tine“. În final, C. Mâțu aduce în prim-plan personalitatea poetului cu certitudinea retorică a faptului că prezența sa ar putea contribui la ameliorarea stării de lucruri: „Tu, profet de zori senine/ Ce-ai slăvit a noastră glie,/ Să ne-nveți din cer mai bine/ Să slăvim noi limba vie“[199]. Autorul va mai reveni și cu alte încercări de acest gen. Spre deose-

[198] E. Alistar Romanescu, *Amintiri despre Părintele poet A. Mateevici*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 45 din 1 noiembrie 1935, p. 2.

[199] C. Mâțu, *Limba noastră*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 45 din 1 noiembrie 1931, p. 3.

bire de Alexei Mateevici însă, C. Mâțu introduce sintagma *limba română*: „Limba cea de noi păstrată,/ Slova dulce, românească,/ E-o *mireasă preacurată*,/ Foc de dragoste cerească". Virtuțile limbii române sunt în mod voit exagerate, pentru a câștiga atenția conaționalilor săi și pentru a-i încuraja să o vorbească: *„Niciun neam pe tot pământul/ N-are o limbă mai frumoasă*,/ Limba care-ar fi și cântul/ Și-o poveste drăgăstoasă"[200].

La modelul Mateevici se raportează și alți colaboratori ai revistei, ceea ce denotă că mesajul său în ce privește limba vorbită între Prut și Nistru era destul de actual. Astfel, Ștefan A. Miron, în articolul *Limba noastră*, fixează ca motto versurile: „Limba noastră-i limbă sfântă,/ Limba vechilor cazanii,/ Care-o plâng și care-o cântă/ Pe la vatra lor țărani". Pornind de la importanța primordială a graiului matern, autorul consideră că acesta este „moștenirea cea mai scumpă a neamului nostru moldovenesc-românesc". La fel cum „creștinii la început erau prigoniți și batjocoriți pentru credința lor, tot asemenea și noi, moldovenii basarabeni, am fost prigoniți și batjocoriți (...), fiindcă n-am înțeles să ne lepădăm limba și neamul nostru strămoșesc. De aceea, bietul moldovan sub ruși nu se mai ducea nicăieri să se jeluiască, să-și caute dreptatea, căci știa dinainte răspunsul pe care-l vor da «nacealnicii» cnutului țarist: modovan – «baran»"[201].

Ajungând la situația actuală a limbii române – când basarabenii nu mai au aceeași soartă nemiloasă, ei fiind liberi în spațiul românesc, iar „graiul nostru este înscăunat la loc de cinste, așa precum se cuvine unui popor liber", autorul semnalează aceeași problemă gravă, faptul că în instituțiile publice se vorbește în continuare rusește: „Cine oare n-a fost prin instituțiile publice ale Basarabiei și n-a auzit cum funcționarii statului îți răspund rusește? Dacă funcționarii statului pe care statul îi plătește și cari mănân-

[200] *Ibidem*, p. 3.

[201] Șt. A. Miron, *Limba noastră*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 8 din 19 februarie 1933, p. 2.

că pâine românească nu vorbesc românește când sunt în serviciu, atunci ce mai vreți de la taxatoarele tramvaiului, zis belgian, care se învârtește pe străzile Chișinăului?“[202].

5. La distanță de un an, aceeași problemă va fi pusă în discuție și de Petre Jereghi în *Graiul nostru*. Autorul pornește de la ideea că, întrucât toți basarabenii sunt legați prin acest grai vorbit de la Nistru până la Tisa, ei cu toții au datoria sfântă de „a păzi această comoară neprețuită, această limbă a vechilor cazanii, după cum zice Al. Mateevici“. Cu atât mai mult cu cât el constată că „acest graiu scump al nostru este nesocotit și chiar urât de străinii ce se adăpostesc în mijlocul nostru, hrănindu-se din sânul scumpului nostru pământ, ba ceva mai mult, acest graiu este nesocotit de unii dintre frații români“. Astfel, „vedem cu durere în suflet cum graiurile străinilor ce trăiesc în mijlocul nostru și-au luat un avânt înaintea graiului nostru de baștină a țării. De pildă, să luăm Basarabia cu focarul ei de cultură, Chișinăul, nu vedem noi aici numărul gazetelor în limbă străină cu mult mai mare decât în dulcea limbă românească? Se zice că limba noastră îi oficială, limba statului Român, dar noi, românii, parcă n-am fi acasă, ci într-o țară străină, simțindu-ne străini la noi acasă. Un singur ziar, un singur mărgăritar curat românesc din toate puterile se străduie a ocroti scumpul graiu strămoșesc“[203].

Articolul sfârșește prin tradiționalul îndemn la ocrotirea limbii române: „Să punem tot sufletul, stăruința pentru cultivarea graiului nostru curat românesc prin carte, prin gazetărie și prin orice mijloace ce ne stau la îndemână. (...) Pentru aceasta sunt chemați toți cei ce simt românește, toate așezămintele de înaltă învățătură (...). Bine ar fi ca să se ia toate măsurile ca graiului nostru să i se dea locul de frunte, nu celui străin, ca orice slujbaș al țării să-l cunoască bine“[204].

---

[202] *Ibidem*, p. 2.

[203] P. Jereghi, *Graiul nostru*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 12 din 18 martie 1934, p. 1.

[204] *Ibidem*, p. 1.

Semnificația limbii ca indiciu principal al identității unui popor este reiterată și în articolul de fond *Limba noastră* din februarie 1937, semnat de Leon T. Boga. Pornind de la ideea că „limba ne leagă laolaltă pe toți cei ce o vorbim de la obârșie și alcătuim un norod deosebitor, norodul românesc", directorul săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* arată că orice popor își respectă limba sa: „să privim în lumea toată și să vedem dacă este vreun norod care să nu-și cinstească limba lui". „Pentru păstrarea limbii noastre românești, începând încă de demult, strămoșii, moșii și părinții noștri au dat nenumărate jertfe." Remarcând că limba română beneficiază de un statut privilegiat, autorul amintește de trecut: „Să-și amintească moldovenii noștri din Basarabia ce era cu 30 de ani în urmă"; „ce putea să pățească un învățător care și-ar fi îngăduit să vorbească copiilor moldoveni din școala sa în limba lor, în scumpa limbă românească! Pe la așezămintele obștești de prin sate și orașe, oare era îngăduit chiar slujbașilor moldoveni să vorbească altă limbă decât cea rusească?"[205]. Arătând rolul limbii române în coagularea etnogenezei poporului roman, L. Boga precizează că „întruchiparea acestei Românii de astăzi a fost cu putință numai datorită faptului că românii din Transilvania, Bucovina și Basarabia cu vrednicie și-au păstrat limba în curgerea veacurilor de cumplită robie străină". În ceea ce privește limba română, aceasta ne-a închegat ca norod, acestei limbi i se datorește întemeierea României unite de astăzi. Nesocotirea limbii românești roade tăria norodului nostru, slăbește temelia strălucitului așezământ, care este statul nostru românesc"[206]. Or, pilda păstrării și cinstirii limbii noastre trebuie să pornească, în primul rând, de la cărturari, întrucât ei sunt cei mai luminați și au o mare înrâurire asupra poporului. Din păcate însă, remarcă autorul, unii cărturari basarabeni socot drept o „mândrie să vorbească în fața norodului altă limbă decât sfânta lor limbă românească".

[205] L. T. Boga, *Limba noastră*, în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 7 din 14 februarie 1937, p. 1.
[206] *Ibidem*, p. 1.

6. În ce privește nivelul literar al limbii române vorbite atunci în Basarabia, îl putem deduce nu doar din materialele și textele prezentate mai sus, ci și din metoda, probabil destul de eficientă, folosită de colaboratorii săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* de a indica, între paranteze, pentru neologismele introduse în text, echivalentul din registrul popular al limbii române. Iată câteva exemple excerptate din colecția ziarului: *amendează* (ștrăfuiește); vin *regulat* la școală (în fiecare zi de învățătură), *moratoriu* (păsuire), la capătul *depresiunii* (al crizei), cei care își zic *șomeri* (adecă nu găsesc de lucru), *Liga Națiunilor* (Sfatul popoarelor), *modificată* (schimbată), *epidemii* (boli lipicioase), Ucraina e frământată de mișcarea de *autonomie* (de sine stăpânire), *filantrop* (ajută studenți, bătrâni, văduve), *microbi* (sămânțe de boale), *protecție* (apărare), *piloți* (conducători ai mașinei de zburat), *comemorare* (aducere aminte), *petiție* (jalbă), *trufia* (mândria), *sinistrați* (cei cărora apa le-a înecat gospodăriile), *folclor* (povești, cântece din popor), superstiții (credințe deșerte), pact (înțălegere), *intelectuali* (cărturari), *amiciție* (prietenie), *mistuirea* (măcinarea) mâncării, *societatea* (obștea), *polul nord* (capătul pământului, miază-noapte), *polul sud* (miază-zi), *să se evaporeze* (să se usuce singur), *moțiunea* (hotărârea), *o statistică* (numărătoare), *virginitatea* (cinstea de fată mare), *alcoolic* (beție), *struguri* (poamă), *clinică* (un fel de spital), *astmă* (boală de plămâni), *divorț* (despărțire), *sinucidere* (omorul de sine), *celibatari* (necăsătoriți), contra moliilor stofele *se pulverizează* (se stropesc), *se filtrează* (se strecoară), au scăpat *nelinșați* (nesfâșiați), *ateiști* (oameni cari nu cred în Dumnezeu), *recepție* (luare în primire), podul *rezista* (ținea) la încercare, cooperative *forestiere* (de pădure), datorii *externe* (din afară) ale țării, adunare *obligatorie* (silită), *libertate* (slobozenie), *inițiative* (început de lucru), *se va selecționa* (alege) porumbul. Alteori, pentru a înlesni înțelegerea textului, în loc de echivalentul din graiul moldovenesc, apare cuvântul în limba rusă: *plic* (convert), *amoniac* (naşatârnâi spirt), *biberon* (soscă), *boabe de muștar* (gorciță). Tot astfel când este vorba de toponime: *Șveițaria* (pentru Elveția), *Franția* (pentru Franța), *Parij* (pentru Paris), *Chitai* (pentru China) etc., ceea ce înseamnă că limba era poluată cu rusisme

În același timp, era folosită și metoda inversă: atunci când în text apărea un cuvânt din graiul moldovenesc, un arhaism sau un rusism, în paranteze era indicat și termenul din registrul literar. De exemplu: *unsoare* (unguent), miroase a *glod* (noroi), *gust* (aromă), *scăldătoare* (baie), diferite *slujbășii* (oficii, autorități), înțelesul *chipului* (clișeului) de față, lăsați-o să *dospească* (să fermenteze), *curechi verde* (varză), *medic de vite* (medic veterinar), *semânța mai multor boli* (microbi) etc. Or, toate acestea demonstrează că echipa săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* era pe deplin conștientă de faptul că însușirea limbii literare, adică accederea vorbitorilor la formele superioare de exprimare, se putea produce treptat, începând cu școala, la fel cum și conștiința lingvistică tot prin școlarizare și educație putea fi cultivată. Nu întâmplător se publică materiale în care autorii fac legătura între școlarizare și însușirea limbii, între știința de carte și accederea la nivelul literar, elevat al limbii române. Cert este că de fiecare data este accentuat și scos în evidență rolul limbii materne în procesul de culturalizare: „Limba este darul cel mai prețios al omului. Cu ajutorul limbii sau al graiului, oamenii își împărtășesc unii altora toate gândurile, toate simțămintele lor. Prin graiul viu omul poate să se înțeleagă numai cu cei din apropierea lui. Dar nevoile l-au silit să-și împărtășească gândurile și altora din depărtare. Pentru aceasta omul a născocit scrisul și cititul".

Cele două instituții – limba și școala românească – erau văzute, pe bună dreptate, ca fiind strâns legate între ele: „Dacă limba se învață în casă, în familie, scrisul și cititul se învață la școală. Or, școala românească din Basarabia are menirea aceasta sfântă de a pune la îndemâna tuturor – a întregului norod – minunatul meșteșug al învățăturii"[207].

Limba română, nr. 9-10 (septembrie-octombrie), 2012

[207] *Școala românească în Basarabia* (articol nesemnat), în *Cuvânt moldovenesc*, nr. 38 din 16 septembrie 1934, p. 2.

O LECȚIE DE DEONTOLOGIE LINGVISTICĂ

După **Imaginea românilor în spațiul lingvistic german** (București, Univers, 1995) și **Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germană** (București, 1996), cea de-a treia carte apărută în limba română a profesorului Klaus Heitmann vizează în mod direct realitățile basarabene. Intitulată laconic **Limbă și politică în Republica Moldova** (Chișinău, Arc, 1998), cartea ia în discuție situația lingvistică din provincia noastră, de la 1812 și până în prezent. Menționăm că această problematică este plasată într-un context social și cultural amplu, dat fiind că limba este văzută de autor ca element determinant în redobândirea identității noastre spirituale.

Volumul adună la un loc cinci studii – scrise de K. Heitmann pentru publicul german în perioada 1963-1997 (traduse în limba română de Grigore Chiper, Marcu Gabinschi și Florin Manolescu, din păcate, cu unele inadvertențe) – care, în ansamblu, oferă o viziune retrospectivă asupra fenomenelor cultural-lingvistice de la noi. Astfel, autorul arată că odată cu anexarea provinciei în 1812 de către Imperiul Rus, limba română „începe să vegeteze la treapta cea mai de jos a unei limbi vorbite, lăsată în voia sorții". Urmărind de la început deznaționalizarea basarabenilor, regimul țarist introduce deja în *Regulamentul de administrare a Basarabiei* (1818) denumirea oficială de „limba moldovenească". Traiectul ulterior este bine cunoscut: din 1867, ca rezultat al politicii sistematice de rusificare, limba română este eliminată din școli și din administrație. În acest sens, amintim doar unul din exemplele

oferite de prof. Heitmann: în 1899 Biblioteca Publică din Chișinău nu dispunea de nicio carte în limba română. Dacă după Unire situația revine la normalitate, în fosta RASS Moldovenească începe să fie creată o limbă nouă, în baza vorbirii dialectale, colorată cu rusisme. Această politică lingvistică a fost continuată după 1944 și în RSS Moldovenească, astfel încât istoria limbii române în Basarabia și Transnistria prezintă un șir de tentative pseudoștiințifice de a demonstra existența unei limbi moldovenești deosebite de română. Acesta este fundalul de ansamblu pe care autorul își desfășoară propriul demers de-a lungul celor cinci studii.

Primul studiu – *Limba și literatura română în Basarabia și Transnistria* (*Așa-numita limbă și literatură moldovenească*) – constituie cea dintâi prezentare riguros-științifică a situației cultural-lingvistice basarabene, apărută în Vest, prof. K. Heitmann impunându-se astfel ca primul savant occidental care a spus lucrurilor pe nume. Combătând teza oficială a existenței unei limbi moldovenești ca diferită de cea română, autorul emitea o judecată de ansamblu deja la nivelul anului 1963: „În Moldova Sovietică de aproape 40 de ani e răspândită teza cum că limba moldovenească s-ar deosebi de cea română. Părerea este destul de paradoxală. E ca și cum în italiană am distinge o limbă tesină aparte, în franceză – o valonă aparte. Motivele care au făcut ca această limbă să fie separată sunt, desigur, de natură preponderent politică" (p. 11).

„Geneza" așa-zisei limbi moldovenești elaborate în Transnistria este refăcută de prof. Heitmann cu mare acribie filologică, documentarea exhaustivă fiind, ca de obicei, unul din atuurile autorului. În acest sens, autorul distinge șase faze. Dacă în prima fază – 1924-1928 – separatismul lingvistic este relativ, luându-se ca bază limba română, deoarece dialectul moldovenesc era prea sărac, în cea de-a doua – 1928-1932 – se înregistrează primele tentative de formare a unei limbi autohtone, cuvintele de origine latină și franceză fiind substituite prin cuvinte neaoșe. Deși a treia perioadă – 1933-1937– decurge sub semnul unei latinizări incipiente, revenindu-se chiar la grafia latină, la sfârșitul anului 1937 se trece iarăși la alfabetul ru-

sesc. În etapa a IV-a – 1937-1950 – se afirmă că limba moldovenească, din cauza unui număr considerabil de slavonisme, ar fi un idiom slavo-romanic, care se va transforma treptat într-o limbă pur slavă (p. 15). Această idee este pusă în aplicare în perioada a V-a – 1950-1955 – de către Ivan D. Ceban, care își propune „să cureţe limba de cuvintele româneşti franţuzite, neînţălese de norodul moldovenesc". Abia în ultima fază care, în periodizarea prof. Heitmann, începe în 1956, se remarcă implicit o apropiere de limba română, deşi recunoaşterea identităţii celor două limbi era imposibilă.

Observaţia pertinentă pe care o făcea autorul la vremea respectivă şi care venea în dezacord cu teza oficială, cea a „înfloririi limbilor", era că limba română din Basarabia se află în concurenţă cu rusa, iar „posibilităţile sale de exprimare sunt reduse simţitor". Două fenomene din cele consemnate de prof. Heitmann în sprijinul afirmaţiei Domniei Sale ni se par simptomatice: 1) în contextul eliminării cuvintelor de origine latină şi al înlocuirii acestora prin cuvinte „aborigene", se remarcă reducerea/simplificarea unor câmpuri lexicale: „În interiorul unuia şi aceluiaşi câmp semantic se excludeau trei sau chiar mai multe latinisme, inclusiv «valahisme», în favoarea unui singur cuvânt primar, care printr-o acumulare arbitrară de semnificaţii adăuga la sensul său, adeseori foarte restrâns, funcţiile altor cuvinte, din care cauză devenea ambiguu. Aşa, de exemplu, *a împlini* trebuia să înlocuiască patru verbe: *a realiza*, *a înfăptui*, *a executa* şi *a îndeplini*, iar un substantiv, *atârnare*, se folosea în locul altor trei: *relaţie*, *raport*, *dependenţă* (p. 16); 2) blamarea neologismelor devine la sfârşitul anilor '50 un procedeu literar, romancierii şi dramaturgii moldoveni având obiceiul să-şi „caracterizeze personajele negative şi prin faptul că puneau în gura lor un număr mare de împrumuturi latineşti şi franceze. Ion Constantin Ciobanu, în romanul său *Codrii* (1952), a împestriţat în mod sistematic vorbirea personajelor, precum primarul Burcă, boierul Sturdza, jandarmul Rădoi, cu neologisme ca *nefavorabil*, *inamic*, *a angaja*, *onoare*, *victorie*, *a deranja*, *speranţă*, *a scuza*, pe care el, într-o notă de subsol, le explica" (p. 17).

Poziția tranșantă a Profesorului K. Heitmann ne întâmpină și în studiul al doilea – *Româna: moldovenească* (corect ar fi fost să se traducă *Limba română* versus *limba moldovenească*) – redactat în 1986, de fapt, o caracterizare riguroasă din punct de vedere structural și genealogic a limbii „moldovenești": „Româna vorbită și scrisă în URSS e considerată în lingvistica sovietică drept o limbă est-romanică independentă, aparte (limba moldovenească)". În acest sens, tentativele de fundamentare a teoriei celor două limbi care aparțineau deopotrivă lingviștilor de la Chișinău și celor de la Moscova, având ca premisă faptul că „specificul limbii moldovenești constă în contactele sale extrem de îndelungate și intense cu lumea slavilor" (p. 73) i se par autorului, pe bună dreptate, neîntemeiate.

În studiul al treilea – *Moldoveneasca sub semnul restructurării și al publicității* – motivația autorului o constituie faptul că în Occident nu se știe aproape nimic despre evenimentele care au avut loc în RSS Moldovenească; de aceea autorul își propune să prezinte „transformările, pe care le putem numi revoluționare, ce au avut loc acolo" (p. 94). Heitmann consemnează schimbarea de atitudine în domeniul politicii lingvistice, menționând în acest sens rolul intelectualilor: „inițiatorii și propagatorii întregului proces al schimbărilor de atitudine în domeniul limbii și al politicii lingvistice sunt scriitorii" (p. 95).

Un moment decisiv în redobândirea identității noastre, în viziunea lui K. Heitmann, îl reprezintă publicarea în 1988 a articolului lui V. Mândâcanu, când „începe o revizuire a întregului tablou istoric din Republica Moldova, nu numai în ce privește limba. Procesul de degradare a limbii este prezentat aici ca o consecință a asupririi naționale și a politicii de deznaționalizare".

Al patrulea studiu – *Limba și națiunea în Republica Moldova* – reiterează aceeași temă, dar deja la nivelul anului 1997. Prof. Heitmann argumentează faptul că limba este factorul fundamental care definește națiunea. Evocând momentele tensionate care au urmat după 1994, autorul insistă asupra celor mai flagrante

dintre ele: introducerea art. 13 în Constituție și sfidarea Apelului lansat de lingviștii participanți la Congresul al V-lea al Filologilor Români. În acest sens, sunt citate afirmațiile lui Eugeniu Coșeriu: „A promova sub orice formă o limbă moldovenească diferită de limba română este din punct de vedere strict lingvistic ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică, din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; și din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de genocid etnico-cultural“ (p. 153).

Mai puțin legat tematic de studiile anterioare, ultimul se referă la calea sinuoasă a receptării lui Eminescu în Basarabia, această receptare fiind analizată prin prisma doctrinei socialiste de „valorificare a moștenirii literare“. Bunăoară, Prof. K. Heitmann demonstrează că în problemele cultural-politice care ne priveau direct, la Moscova „se proceda cu mai multă imparțialitate și toleranță decât la Chișinău“. Astfel, Eminescu a trebuit mai întâi să fie tradus în limba rusă (1950) și în ucraineană (1952) ca să poată vedea lumina tiparului un prim volum și la Chișinău (1954).

În concluzie, și după declararea limbii române ca limbă de stat și revenirea la grafia latină, Domnia sa a urmărit situația politică și culturală de la noi cu interesul cercetătorului pasionat, dar și cu bucuria prietenului care este alături de succesele celor apropiați. Publicând aceste studii în prestigioase reviste occidentale sau prezentându-le la simpozioane științifice, Klaus Heitmann a atras atenția publicului occidental asupra adevăratei stări de lucruri, care venea în discordanță cu versiunea oficială denaturată și ideologizată. Spre deosebire de lingviștii basarabeni care, din varii motive, până la 1988 promovau teza oficială a existenței unei limbi moldovenești, prof. Heitmann a adoptat încă din 1963 poziția tranșantă a unui savant autentic, oferindu-ne o remarcabilă lecție de deontologie lingvistică și deci un model demn de urmat.

Contrafort, nr. 9, septembrie 1999

AVATARURILE LIMBII ROMÂNE ÎN BASARABIA SUB OCUPAȚIA ȚARISTĂ

În contextul actual al politicii lingvistice promovate de guvernul de la Chișinău, cartea Lidiei Colesnic-Codreanca ***Limba română în Basarabia (1812-1918). Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă*** (Chișinău, Museum, 2003) este extrem de bine-venită. Pe de o parte, oferă date revelatorii și inedite cu privire la evoluția limbii române în Basarabia sub ocupația țaristă, pe de altă parte, demonstrează explicit că teoria celor două limbi – româna și „moldovenească" – a fost prefigurată deja în perioada 1812-1918. Anticipând concluziile autoarei, menționez din capul locului că cei peste 100 de ani de ocupație țaristă și-au lăsat amprenta asupra dezvoltării culturale din regiune și, în special, asupra situației lingvistice, izolând limba română din Basarabia de procesele de modernizare și normalizare care au avut loc în această perioadă în dreapta Prutului. În consecință, evenimentele majore care au contribuit la constituirea limbii române moderne – discuția inițiată de Școala Ardeleană privind romanitatea limbii, substituirea alfabetului chirilic prin cel latin la 1860, modernizarea vocabularului, constituirea limbii literare pe baza graiului muntenesc, introducerea normelor ortografice la 1881 – au ocolit Basarabia, marginalizând-o și îndepărtând-o de la aceste procese. Afirmația lui D. Caracostea care scria în anii '40 că „graiul basarabean este graiul moldovean de acum un secol, netrecut prin prefacerile datorate limbii comune" reflecta o stare de lucruri adevărată și tristă.

Aşadar, volumul ia în dezbatere câteva aspecte importante ale acestei problematici: funcţionarea limbii române în sfera învăţământului laic din Basarabia anilor 1812-1918, încercările de codificare a limbii române în condiţiile unei situaţii lingvistice diglosice, cauzele ce au dus la degradarea ei în comparaţie cu limba română vorbită în dreapta Prutului, scoaterea din uz a glotonimului **limba română** şi introducerea sintagmei „limba moldovenească". Sursele de documentare ale autoarei au fost în principal materiale de arhivă, presa timpului şi lucrările publicate în acea vreme. Descoperirile sale arhivistice – dovezi concludente ale persistenţei scrisului latin în învăţământul laic din Basarabia înainte de 1862, existenţa la unii intelectuali a conştiinţei unităţii poporului român, precum şi a comunităţii lingvistice, intenţia guvernului ţarist de „a crea un dialect apropiat limbii slave" pe baza limbii române din Basarabia – completează în mod substanţial informaţia cunoscută şi vehiculată până acum în acest domeniu.

În primii ani de ocupaţie rusească, dat fiind că 95% din populaţie o constituiau românii-moldoveni care nu ştiau decât limba lor maternă, româna este admisă ca limbă oficială în instituţiile din Basarabia, întrebuinţându-se alături de rusă. Treptat însă limba rusă va câştiga supremaţia. Potrivit datelor oferite de Departamentul pentru Conducerea Basarabiei de la 1828, lucrările de secretariat urmau să se ţină doar în rusă, iar la 1835 se stabileşte un termen de 7 ani în care instituţiile de stat mai acceptau acte în limba română. Cât priveşte învăţământul, româna a fost admisă ca limbă de predare doar până la 1842, după această dată fiind predată ca obiect separat. Astfel, la Seminarul Teologic din Chişinău, limba română figurează pe lista materiilor obligatorii, câte 10 ore săptămânal, până la 1863, când catedra de română este suprimată definitiv. La Liceul nr. 1 din Chişinău elevii aveau dreptul să aleagă între română şi germană sau între română şi greacă până la 9 februarie 1866, când Consiliul de Stat al guvernului rus ia hotărârea de a interzice predarea limbii române dat fiind că elevii „cunosc această limbă în mod practic, iar predarea ei nu urmărea

alte scopuri". În 1871 țarul emite un ucaz „Despre suspendarea predării limbii moldovenești în școlile ținutale din Basarabia", pe motiv că „în Imperiul Rus nu se predau graiurile locale".

Contextul general în care a „evoluat" limba română în regiune este descris în capitolul I al lucrării **(Cadrul sociocultural al funcționării limbii române în Basarabia în anii 1812-1918).** Observația de ansamblu este că situația lingvistică basarabeană din anii 1812-1918, cu toate manifestările mai pronunțate sau mai atenuate de diferite tipuri de bilingvism, a fost o *situație diglosică*. Altfel spus, cele două limbi venite în contact au obținut funcții sociale diferite și inegale: „româna, limba majorității vorbitoare (numită în sociolingvistică *limbă primă, vernaculară* sau *limba B*) și-a îngustat sferele de funcționare până la substituție, iar rusa (numită *limbă secundă, vehiculară, oficială, privilegiată* sau *limba A*) a preluat toate funcțiile sociale ale celei dintâi" (p. 19). În acest sens, autoarea stabilește cinci etape pe care le caracterizează astfel: **I**. 1812-1828 este perioada *bilingvismului neutru* sau *funcțional*, când alături de limba română în sfera administrației publice, a învățământului și a cultului religios începe să pătrundă și rusa. În primii ani de după anexare se observă o atitudine loială față de limba română, față de tradițiile și obiceiurile băștinașilor. Astfel, se deschid școli (în 1813, Seminarul Teologic și în 1824 școlile lancasteriene), se traduc în românește mai multe volume, apar primele gramatici, la tipografia eparhiei Chișinăului se editează cărți religioase. **II**. 1828-1843 este etapa *bilingvismului diglosic parțial*: limba română este interzisă în sfera administrației prin excluderea ei din codul civil. Dacă Regulamentul din 1818 prevedea un bilingvism rus-român mai mult sau mai puțin echilibrat, privilegiind într-un fel limba „moldovenească", în 1828 va fi substituit prin altul, care va impune drept limbă oficială rusa. Deși în învățământ româna funcționează doar parțial și numai ca obiect separat de predare, apar în continuare manuale bilingve (Bucoavne ruso-românești, gramatica lui Iacob Ghinculov). În sfera religioasă româna se

utilizează în oficierea cultului divin, în editarea cărţilor religioase. Însă după 1842 ea va fi scoasă cu totul din sfera superioară de funcţionare – cea a administraţiei publice. **III**. 1843-1871 este perioada *bilingvismului de asimilare*. Limba română continuă să funcţioneze ca obiect de predare în învăţământ la Liceul Regional (până în 1866) şi la Seminarul Teologic (până în 1867), iar în şcolile ţinutale până în 1871, când este interzisă definitiv printr-un decret oficial. **IV.** 1871-1905 este etapa *monolingvismului oficial*: unica limbă oficială admisă va fi rusa. Toate sferele sociale de funcţionare sunt dominate de *substituţia lingvistică*, adică limba română, fiind interzisă în toate domeniile, va fi substituită treptat prin rusă. Obţinând statut de „cenuşăreasă", româna va fi utilizată doar la nivel colocvial, familial. „Este perioada de apogeu a politicii imperiale de asimilare lingvistică şi culturală a românilor basarabeni" (p. 18). Arhiepiscopul Pavel (Lebedev), „unul din prigonitorii limbii române în provincie" (Şt. Ciobanu), dispune la 1872 ca „toate documentele de la biserici să se scrie în limba rusă", iar în 1882, prin decizia Sfântului Sinod, se închide tipografia din Chişinău. **V.** 1905-1917 este perioada acutizării *conflictului lingvistic* sau *diglosic*: cele două limbi clar diferenţiate se confruntă, una ca dominantă şi alta ca dominată din punct de vedere politic (p. 19). Conflictul lingvistic se manifestă prin trezirea conştiinţei naţionale, prin lupta pentru eliberarea naţională şi apărarea limbii române. În 1905-1906 zemstvele basarabene cer introducerea limbii române în şcoală „ca disciplină obligatorie" şi „libertatea predării în limba maternă". Tot atunci încep să apară primele ziare şi reviste în limba română: *Basarabia* (1906), *Viaţa Basarabiei* (1907), *Moldovanul* (1907), *Luminătorul* (1908), *Cuvânt moldovenesc* (1913), *Glasul Basarabiei* (1913). Din 1913 Sinodul rus permite ca „în bisericile Basarabiei să se oficieze serviciul divin în limba «moldovenească»" (p. 19).

Tot în acest capitol Lidia Colesnic-Codreanca prezintă geneza sintagmei „limbă moldovenească", impusă în detrimentul celei firești de limba română și demonstrează că autorii de gramatici și

de crestomaţii nu aveau deloc sentimentul că ar descrie altă limbă decât cea română sau că s-ar referi la altă literatură decât la cea română. Astfel, Şt. Margeală preciza la 1827 că scopul cărţii sale este să „ofere posibilitatea de a cunoaşte limba Rusă celor 800 de mii de **Români**, care locuiesc în Basarabia şi câtorva milioane de **Români** care locuiesc dincolo de Prut, de asemenea şi Ruşilor care doresc să studieze limba **Română**" (p. 21). În 1865 Ioan Doncev, editând un abecedar şi o gramatică a limbii **rumâne**, afirma că limba veche **moldovenească** se mai numeşte limbă **valaho-română** sau **română**. Or, după această dată sintagma **limba română** se întâlneşte sporadic şi doar în corespondenţa autorităţilor şcolare, în unele dări de seamă şi procese-verbale ale consiliilor pedagogice. Treptat, ea va fi substituită prin **limba moldovenească**, fapt care va crea condiţii favorabile ideologilor de mai târziu pentru inventarea unei „noi" limbi est-romanice. În acest sens, concluzia autoarei este tranşantă: „glotonimul **limba română** a fost scos din uz din considerente politice, din teama separării Basarabiei de Imperiul Rus şi a unirii ei cu Principatele Române" (p. 24). De altfel, o afirmaţie similară, deşi referitoare la altă perioadă istorică, întâlnim şi la K. Heitmann: „Teoria celor două limbi – româna şi moldoveneasca – a servit atât la Moscova, cât şi la Chişinău pentru combaterea veleităţilor naţionaliste din însăşi Republica Moldova, fiind de fapt o acţiune împotriva iredentismului românesc, viabil până în prezent" (Heitmann, 1965).

Mai mult, Lidia Colesnic-Codreanca demonstrează că obiectivul glotopoliticii ţariste în Basarabia a fost *dialectizarea* limbii române. Guvernul ţarist şi-a propus „inventarea" unui dialect apropiat limbii ruse. Autoarea reproduce un fragment din scrisoarea lui A. Arţimovici, eforul circumscripţiei de învăţământ Odesa, din 11 februarie 1863, către Ministrul Instrucţiunii Publice: „Sunt de părerea că va fi greu să împiedicăm populaţia **românească** a Basarabiei să folosească limba principatelor vecine, unde populaţia **românească** compactă o va dezvolta pe baza elementelor latineşti, neprielnice limbii slave. Restricţiile guvernamentale, ce

urmăresc în cazul dat scopul **înrădăcinării în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave** (sublinierea mea – E.B.), nu vor fi, se vede, de niciun folos: nu-i putem constrânge pe învățători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova și Valahia, adică printre masele principalilor ei purtători, și nici părinții nu vor dori ca copiii lor să învețe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viața de toate zilele" (p. 98). Cu toate că unii funcționari, ca Arțimovici, își dădeau seama de imposibilitatea creării unui dialect diferit de limba română vorbită în Principatele Unite, cei mai mulți însă, „în scopul realizării deciziilor guvernamentale, numeau în mod tendențios limba majorității vorbitoare **moldovenească**, chiar și în cazul aceluiași context, unde fusese deja utilizată expresia **limba română**"(p. 22).

În capitolul II – **Limba română în școala basarabeană** – se precizează că nu se poate vorbi, în adevăratul sens al cuvântului, despre o școală românească în Basarabia sub regimul țarist, ci doar de o școală rusească, aceasta fiind „ținta principală a politicii țariste de asimilare lingvistică a populației băștinașe". Totuși, școala basarabeană a avut un rol aparte în conservarea și propagarea limbii române între anii 1812-1918. Prin editarea gramaticilor și a dicționarelor, a antologiilor de texte românești și a crestomațiilor destinate uzului școlar, limba română a fost menținută în mediul intelectual basarabean.Tot astfel, datorită necesităților școlii, limba română a fost inclusă printre obiectele de studiu, chiar dacă la 1866 este scoasă din programă. Prin urmare, școala a constituit acel factor cultural care a determinat necesitatea editării materialului didactic la limba română, precum și pregătirea unor profesori de limba română.

În capitolul al III-lea (**Starea degradată a limbii române în Basarabia anilor 1812-1918**) se demonstrează degradarea treptată a limbii române din Basarabia, ceea ce în termeni de sociolingvistică se numește deviere de la normele limbii provocată de situația de contact lingvistic sau interferență. „Dat fiind că pe parcursul a 106 ani limba română a funcționat în alte condiții socio-

culturale decât limba română de peste Prut, aflându-se în situația de contact lingvistic cu limba rusă, funcționarea ei a fost dirijată de glotopolitica de asimilare și rusificare a guvernului țarist" (p. 68). Ca urmare a acestui contact lingvistic român-rus a apărut interferența, care a afectat limba română la toate nivelurile: fonetic, lexical, gramatical, chiar și la nivel ortografic, astfel încât la începutul secolului al XX-lea se observă o deviere tranșantă de la limba română vorbită în dreapta Prutului. Acest lucru a fost remarcat și de K. Heitmann: „În 1918, când basarabenii au devenit liberi sub aspect politic, limba lor scrisă, puternic influențată de oralitate, arhaică și împestrițată cu slavonisme, ortografiată cu chirilice, se deosebea în această parte a locului de limba vorbită în regat" (Heitmann, 1965).

Repercusiunile cele mai grave au fost de ordin lexical. Primele manifestări de interferență lingvistică sunt atestate deja în glosarele incluse în manualele de gramatică. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, odată cu editarea dicționarelor ruso-moldovenești, în vocabular pătrund numeroase **împrumuturi lexicale neadaptate** (când un cuvânt este introdus în română direct din rusă). Bunăoară: **soobșcenie** pentru *înștiințare,* **Verhovnîi sfat** pentru *Consiliul suprem*, **voin** pentru *ostaș*, **rucica** pentru *toc, stilou*, **aghent** pentru *agent* (din rus. **aghent**), **varvar** pentru *barbar* (din rus. **varvari**), **gheneral** pentru *general* (din rus. **gheneral**), **zakon** pentru *lege* (din rus. **zakon**), **krug** pentru *cerc* (din rus. **krug**), **iasmin** pentru *iasomie* (din rus. **jasmin**), **graf** pentru *conte* (din rus. **graf**), **taz** pentru *lighean* (din rus. **taz**), **revmatizm** pentru *reumatism* (din rus. **revmatism**), **kit** pentru *balenă* (din rus. **kit**) etc. Un alt fenomen de interferență îl constituie **împrumuturile lexicale adaptate**: **predvoditeliu dvoreanstvii la nacialistva oblastii** în loc de *mareșalul nobilimii la conducerea regiunii*, **a grăbui** în loc de *a jefui,* **a ștrafui** în loc de *a amenda,* **baikă** în loc de *molton* (din rus. **baika**), **tetradși** în loc de *caiete* (din rus. **tetradi**), **butelcă** în loc de *sticlă* (din rus. **butylka**), **stoleriu** în loc de *tâmplar* (din rus. **stoliar**), **krohmal** în loc de *amidon* (din rus. **krahmali**), **oblastie**

în loc de *regiune* (din rus. **oblasti**), **pricestenie** în loc de *împărtășanie* (din rus. **priciaşcenie**) (p. 81-83).

Aceste interferenţe de ordin lexical, precum şi calcurile semantice sau morfematice, constituie în realitate abateri de la norma limbii române, reprezentând nu doar degradarea limbii – „**regresul limbii române**, substituită funcţional de limba rusă" (p. 90) –, ci şi pericolul dialectizării ei, adică al „creării unui dialect apropiat limbii slave". Este sugestiv faptul că Al. Baldescu, autorul primului dicţionar rus-român apărut la Odesa în 1896, fost inspector şcolar în ţinutul Ananiev, gubernia Herson, inventaria cuvinte din limba română vorbită în această regiune. În consecinţă, dicţionarul său conţine o mulţime de împrumuturi lexicale neadaptate, de calcuri morfematice şi parţiale. Tot astfel şi dicţionarul elaborat de Gh. Codreanu la 1899 conţine doar împrumuturi lexicale. Printre acestea se remarcă: **gorciţa** pentru rom. *muştar* (din rus. **gorciţa**), **trubocika** pentru rom. *pipă* (din rus. **trubocika**), **şkaf** pentru rom. *dulap* (din rus. **şkaf**), **kofta** pentru rom. *bluză* (din rus. **kofta**), **lineika** pentru rom. *riglă* (din rus. **lineika**), **hoziainule!** pentru rom. *stăpâne*! (din rus. **hoziain**), **zontiku** pentru rom. *umbrelă* (din rus. **zontik**), **kvartirea** pentru rom. *gazdă* (din rus. **kvartira**), **văkzal** pentru rom. *gară* (din rus. **vokzal**), **tamojni** pentru rom. *vamă* (din rus. **tamojnea**), **slivşi** pentru rom. *frişcă* (din rus. **slivki**) etc. De aceea credem că afirmaţia autoarei conform căreia „prin intermediul dicţionarelor bilingve în limba română din Basarabia a pătruns un număr impunător de cuvinte şi construcţii lexicale şi sintactice ruseşti", ceea ce a favorizat devierea limbii române de la cursul ei normal de evoluţie, este întru totul justificată. În consecinţă, „limba română în Basarabia anilor 1812-1918, neavând condiţiile favorabile de funcţionare şi dezvoltare pe care le-a avut limba română în dreapta Prutului, nu numai că a rămas în stagnare, strâmtorată fiind de limba rusă, care a funcţionat ca limbă oficială în toate sferele sociale, ci a degradat substanţial în urma interferenţei lingvistice de lungă durată" (p. 23).

În contextul „calvarului prin care a trecut limba română din

Basarabia în perioada 1812-1917" (A. Ciobanu), Lidia Colesnic-Codreanca face referire și la profesorii de limba română din acea perioadă care, pledând cauza limbii noastre, au contribuit imens la menținerea și la promovarea normelor ei literare. Două exemple mi se par a fi simptomatice: Ioan Doncev editează la 1865 (cu grafie latină) *Cursul primitiv de limba română* pe cont propriu, peste un an fiind concediat din învățământ. Vasile Muratov predă limba română la școala ținutală din Orhei fără să fie remunerat, deoarece orele respective nu erau prevăzute în programul de studiu...

Editată în condiții impecabile, cartea mai conține un *Indice de nume*, lista surselor bibliografice și câteva anexe care completează cu brio materialul expus. Date fiind toate acestea, îmi exprim speranța că volumul Lidiei Colesnic-Codreanca va avea impactul pe care îl merită atât în mediul cultural basarabean, cât și în cel românesc în ansamblu.

Contrafort, nr. 3-4 (113-114), martie-aprilie 2004

UN STUDIU EXHAUSTIV DESPRE REPUBLICA MOLDOVA

E un adevăr bine cunoscut că situaţia actuală din Republica Moldova nu prezintă un interes prea mare pentru publicul cititor din România. O spunea şi Ovidiu Şimonca cu ocazia prezentării volumelor *Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova* de Vitalie Ciobanu şi *Intelectualul ca diversiune. Fragmente tragicomice de inadecvare la realitate* de Vasile Gârneţ, apărute în 2005 la Editura Polirom. Calificând cele două volume ca fiind „printre cele mai complete şi pertinente analize publicate după destrămarea URSS", Şimonca observa că, „ştiindu-se inapetenţa noastră, provenită dintr-o îngâmfare inexplicabilă pentru situaţia din Republica Moldova, trebuie să vedem în cărţile celor doi autori mai mult decât simple scrieri de rutină" (*Observator cultural*, nr. 264, 14-20 aprilie 2005). Ei bine, această inapetenţă se constată şi în mediul academic, adică în studiile specializate. Printre exegeţii cei mai notorii ai problemelor basarabene se numără mai degrabă cercetători străini – cum ar fi Charles King şi Van Meurs, în domeniul istoriei, sau Klaus Heitmann şi Klaus Bochmann, în domeniul lingvistic – decât cercetători din România. De aceea, în opinia mea, orice efort în această direcţie merită să fie semnalat şi apreciat.

Moldova ante portas

În acest context, de câţiva ani se remarcă studiile lui Dan Dungaciu, conferenţiar la Facultatea de Sociologie şi Asistenţă Socială a Universităţii din Bucureşti, care se ocupă la modul rigu-

ros și sistematic de fenomenele alambicate, confuze și controversate din Basarabia. Însăși această specializare reclamă, din capul locului, un altruism al cercetătorului, o anumită empatie și, de ce nu? chiar o „identificare" cu problemele de acolo. Or, cunoașterea în profunzime a ceea ce se întâmplă pe malul stâng al Prutului, încadrarea problemelor într-un context amplu, sud-estic sau balcanic, dar și într-o perspectivă diacronică, pentru facilitarea înțelegerii realităților din această zonă, reprezintă tot atâtea atuuri ale volumului său *Moldova ante portas*, apărut tot în 2005, la Editura Tritonic din București[208]. Deși la momentul lansării, în decembrie 2005, revista *Contrafort* își exprima speranța că va avea parte de o receptare pe potrivă, cartea lui D. Dungaciu nu a avut impactul pe care l-ar fi meritat – poate și ca urmare a complexității sale – nici la Chișinău, nici la București.

Titlul *Moldova ante portas*, ne spune autorul, evocă exclamația speriată a romanilor în fața oștenilor lui Hannibal, care ajunseseră sub zidurile „cetății eterne", vrând să redea surpriza multor analiști occidentali care au realizat subit că ofensiva spre Răsărit a frontierei răsăritene îi aduce într-o tulburătoare proximitate cu spații obscure și, de-acum încolo, imposibil de neglijat, chiar pentru liniștea Vestului.

În acest scop, Dungaciu, printr-un demers echilibrat, bine structurat, fundamentat pe cel mai recent instrumentar teoretico-conceptual, reface traseul pe care Republica Moldova l-a parcurs din 1989 până în 2005, detectându-i cele mai nevralgice puncte ale situației actuale, întrucât „evoluția Republicii Moldova, până în momentul în care a ajuns *ante portas*, este extrem de complicată și a implicat transformări (nu neapărat în bine!) care au marcat toate componentele vieții sociale de acolo".

[208] Dan Dungaciu, *Moldova ante portas*, Tritonic, București, 2005.

Relațiile dintre România și Republica Moldova

Ca să anticipăm concluziile autorului, confuzia și blocajul în care se află teritoriul de peste Prut de la 1989 încoace pot fi explicate, pe de o parte, prin lipsa completă din arsenalul politicii externe a Republicii Moldova a unui proiect coerent sau a unei viziuni legate de o posibilă integrare europeană și, pe de altă parte, prin eșecul proiectului de colaborare susținută și eficace dintre România și Moldova. Nu întâmplător, în primul capitol se face o incursiune în demersurile de integrare proeuropeană sau, dimpotrivă, de orientare proestică ale administrațiilor de la Chișinău. Asta deoarece, dacă pentru alți comentatori, drumul spre Uniunea Europeană al Republicii Moldova pare să se deruleze pe axa Chișinău-Bruxelles, pentru D. Dungaciu, traseul cel mai firesc ar fi Chișinău-București-Bruxelles: „Drumul spre Europa al Chișinăului trece prin București [...]. Chestiunea este imperioasă și imposibil de ocultat. A clama adeziuni prooccidentale și de o parte și de alta a Prutului, ignorând sistematic legătura dintre cele două capitale, probează ipocrizie sau lipsă de adecvare (geo)politică. R. Moldova este la porțile Europei, dar este așa pentru că este la porțile României".

Astfel, ca punct de plecare în investigația sa, Dungaciu ia bilanțul relațiilor dintre cele două state românești, bilanț care nu este deloc unul favorabil sau nu este, în niciun caz, ceea ce ar fi putut fi: „Putem contabiliza în contul acestui inventar posac ani pierduți, replieri târzii, lipsă de adaptare și de orizont, intervenții rapsodice, resemnări vinovate sau entuziasme îndoielnice". Or, dincolo de aspectele pragmatice care fac ca relația București-Chișinău să devină o necesitate, precizează autorul, există argumente de ordin spiritual și cultural care fac din această relație una specială și unică (după unificarea germanilor) la scara întregului continent. El sondează în adâncime pentru a vedea cauzele eșecului acestei relații de care puteau profita ambii parteneri, atât România, cât și Moldova.

În acest context, Dungaciu dezminte, în baza documentelor, prejudecata conform căreia ar fi existat o „înțelegere" a marilor cancelarii occidentale care ar fi blocat apropierea/unirea dintre cele două țări. Autorul are convingerea fermă, pe care reușește să i-o inoculeze și cititorului său, că „în nicio schimbare majoră miza elitelor și proiectul elitelor nu pot fi neglijate". Prin urmare, a fost ratat momentul favorabil de la începutul anilor '90, nu s-a știut să se profite de conjunctura propice din 1991. Mai mult, la nivel politic, după 1994 s-a declanșat un veritabil „război rece" între cele două capitale. Parafrazându-l pe Dungaciu, apatia Bucureștiului a determinat ca, pe agenda de lucru a clasei politice din România, Republica Moldova să fie în toți acești ani mai curând o prezență invocată decât una discutată, mai curând pomenită (rar!) decât analizată. Într-un cuvânt, „o prezență discontinuă, fără substanță, fără efect". În ceea ce privește Chișinăul, blocajul pe relația cu Bucureștiul nu face decât să dezvăluie cât de fals și de mimat este proiectul de integrare europeană: „E absurd să clamezi adeziuni de acest fel și să ataci tocmai țara cu care te învecinezi, membră NATO și membră UE!". În acest sens, doar aderarea Republicii Moldova la NATO și la UE ar putea însemna un proces intern de democratizare și de europenizare, o deschidere spre Occident și o asumare efectivă, nu declarativă, a valorilor euroatlantice.

Problema identitară

Capitolul al doilea, cel mai substanțial din volum, este dedicat problemei identitare, care, în opinia lui Dungaciu, rămâne una dintre mizele cruciale ale oricărei analize dedicate teritoriului de peste Prut. Având ca suport teoretic sociologia națiunii și a naționalismului, autorul decriptează condiția Republicii Moldova din acest punct de vedere și explică de ce criza normalității s-a transformat în normalitate a crizei. Astfel, în condițiile unor discursuri identitare paralele și/sau concurențiale – mai cu seamă când unul dintre ele are girul total al statului, iar celălalt nu se poate expri-

ma –, ne aflăm în situația unei „țări sfâșiate“ (torn-country), cum o numesc geopoliticienii. În asemenea condiții, instabilitatea este endemică, iar criza, perpetuă, în ciuda unor momente de aparentă stabilitate.

Analizând componentele moldovenismului – ca proiect de sorginte sovietică, care, „bazându-se pe o lectură distorsionată, acreditează ideea unei diferențieri etnolingvistice între «moldoveni» și «români»“ – fundamentat în 1924 în fosta RASSM, pe teritoriul Transnistriei de astăzi, Dungaciu deconstruiește eșafodajul „științific“ al acestuia, demonstrând că toate creațiunile moldoveniste sunt, de fapt, variațiuni pe aceeași temă. Ce este important aici este că moldovenismul se pliază perfect pe un proiect naționalist/național care vrea să fundamenteze un stat croit pe o... „etnie“! Căci unul dintre elementele care perpetuează confuzia și astăzi este echivalarea tacită a „cetățeniei“ cu „identitatea etnică“. Pe de altă parte, a contesta proiectul nu înseamnă a contesta existența statului Republicii Moldova, ideea fiind acreditată de unele cercuri de la Chișinău. Astfel, „asistăm la situații hilare în care o critică la adresa, de exemplu, aberantului dicționar al lui Stati este echivalată cu o critică la adresa... statalității Republicii Moldova, ceea ce nu face, în definitiv, decât să arunce în derizoriu tocmai ideea de statalitate a Republicii Moldova, dacă se bazează pe – sau este asociată cu – producții ideologice subculturale de tipul celei menționate“.

Un alt merit al lui Dungaciu este acela că stabilește o legătură strânsă între resuscitarea moldovenismului, în politica internă a Republicii Moldova, și sincronizarea orientării spre Est, în politica sa externă: „Începând cu 1993, relațiile dintre România și Republica Moldova încep să se degradeze, iar expresia acestei despărțiri va fi consemnată în 1994. [...] În preajma alegerilor parlamentare din 1994, ideologia moldovenismului cunoaște o recrudescență fără precedent“. Or, devenind politică de stat odată cu accederea comuniștilor la putere (2001), ideologia moldovenismului este impusă oficial mai ales prin *Concepția politicii naționale de stat a Republicii Moldova*, adoptată de comuniști

în 2003, care, în viziunea lui D. Dungaciu, ar fi o „parte a unui proces mai amplu de *nation building* (demarat în Basarabia de ocupantul sovietic și continuat astăzi de partidul comuniștilor)". Ideea care fundamentează argumentația este una de tipar modernist: națiunile se nasc prin proiect, ca o creație de sus în jos, un rol esențial revenindu-i statului și instituțiilor acestuia. Luate împreună, *Moldovenii în istorie* de Petre P. Moldovan (1993), *Istoria Moldovei în date* de V. Stati (1998) și *Dicționar moldovenesc-românesc* de același V. Stati (2003) alcătuiesc un proiect negativ, adică impun o identitate de sus în jos populației majoritare a Republicii Moldova. Istoria rescrisă în această cheie este cea din perioada sovietică, doar că s-au adăugat anumite particularități dictate de independență și suveranitate.

Date fiind toate acestea, Dungaciu se întreabă cum se va termina confruntarea identitară și dacă există vreo soluție la această dispută. Deocamdată, afirmă el, este prematur să vorbești despre soluții în condițiile în care, la Chișinău, nici măcar cadrul necesar acestei dezbateri nu este fixat. Soluția ar fi una indirectă și ea vizează explicit democratizarea spațiului public în Repuiblica Moldova: „În Moldova nu a existat o dezbatere pe tema identitară, așa cum nu a existat și nu există spațiu public sau ceea ce promotorii democrației numesc spațiu de comunicare publică, respectiv acel mediu în care argumentele să fie auzite și dezbătute ne-politic. [...] În Republica Moldova revendicările pe teme identitare s-au făcut în stradă – singurul spațiu de comunicare publică în care vocea unei părți se putea face auzită și respectată public!".

Or, diferența crucială dintre mass-media din Republica Moldova și mass-media din democrațiile funcționale (România, de plidă) constă în faptul că la Chișinău cureaua de legătură dintre presa scrisă și televiziune (în special, cea națională) nu există. Parafrazându-l pe autor, mesajele Chișinăului civic sau academic nu ajung la populația rurală... Altfel spus, în termeni de științe politice, avem de-a face cu discursuri paralele care, practic, nu se confruntă la nivel național în niciun fel.

Ortodoxia

Capitolul al III-lea, „Dosarul Mitropoliei Basarabiei", încadrează condiția Republicii Moldova în perspectiva „geopoliticii Ortodoxiei", cu toate consecințele de rigoare. Autorul ne spune că, în scopul deznaționalizării românilor din Basarabia, regimul sovietic a desființat Mitropolia Basarabiei, formând o simplă Episcopie dependentă de Moscova, Biserica devenind astfel o unealtă eficientă pentru promovarea imperialismului sovietic (rus), care a însemnat profanarea ortodoxiei românești. Prin urmare, „drumul către legalitate al Mitropoliei Basarabiei a fost un veritabil drum al crucii. Din 1992 până la 30 iulie 2002, Mitropolia Basarabiei și-a continuat activitatea în condiții de persecuție metodică și sistematică din partea autorităților statului".

Capitolul al IV-lea, „Dosarul transnistrean", urmărește evenimentele desfășurate în Transnistria și modul în care a decurs reprezentarea acestora în mass-media. Dungaciu demonstrează că esența conflictului nesoluționat din Republica Moldova derivă din importanța geopolitică pe care teritoriul o are în contextul evoluțiilor globale sau regionale care vizează Marea Neagră. În realitate, miza disputei este confruntarea dintre Federația Rusă și Republica Moldova sau confruntarea pentru controlul Republicii Moldova. Din păcate, „o strategie eronată în Transnistria blochează tot procesul de elaborare a unei strategii la Marea Neagră și, în consecință, surpă aspirațiile euroatlantice ale statelor din zonă. Miza transnistreană este miza unei strategii coerente și credibile la Marea Neagră".

Ultima parte a volumului (capitolul al V-lea: „Geopolitică și securitate la Marea Neagră") pune relația dintre București și Chișinău pe ecranul mare al evoluțiilor din zona extinsă a Mării Negre, autorul discutând în acest context și premisele unei veritabile strategii românești în această zonă. Dungaciu precizează că toate aceste dosare sunt acum în derulare și că orice concluzie pe care ar putea-o sugera este „una de etapă". În ultimă instan-

ță, această strategie metodologică, asumată cu brio de către Dan Dungaciu, nu pretinde altceva decât să furnizeze o modalitate de a privi și de a evalua relațiile dintre „cele două state românești" în dinamica și potențialitatea lor actuală. E și acesta un merit incontestabil al autorului.

Observator cultural, nr. 461, februarie 2009

BASARABIA, VĂZUTĂ PRIN LENTILE

Volumele *Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova* de Vitalie Ciobanu și *Intelectualul ca diversiune. Fragmente tragicocomice de inadecvare la realitate* de Vasile Gârneț, apărute în 2005 la Editura Polirom, au fost întâmpinate cu entuziasm în presa culturală românească. S-a afirmat, pe bună dreptate, că în contextul „inapetenței noastre, provenite dintr-o îngâmfare inexplicabilă pentru situația din Republica Moldova", ele reprezintă „o analiză îndrăzneață și precisă a situației de peste Prut" (Ov. Șimonca[209]), că „reconsideră temele cele mai importante din ultimii ani în Republica Moldova, înfățișându-le în adevărata lor lumină" (N. Prelipceanu[210]). De asemenea, a fost sesizată și miza acestor analize și anume faptul că „rătăcirea pe calea unei identități prefabricate, inexistente a fost stavila cea mai puternică în găsirea căii democratice" (M. Boiangiu)[211].

Ei bine, ce mai pot spune astăzi cititorului eseurile adunate în cele două volume? Întâi de toate, consider că își păstrează întru totul actualitatea, oferind un adevărat model de analiză politică, socială și culturală. Decelând „la rece", competent, detașat și adesea ironic situația actuală din Republica Moldova și clivajele sale abia perceptibile pentru cineva din afară, V. Ciobanu și V. Gârneț

---

[209] O. Șimonca, *Cine să înțeleagă Rep. Moldova*, în *Observatorul cultural*, nr. 264, 14-20 aprilie 2005.

[210] N. Prelipceanu, *Falimentul, ca argument pentru alt proiect*, în *România liberă*, 2 septembrie 2005.

[211] M. Boiangiu, *Recuperarea identității*, în *Dilema veche*, nr. 77, 8-14 iulie 2005.

indică problemele endemice cele mai stringente din această zonă. Luate în ansamblu, textele lor explicitează „defazarea"/lipsa de sincronicitate dintre „cele două țări românești", ajutându-ne astfel să ne cunoaștem mai bine. Dacă la București sau Cluj preocuparea ostentativă pentru identitatea românească ar putea să pară astăzi ceva desuet – tema fiind cu totul deplasată, mai ales după glorioasa epocă în care „România lui Ceaușescu a împins la extrem cultul marilor strămoși daci și proslăvirea ființei naționale"[212] –, în Republica Moldova orice urmă a aceleiași ființe naționale a fost extirpată în mod programatic decenii de-a rândul prin inventarea unei false identități, impusă de sus în jos cetățenilor în perioada sovietică. În Republica Moldova abia efervescența națională din anii 1988-1989 – care a condus la legiferarea limbii române ca limbă de stat și ulterior la declararea independenței pe 27 august 1991 – a permis întoarcerea la rădăcinile ființei naționale. Acest proces însă a fost blocat în 1994, odată cu venirea la putere a vechii nomenclaturi, neînsemnând deloc un efort convergent și consecvent din partea elitei intelectuale și a celei politice. În plus, independența, în opinia lui V. Ciobanu, „nu a fost dublată de o decomunizare reală a spațiului basarabean, nu a existat o voință politică și oameni capabili să materializeze dezideratul. Nu am consemnat pledoarii ale intelectualilor pentru adoptarea legilor lustrației și a accesului la dosarele poliției politice – KGB, ceea ce ne poate da o idee asupra pervertirii morale la care a fost supus acest teritoriu" (p. 145).

Prin urmare, aceste texte – apărute inițial în *Contrafort*, *Observatorul cultural* și revista *22*– au fost scrise „din neputința de a asista fără replică la destinul «fără adresă» al Basarabiei" (V. Gârneț), au fost motivate de imposibilitatea de a asista pasiv la mersul său „șontâcăit". De fapt, un travaliu extrem de anevoios, deoarece „una e să transcrii agitația unei societăți deja instalate în sec. XXI, și alta e să deslușești angoasele, patologiile, recunoscute sau refulate, ale

[212] Cf. Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Sec. XVIII-XX*, trad. de A.-P. Corescu, C. Capverde și G. Sfichi, Iași, Polirom, 2000, p. 10.

unei comunități care și-a rătăcit locul în istorie" (V. Ciobanu). Dincolo de evenimentele punctuale care au provocat/determinat fiecare text în parte, aș zice că două teme majore traversează ca un fir roșu ambele volume: pierderea/recuperarea identității românești a populației majoritare din Republica Moldova și prestația intelectualului și a elitelor în procesul de democratizare a societății.

Republica Moldova – o corabie cu busola stricată

Referitor la primul bloc tematic, V. Ciobanu consideră că independența Republicii Moldova nu a constituit un proiect deopotrivă asumat de elita intelectuală și cea politică, întrucât acest eveniment „a prins Basarabia la jumătatea drumului: între *deposedarea ei de identitatea românească* (certă) și *dobândirea unei noi identități* (improbabile), proces care, în condițiile cunoscute, nu însemna decât o încercare de salvare a falsei identități «moldovenești», fabricată de KGB" (p. 16). „Creatură a unui regim totalitar, de esență premodernă", „moldovenismul" a mizat pe îndepărtarea spirituală, culturală și etnică a românilor din stânga Prutului de cei din dreapta Prutului. Nu întâmplător, artizanii sovietici ai noii identități, la comanda partidului, au pornit demersul lor – odată cu crearea în 1924 a RASS Moldovenești[213] pe teritoriul aproximativ al Transnis-

[213] „RASSM a fost creată din considerente politice, pentru a justifica pretențiile URSS asupra Basarabiei care în anul 1918 s–a unit cu România [...]. În pofida propagandei sovietice, care încerca să prezinte această nouă formațiune statală drept o mare realizare a politicii naționale sovietice, legitimitatea creării RASSM reprezenta un fapt îndoielnic, dacă ținem cont de următoarele: românii constituiau doar 31,5% din numărul total al populației RASSM, iar până în 1924 pe teritoriul care a fost inclus în RASSM n-a existat nicio școală românească, n-a apărut niciun ziar românesc, limba administrației și a bisericii fiind rusa ori ucraineana" A. Gribincea, M. Gribincea, I. Șișcanu, *Politica de moldovenizare în RASS Moldovenească. Culegere de documente și materiale*, Chișinău, Civitas, 2004, p. 6-7.

triei de astăzi –, de la instituirea unei dihotomii ireconciliabile între *român* și *moldovean*. O întreagă echipă de așa-ziși savanți sovietici – istorici, politologi, lingviști, etnologi etc. – a avut obligația să legitimeze crearea unei noi culturi și a unei noi națiuni, ceea ce oficial s-a numit „activitate de educare a populației din această zonă în spiritul valorilor impuse de regimul sovietic, de sporire a sentimentului lor de loialitate față de acesta", angajându-se, de fapt, într-o campanie ideologică absurdă împotriva românismului.

Cert este că, în perioada sovietică, în vederea transformării tuturor cetățenilor în *homocuși* – *homo sovieticus* la plural – basarabenilor le-a fost inventată o altă identitate: o istorie diferită de cea a României, o literatură „moldovenească" incluzând cronicarii moldoveni, pașoptiștii și pe Eminescu (doar anumiți scriitori originari din fostul principat al Moldovei și doar anumite opere ale acestora, care aveau tangențe cu revolta socială). În ce privește limba, aceasta a fost sărăcită și mutilată în mod premeditat pentru a-i transforma pe basarabeni în niște bâlbâiți, în ființe complexate care să nu-și cunoască propriul grai, gata oricând să îmbrățișeze limba rusă, mai ales că partidul comunist și știința „marxist-leninistă" considerau influența culturii ruse asupra culturii moldovenești drept „un fenomen progresist".

Prin urmare, cititorul din România ar trebui să rețină faptul că în virtutea conjuncturilor geopolitice din ultimele două secole, Basarabiei i-a lipsit „răgazul necesar pentru a-și împlini faza națională, adică modernitatea de tip occidental", scrie V. Ciobanu. Căci, cu cuvintele sale, „odată cu instituțiile statului român, în 1940 și, apoi, în 1944, dincolo de Prut s-a retras și tradiția culturală românească, demnitatea cărturarului, civilizația Europei". De aceea, „în timp ce națiunile din această zonă restabileau, odată cu revoluțiile din 1989, libertățile democratice, economia de piață, conexiunile cu Occidentul, moldovenii abia își descopereau *identitatea națională proscrisă*" (p. 29).

Ce s-a întâmplat de la proclamarea independenței Republicii Moldova și până în prezent? V. Ciobanu ne spune că vechea „no-

menclatură, căreia nu i s-a putut opune o forță politică bine organizată, a revenit repede pe poziții și a adoptat un discurs antireformist și ostil ideii de românism". Iar odată cu revenirea, începând cu 1994, la doctrina moldovenismului – doctrină care fusese implantată subtil și programatic în mentalul colectiv în perioada sovietică –, independența și-a pierdut pe drum motivația originară. În acest context, întregul proiect de construire a unui stat suveran din 1991 a dat faliment din cauza faptului că s-a clădit pe un fundament strâmb, inadecvat la o situație normală. Altfel spus, menținerea „moldovenismului" – „creatură a unui regim totalitar de esență premodernă" și a românofobiei la rang de politică oficială scoate Basarabia din „aria Europei și o livrează Rusiei" (p. 69).

De aceea, demersul ideologic independentist de azi al Chișinăului, socoate V. Ciobanu, nu este nici pe departe unul inocent; el vizează în fapt justificarea separării Basarabiei de România, nu independența în sine, care este o calitate neutră și, teoretic, egal distribuită în exterior și care se menține atâta timp cât există resurse de imaginar și o necesitate obiectivă: „În cazul Republicii Moldova, o asemenea necesitate s-ar fi bazat pe contextul politic complicat, pe incapacitatea României de a adresa un îndemn clar la reunire în august 1991". Oricum, chiar și în interiorul acestei paradigme a independenței, autorul crede că s-ar fi putut contura o evoluție mai bună a lucrurilor: „E limpede însă că într-o argumentație onestă în favoarea unui statu quo pentru Basarabia nu ar fi avut ce căuta o identitate prefabricată, cu invenția ei stalinistă: «limba moldovenească»" (p. 145). În consecință, „conștiința românească între Prut și Nistru, personificată mai ales de intelectualitate, adică de oamenii cei mai instruiți, nu a putut fi impusă de aceștia după 1991 în termenii unei opțiuni generale, sub forma unui program național aidoma celui adoptat de Partidul Național Român din Transilvania în 1918 sau de fruntașii Sfatului Țării, care fuseseră ajutați la vremea lor de un colaps geopolitic asemănător, provocat de Primul Război Mondial" (V. Ciobanu, p. 16).

Rezumând cele afirmate mai sus, atât V. Ciobanu, cât și V. Gârneț consideră că deriva actuală a Republicii Moldova și a cetățenilor ei se explică prin pierderea identității populației sale majoritare și prin substituirea acesteia printr-o falsă identitate. Din cauza acestei monstruozități, numită moldovenism, „populația de aici nu a avut parte de o evoluție intelectuală potrivită aspirațiilor sale naționale, ci a fost victima unui proces de inginerie socială aberantă, promovat de o birocrație de partid hipertrofiată și dublat de un control polițienesc generalizat". În concluzie, afirmă V. Ciobanu, „identitatea românească nu a fost readusă în legalitate în statul independent Republica Moldova", iar „criza de identitate naște o criză de legitimitate, care poate fi rezolvată în două feluri: ori recuperând originea românească a locuitorilor acestui ținut, pusă la index în perioada postbelică, ori fabricându-le o altă identitate, pe baza unui specific regional, real sau inventat, nu contează" (p. 69).

Folosind o metaforă, pentru V. Ciobanu Republica Moldova este aidoma unei ființe bolnave care ar trebui urgent ajutată „să-și revină din starea ei de convalescență postsovietică", în acest sens ar trebui „să i se facă de urgență respirație artificială sau să i se administreze un tratament cu antibiotice". Vocabule din câmpul semantic al bolii – anamneză, diagnostic, comă, convalescență – sunt reiterate cu obstinație, pentru că autorul speră în însănătoșirea sa grabnică.

Pentru V. Gârneț Republica Moldova este „o corabie cu busola stricată": „Degringolada instituțiilor, insecuritatea cetățeanului, adâncirea disparităților sociale – care nu reflectă inegalitățile naturale dintre oameni, ci răsturnarea scării de valori în favoarea tupeului și hoției și în detrimentul muncii oneste –, absența unui sentiment al solidarității civice și descompunerea conștiinței naționale creează o stare de fapt dezolantă" (p. 13). Mai mult, ea este asemuită cu „zona" din celebrul film al lui Tarkovski: „Spre deosebire de personajele lui Tarkovski, oamenii care locuiesc în R. M. au de făcut efortul în sens invers: din «zonă» spre lumea largă. Ei nu reușesc să se smulgă din acest spațiu, închis ermetic chiar și după căderea, acum un deceniu, a tuturor barierelor politice exterioare,

decât renunțând la iluzii și la o parte adânc înrădăcinată a ființei lor, de dragul unei libertăți în numele căreia nu mai pot emite niciun fel de pretenții". În acest context, „cetățenii R. M. se situează dincolo de bine și rău, categoriile morale fiind inoperabile în cazul lor; ei trebuie priviți ca niște exemplare eșuate ale speciei umane, ca un rebut antropologic, demn de milă și imposibil de recondiționat, potrivit cel mult la ilustrarea condiției de mutant născut în urma unor experiențe malefice ale istoriei" (p. 12).

Intelectualii reeditează faza *Junimii* lui Maiorescu

Cât privește a doua temă, ambii autori mizează pe prestația și responsabilitatea elitei intelectuale. Nu întâmplător, V. Gârneț afirmă tranșant despre propria-i carte că aceasta „exprimă părerea de rău a autorului la adresa intelectualului basarabean în primul deceniu de după căderea Cortinei de Fier", deoarece „eșecul său este și eșecul Republicii Moldova în ansamblu". Mai mult, „intelectualul s-a trădat în primul rând pe sine însuși, a trădat investiția de inteligență și har cu care este dotat orice ins ce obișnuiește să pună mâna pe carte. Iar trădându-se pe sine, el a abandonat și colectivitatea căreia îi aparține" (p. 6). În opinia eseistului de la *Contrafort*, tot intelectualitatea națională este și principalul vinovat pentru deriva postsovietică a Basarabiei. Pentru că, „dincolo de expresiile siropoase și delirant-artistice care au delectat (mai exact ar trebui spus «amețit») publicul, însetat – la începutul anilor '90 – de un discurs patriotic bine rostit, s-a ajuns la un rezultat dezastruos: intelectualii au fost învinși. Iar cel *învins*, mai ales după ce angajează pe același traseu, sub faldurile inspirației sale civice, atâta lume, este și *vinovat*. Înlăturat ca o figură ineficientă din puținele structuri ale acestui stat, el a fost manipulat și corupt de putere, cu acceptul său entuziast" (p. 5).

V. Gârneț recunoaște, nu fără regret, că intelectualii basarabeni, în majoritate scriitori, „parcă au scris cu degetul pe aburul unei sticle" – foarte puține din proiectele lor, atunci când au căpă-

tat ceva coerență, au fost duse la capăt. Judecând retroactiv prestația și renumele cu care s-a ales în „popor" după atâtea glorioase înfăptuiri, se poate afirma că *intelectualul a fost un diversionist într-un dublu sens: diversionist cu program și diversionist din prostie*. În acest sens, figura prototipică prin excelență este Ion Druță, care scurtcircuitează periodic mediul cultural basarabean – „mediocru și amorf, somnolând leneș în pauzele dintre o sfâșietoare doină de jale interpretată de un taraf de amatori și o epuizantă petrecere bahică" – prin câte o... diversiune. Autorul *Bisericii Albe*, spre stupoarea tuturor, și-a declinat identitatea românească, devenind principalul ideolog al moldovenismului, primitiv și prorusesc la origine, promovat în Basarabia. „Postura sa de etern consilier apostolic, în pofida unor schimbări ale numelor la vârf, pe lângă conducerea de stat a Basarabiei în toți acești ani, indică o profitabilă (bine remunerată) funcție politică, ușor descifrabilă de oricine. Când ești perceput ca ideolog al unei puteri ce guvernează dezastruos această țară [...], identificarea a ceea ce spui cu o diversiune este îndreptățită." (p. 97)

Cât privește Uniunea Scriitorilor din Moldova, o instituție care și-a pierdut pozițiile de odinioară când era comparată cu o citadelă a patriotismului, a devenit „o *citadelă* cu numeroase fisuri, subminată voios-inconștient chiar de apărătorii ei. În interiorul organizației scriitoricești, umflată artificial în ultimii ani prin primirea, în exces și, evident, prin coborârea exigențelor, de noi membri, coabitează (de fapt, se suportă) persoane care slujesc direcții estetice și ideologice foarte diferite, neavând practic nimic în comun [...]. Unele din aceste conflicte latente din sânul Uniunii Scriitorilor sunt motivate de nevoia unei schimbări de mentalitate, o schimbare care întârzie să se producă din motive obiective: de tip istoric și personal (crudul, dar inevitabilul «drum al Damascului»)" (p. 98-99).

În definitiv, V. Gârneț și V. Ciobanu, având curajul să-și exprime public atitudinea critică, nu fac altceva decât să se implice în... politică, întrucât și faptul de a-ți exprima tranșant opinia în anu-

mite momente sensibile poate constitui un mod de angajament: „nu poți trăi în afara politicii, dincolo de natura preocupărilor tale profesionale, pentru că nu-ți poate fi indiferentă viața. De aceea, nu mă exclud din chestiune și nu mă erijez într-un judecător infailibil: mă simt și eu îmbibat de «scoriile», de «toxinele» acestui loc și îmi asum responsabilitatea pentru «mersul șontâcăit», postsovietic, al comunității mele" (Gârneț, p. 6). Demersul celor doi redactori de la *Contrafort* însă, pe lângă dimensiunea vădit critică, comportă și o dimensiune pronunțat constructivă, deoarece ei sugerează de multe ori și soluțiile de revenire la normalitate. Iată soluția indicată de V. Ciobanu: „Numai o conștiință românească recuperată și, odată cu ea, îmbrățișarea modelului european ar putea să precipite evoluția în bine a Republicii Moldova, conferindu-i legitimitate mult mai temeinică în fața lumii". „Atât timp cât basarabenii nu vor accede la identitatea lor refulată, nu Eminescu, Blaga sau Noica vor fi spirite tutelare ale pământului lor, ci «în veci neuitații» Ribbentrop și Molotov. Cu acești părinți vitregi, pe care nu am reușit să-i exorcizăm, prezentul nostru rămâne un infern" (p. 49). În viziunea lui V. Gârneț, „libertatea politică a teritoriului dintre Prut și Nistru, ca și șansele democrației în România depind de capacitatea locuitorilor acestor țări și a elitelor intelectuale de a ieși din comoditatea suficienței, a ignoranței și a proastelor obiceiuri. România și Basarabia trebuie să se despartă de straiele patriarhale, de poncifurile unei ideologii perimate, comuniste și naționaliste care i-au ținut pe români în mizerie și înapoiere, făcându-i inapți să susțină examenul comparației, să întâmpine, cu folos, provocarea alterității" (p. 7).

Fiind conștienți de faptul că problemele identității nu se mai pot rezolva azi în datele secolului al XIX-lea, ci prin aliniere la provocările globalizării și ale revoluției informatice, cei doi eseiști consideră că salvarea identității naționale a românilor de la est de Prut, periclitată de influența rusească, precum și păstrarea direcției de integrare europeană sunt prioritare. Acesta ar fi rostul, cinstit, al unui stat ca Republica Moldova, care nu va putea oferi

siguranță și prosperitate cetățenilor săi decât îmbrățișând modelul de civilizație occidental.

În acest context, tot intelectualii sunt chemați să-și suflece mânecile, pentru că în Basarabia, precizează V. Ciobanu, doar ei au capacitatea să dea expresie unor aspirații colective, să articuleze niște principii, o direcție de urmat: „Ne-am obișnuit, în ultimul deceniu, să facem diverse paralele istorice. Cel mai adesea, militanții anilor '88 – '89 din Basarabia au fost numiți «pașoptiști», deși paseismul literar în care s-au îngropat și versatilitatea politică de care au dat dovadă le-au compromis acest renume [...]. Urmând aceeași ciclicitate a convențiilor, am impresia că actuala generație de tineri intelectuali de la noi reeditează faza *Junimii* lui Titu Maiorescu, pentru că au de răspuns simultan la două genuri de provocări sau comandamente: pe de o parte, *să scrie o nouă literatură, postmodernă, sincronă cu tendințele confraților lor din România*, și care să înglobeze experiența universală a literelor, iar, pe de altă parte, *să promoveze un alt tip de politică în Basarabia*, depășind retorica populist-naționalistă a predecesorilor lor, o politică evoluată, axată pe europenism și modernitate. Va fi interesant de văzut dacă vor reuși (vom reuși) să le facă (facem) la fel de performant" (p. 103).

Aș încheia parafrazându-l pe criticul M. Diaconu, în opinia căruia V. Ciobanu și V. Gârneț certifică existența unei generații care, alimentându-se din idealuri raționaliste, crede doar în forța dialogului intelectual, a spiritului critic, a lucidității aspre, refuzând mitologiile atavice ale unui popor care își face scut din nostalgii fataliste și din complexe de tot felul. Or, „în România, unde principiile sunt servite cu mai puțină devoțiune și condițiile ideologice sunt de zece ori mai blânde și mai înșelătoare, modul lor de a trăi ideile îi face inconfundabili și îi transformă în modele. Avem de-a face aici cu prima generație europeană a Basarabiei, care opune derivelor de tot felul luciditatea și rațiunea. E un privilegiu să știi că există"[214].

Viața românească, nr. 5, 2009

[214] Mircea A. Diaconu, *Acești tineri dialoghează permanent cu valorile europene*, în *Contrafort*, nr. 2, 2003, p. 10.

MIHAIL SADOVEANU DESPRE BASARABIA LA 1919

Anul acesta se împlinesc 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. Indiferent de atitudinea fiecăruia dintre noi față de actul istoric de la 1812 și învestirea sa cu o conotație pozitivă sau, dimpotrivă, cu una negativă, acest eveniment a marcat profund provincia noastră. Astăzi știm că tratatul semnat de turci și ruși în data de 16 mai 1812 a repercutat profund asupra destinului acestui colț de țară, având consecințe nu doar de ordin politic, social și economic, ci mai ales de ordin cultural și identitar. Ceea ce nu știm însă este modul în care au comunicat și s-au raportat unii la alții basarabenii și „frații" lor de peste Prut în toată această perioadă de înstrăinare și cum s-au perceput ei reciproc după reîntregirea din decembrie 1918.

Or, dacă cineva își propune să se dedice acestei teme, ar trebui să pornească din capul locului de la un volum aproape uitat: *Drumuri basarabene* de Mihail Sadoveanu. Adunând la un loc însemnările din călătoria pe care autorul a făcut-o imediat după Unire în Moldova dintre Prut și Nistru, volumul surprinde starea și nivelul societății basarabene de atunci, precum și repercusiunile grave ale ocupației țariste. Apărut mai întâi la Chișinău, în 1921, cu titlul *Orhei și Soroca. Note de drum*, volumul s-a publicat ulterior și la București, la Editura H. Steinberg & Fiul[215], cu unele mici modificări. Fiind dat uitării în perioada regimului

[215] M. Sadoveanu, *Drumuri basarabene*, București, H. Steinberg & Fiul, 1922; citatele sunt reproduse după această ediție.

comunist și probabil interzis, *Drumuri basarabene* a fost retipărit abia în 1992[216].

În ansamblu, cele 23 de capitolașe întinse pe 147 de pagini configurează imaginea Basarabiei la 1919, atunci când Sadoveanu a călătorit, însoțit de prietenul său Grigore Cazacliu[217], „mazâl basarabean", mai întâi la Ungheni și Bălți, apoi la Soroca și Cobâlna, Slobozia și Cotiugenii Mari, Telenești și Căprești, ajungând în final la mănăstirile Gârbovăț, Hârjauca, Răciula și Frumoasa.

Înstrăinata și pierduta Basarabie

Volumul se deschide cu capitolul **Vechea și frumoasa Moldovă** – un imn în care scriitorul cântă vechea măreție a țării sale, exprimându-și astfel bucuria de a vedea Moldova reîntregită. Mărturisind că *Descrierea Moldovei* lui D. Cantemir, cartea sa de referință, este ca o „grădină părintească, veche și părăsită", în care umblă înfiorat, căci în fiecare ungher sufletul său tresare, Sadoveanu slăvește trecutul glorios al Țării Moldovei, întrevăzându-i cu entuziasm și un viitor la fel de luminos: „Sufletul meu din trecut se înalță în viitor, vede poporul cel cinstit slobozit din cătușe, ridicându-se în depline drepturi, cu fruntea iarăși în lumină, ca strămoșii cei tari" (p. 8).

După această stare de spirit euforică, plină de bucuria regăsirii, Sadoveanu urmează să se confrunte însă, rând pe rând, cu realitățile basarabene. El surprinde, întâi de toate, rusificarea locuitorilor, mai ales a claselor sus-puse, și lipsa conștiinței de neam a acestora. Astfel, în târgul Sorocăi cunoaște o familie de oameni înstăriți, care „grăiesc nestricat limba bătrânilor,

[216] M. Sadoveanu, *Drumuri basarabene*, ediție îngrijită de I. Oprișan, Bucuresti, Saeculum, Chișinău, Știința, 1992.

[217] Numele este identificat de K. Heitmann, dat fiind că în text nu apare decât Alexandru Nicolaevici, cf. K. Heitmann, *Mihail Sadoveanu călător prin Basarabia*, în *România literară*, nr. 50, 21-27 decembrie 2005.

deși pe dânsul cunoscuții îl numesc Vasile Gheorghevici și ei îi zic Ecaterina Andreievna“ (p. 31). Cu toate că sunt „o pereche blajină de moldoveni“, unica lor fiică, domnișoara Liuba, nu știe românește. Când călătorul își manifestă nedumerirea, Ecaterina Andreievna, mama fetei, îi explică: „noi am dat-o la școala rusească, cum se cuvenea, că alta nu era. Și ca să-i fie ușor, vorbeam ș-acasă cu dânsa rusește“ (p. 35). Comentariile scriitorului sunt laconice, dar extrem de sugestive, întrucât surprind o stare de lucruri generalizată în timpul țarismului: „Era ambiția micilor *burjui* de a înnobila pe această cale o odraslă, de a face din odorul lor o *barâșnia* desăvârșită. [...] Ș-am înțeles pe ce se sprijineau blajinii ruși ca să întemeieze într-un târg ca Soroca trei licee de fete. Am înțeles de ce aud pretutindeni, pe uliți, tineretul vorbind această dulce limbă. Stăpânirea întreprinsese cu viclenie rusificarea mamelor“ (p. 36).

La Cotiugenii Mari, trecând pe lângă curtea boierului Bonciu, tovarășul său de drum îi spune că urmașii acestuia „vorbeau muscălește și răsfrângeau disprețuitor buzele când prostul grai al localnicilor le lovea urechile“. Din cei doi nepoți ai lui Bonciu, „unul a devenit ispravnic undeva în Cavcaz, altul – judecător de pace în ținut“, despre care localnicii afirmă: „A venit judecător între noi. El plângerile noastre în limba părinților noștri nu le-nțelegea. Ținea norodul la ușă cu căciula în mână. Vorbea cu asprime în limba celor de la Moscova. Căta posomorât și cu dispreț la noi, pământenii, și lovea în noi, fără cruțare“ (p. 66). Mazilul mai precizează că, pe vremea rușilor, „cei bogați să sileau să liorbăiască ca stăpânii lor și-și cârneau rusește nasul când auzeau grai moldovenesc“ (p. 63).

Cu toate acestea, adaugă el, pe ici-colo, se mai găsea în Basarabia câte un moldovean bun, între cei mari ai lumii, la care „găseai pe masă o carte în limba noastră“, iar „la zile mari puneau șase cai la droșcă și se duceau la o mănăstire ca s-asculte cântările cele vechi de la strana moldovenească. Am avut și boieri de aceștia, puțini ce-i drept, dar cu atâta ne-au fost mai dragi“ (p. 63).

Exemplul concludent în acest sens este chiar mazilul însuși, care, fiind elev la Liceul Tehnic din Soroca, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, a participat la reprezentația unui teatru de operetă de la Iași. Unul dintre actori, Bobescu, le-a vorbit tinerilor în grădina publică despre Moldova de dincolo de Prut și despre 1812, despre trecutul eroic al strămoșilor și despre nefericirea neamului rupt în patru vânturi. Neavând acces la istoria națională și la cărți în limba română, pentru mazil și prietenii săi, „acest rătăcitor actor de provincie a fost cel mai ascultat profesor de istorie, într-o după-amiază de vară, în umbra înstelată de lumină, pe când șepcile ruseşti ale cinovnicilor foiau în toate părțile pe alei" (p. 16).

De altfel, despre importanța pătrunderii cărților românești în Basarabia (care erau interzise de regimul țarist) Sadoveanu aflase și de la Simeon Murafa, care îi mărturisise că „soldați de-ai lui făceau foarte des drumuri înapoi, încărcați cu cărți de la Iași", deoarece „cartea cu slovă românească, orice carte care vorbește inimilor de la noi, este o sămânță ce va rodi însutit ca și sămânța cea bună a Evangheliei" (p. 76).

Limba – sfântă moștenire

Fin observator, Sadoveanu remarcă de fiecare dată cum se vorbește în locurile pe care le vizitează. Acest aspect constituie aproape un laitmotiv, o obsesie a călătorului: orice interlocutor care îi iese în cale este prezentat din perspectiva modului în care se exprimă. Personajele pe care le cunoaște și le prezintă savuros cititorului au, întâi de toate, o identitate lingvistică. Astfel, vizitând într-o zi de duminică mănăstirea Cușalăuca („un cuib de călugărițe sărace, între dealuri unduioase, la marginea unei dumbrăvi de stejar"), Sadoveanu constată că slujba, cântările și predica „urmează așa, ca și când niciodată n-a apăsat asupra acestor locuri domnia unei limbi străine". Cu toate acestea, surprinde imediat realitatea: „la ieșire, stând de vorbă cu câțiva gospodari, simt în

limba lor petele negre pe care nu putea să nu le lase o stăpânire de o sută și mai bine de ani“ (p. 10).

Or, aceste pete negre le sesizează aproape la toți interlocutorii săi. Edificatoare în acest sens este prezentarea micii societăți burgheze, descrisă în capitolul **Boieri vechi**: „Se vorbește cu însuflețire și mult rusește. [...] Nu putem însă vorbi moldovenește decât cu doi bărbați: stăpânul casei, care se trage din vechi neam de băștinași și cu-n unchi, care are nume polonez. Cel dintâi rostește lat și dialectal graiul țăranilor. Unchiul cu nume polonez însă mă surprinde prin întorsăturile literare pe care le aruncă în conversație“ (p. 26). Curios și atent, Sadoveanu caracterizează personajele astfel: „Numai cel mai în vârstă – unchiul – vorbește corect limba părinților noștri. Stăpânul casei îl urmează, cu pilde și prognosticuri sigure, pe care le colorează cu vorbe rusești și expresii șovăielnice. Limba părinților lui morți e pentru el acum tulbure. Căsătorit cu o străină și intrat în neamuri străine, a pierdut încet-încet această sfântă moștenire. Cuvintele vechi din auria tinereție se trezesc mirate și triste parcă pe buzele lui. Copiii lui, din jurul mesei cu ceai, friptură și plăcinte, ascultă vocabulele noastre moldovenești ca pe ceva ciudat și străin, de dincolo de ocean“ (p. 27).

Până și răufăcătorii din capitolul **Hoții**, care ziceau ca sunt români veniți de la Iași, au fost recunoscuți imediat de stăpânul casei după felul în care vorbeau: „Ei se dădeau drept soldați români, zise bătrânul. Dar limba-i da de gol. Trebuiau *negrieșit să pliece*... Am înțeles că trebuie să fie niște ruși din Poiana, niște scăpați de la *ostrov* (pușcărie)“ (p. 58).

Utilizând sintagme de genul *grai amestecat, limbă gângavă*, Sadoveanu surprinde pregnant nivelul la care se vorbea limba română în localitățile din Basarabia după cei 106 ani de ocupație rusească. De altfel, el folosește preponderent sintagma *limbă moldovenească* sau *grai moldovenesc*. Așa cum observă K. Heitmann, și limba în care este scris volumul este „o limbă moldovenească

cu iz regional, cu tendințe arhaizante și aproape total lipsită de neologisme"[218]. Profesorul german crede, pe bună dreptate, că Sadoveanu a utilizat în mod intenționat graiul moldovenesc, vorbit atunci în Basarabia, dorind să-l reproducă cât mai exact, conservându-l în felul acesta intact. Că Profesorul Heitmann are dreptate dovadă sunt și „basarabenismele" sau calcurile rusesti, pe care autorul *Drumurilor basarabene* le reproduce întocmai, transcriindu-le în cursiv, în maniera unui dialectolog harnic și sârguincios. El le surprinde din zbor sensul și conotațiile: de la *cinovnic*, *ocină*, *Domostroi*, *stacan* și *vodcă*, la *svoboda*, *zacuscă* (pentru aperitiv, mâncare frugală), *samovar* (pronunțat *samavar*), *troică*, *burjui*, *barâșnia*, *bolșevic*, *Nestru* (în loc de Nistru), *guleai* (pentru petrecere, chef), *restoran*, *zemstvă*, *batiușcă*, *polcovnic*, *respublică*, *moscal* ș.a., cuvinte cu care era colorată deja vorbirea celor de la fața locului.

De fapt, degradarea limbii române în perioada 1812-1918 a fost semnalată în mai multe studii din ultimii ani. Lingviștii au demonstrat că interferența dintre română și rusă, pe de o parte, și scoaterea din uz a limbii române, pe de altă parte, au afectat grav limba vorbită în această zonă. Nu întâmplător, la începutul secolului al XX-lea, adică în perioada călătoriei lui Sadoveanu prin aceste locuri, se constată o deosebire frapantă între româna vorbită în stânga Prutului și cea din dreapta Prutului. Limba română în Basarabia anilor 1812-1918, dat fiind că a fost privată de condițiile favorabile de funcționare și dezvoltare pe care le-a avut limba română din dreapta Prutului, nu numai că a stagnat, strâmtorată fiind de limba rusă, care a funcționat ca limbă oficială, ci a și degradat substanțial în urma interferenței lingvistice de lungă durată[219].

---

[218] Cf. K. Heitmann, *op. cit.*

[219] Lidia Colesnic-Codreanca, *Limba română în Basarabia (1812-1918). Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă*, Chișinău, Museum, 2003, p. 23.

* * *

Cât privește revoluția din 1917 și modul în care s-a desfășurat ea în Basarabia, sugestive sunt cele întâmplate la mănăstirea Hârjauca. Prin gura călugărului povestitor, Sadoveanu relatează savuros acest episod:

„Auzim noi în puterea nopții răcnete și focuri de pușcă. Porțile erau încuiate. Băteau cu paturile puștilor în poartă și răcneau să deschidem.

– Cine-i acolo?

– Noi, *revoluția*! Deschideți! Să ne dați cheile de la pivniță să facem întâi rânduială. Au băut călugării destul vin. Să mai beie și săracii.

– Oameni buni, să vă dăm un poloboc, să-l beți pentru pomenirea sfintei mănăstiri, dar nu faceți batjocură, căci supărați pe Dumnezeu.

– Nu se poate! Noi vrem să ne facem călugări la casele noastre... Noi vrem să ne luăm dreptul nostru! Noi vrem să facem dreptate. Și mai întâi, vrem cheile de la pivniță.

Așa a început. Au băut ei vin noaptea, au băut ziua. După ce-au dormit, au băut iar. S-au mai sfădit și s-au împins, pe urmă a venit unul cu cușma pe o sprânceană, a intrat așa cu cușma-n cap și cu mâinile în buzunar în sfânta biserică și ne-a hotărât pe rusește să ne ducem de-aici, că au pus ei stăpânire pe tot...“ (p. 132-133).

Bun cunoscător al realităților din stânga Prutului (fusese și înainte de Unire la Chișinău și ținea legătura cu unele personalități basarabene) și sensibil la problemele cu care se confrunta provincia la acea vreme, Sadoveanu ne-a lăsat pagini de un real interes, din care putem afla „pulsul“ societății basarabene de la 1919, mentalitatea locuitorilor și percepția lor de sine, toate acestea presărate savuros cu elemente de schiță fiziologică și cu descrieri iscusite ale naturii.

Contrafort, nr. 5-6 (211-212), mai-iunie 2012

CĂPITANUL AUREL I. GHEORGHIU CĂLĂTOR ÎN BASARABIA

Un alt volum edificator pentru cercetătorul dornic de a reconstitui atmosfera din Basarabia anilor 1917-1918 îl constituie cel semnat de căpitanul Aurel I. Gheorghiu și intitulat laconic *Pe drumuri basarabene. A doua zi după Unire*[220], publicat în 1923 la București. Nu știm ce impact a avut asupra contemporanilor, știm însă că, odată cu instaurarea regimului comunist în România, volumul va fi scos din circulație, iar numele autorului, interzis[221]. Repunerea sa în circuit și deci aducerea în conștiința cititorului actual ar fi bine-venită din mai multe considerente. Întâi de toate, acest „jurnal de drum" surprinde starea de spirit a vremii și entuziasmul din preajma Marii Uniri. În același timp, prezintă și analizează realitățile noastre autohtone din iulie 1918, atunci când căpitanul Gheorghiu, probabil în interes de serviciu, ajuns la Bucovăț cu trenul Iași-Chișinău, străbate localitățile din centrul și sudul Basarabiei, zăbovind apoi la câteva mănăstiri: Vărzărești, Hâncu și Căpriana. Nu în ultimul rând, mărturii valoroase prin ele însele, aceste impresii, cum le numește autorul, surprind aspecte care altor observatori ai realităților basarabene din epocă le-au scăpat din vedere.

Precizând în *Cuvânt înainte* că lucrarea sa „nu are pretenția unei opere literare propriu-zise", căp. Gheorghiu mărturisește că

---

[220] Căpit. Aurel I. Gheorghiu, *Pe drumuri basarabene. A doua zi după Unire*. Cu 45 ilustrațiuni în text. București, Tipografia Dimitrie M. Ionescu, 1923.
[221] Cf. Liliana Corobca, *RSS Moldovenească și cenzura românească*, în *Contrafort*, nr. 11-12 (169-170), noiembrie-decembrie 2008.

a scris-o cu scopul de a-i îndemna pe tinerii din celelalte provincii românești să meargă în Basarabia, să întreprindă acolo călătorii „de folos Neamului". De ce tocmai în Basarabia? Pentru că aici ar fi putut contribui la edificarea unei „opere de propagandă națională și de întărire a elementului românesc", pentru că aici „pătura țărănească, crescută în cel mai desăvârșit întuneric sub raportul conștiinței naționale, avea mare nevoie de o vorbă, de un sfat sincer, de o carte cu slova noastră", iar cu ajutorul acestora, „să recapete încrederea de altădată în energia și în puterea de care a fost în stare întotdeauna poporul român" (p. 6). Că Basarabia avea nevoie la acea vreme de „îndrumători pentru popor" aflăm indirect și din alte surse. Bunăoară, Onisifor Ghibu nota în aceeași perioadă că, în comparație cu alte provincii românești, Basarabia, în ceasul revenirii ei la patrimoniul național, n-a adus pe altarul acestuia aproape nicio instituție de cultură și de viață națională. Mai mult chiar, în momentul Unirii, „Basarabia se prezentă la apelul istoric lipsită de tot ce constituie caracteristica unui popor conștient de misiunea lui în lume: vechea moștenire a lui Ștefan-Vodă se reîntorcea din seculara-i întemnițare cu Biserică rusească, cu școală rusească, cu politică rusească, cu organizații economice rusești"[222].

Nu întâmplător, căp. A.I. Gheorghiu socotea drept o premisă indispensabilă a integrării Basarabiei în România Mare alinierea provinciei noastre la standardele civilizației moderne și în același timp cultivarea sentimentului național locuitorilor săi. Or, în această activitate aveau să se implice pe bună dreptate entuziaști din Ardeal și Bucovina, precum și din alte zone, pentru a pune umărul la munca de conștientizare de sine a basarabenilor. Subliniind de mai multe ori necesitatea stringentă de „propagare a culturei românești și redeșteptare a conștiinței naționale", autorul sesiza astfel problemele endemice ale Basarabiei de atunci: „În această țară, mare și frumoasă", cu „atâtea locuri sfinte, atâtea

[222] Onisifor Ghibu, *Trei ani pe frontul Basarabiei*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 66.

urme de glorie străbună, monumente ce înfăţişează un trecut în decursul căruia s-a scris de cele mai multe ori nu numai cu condeiul, dar şi cu spada istoria neamului", „elementul românesc, lipsit de conştiinţa originei neamului, se zbate îngrozit de fantoma pajurelor străine" (p. 7).

Tentat să compare la nivel de suprafaţă tot ce vede cu realităţile din Ţară, autorul constată foarte multe similitudini, afirmând că „dacă n-ar fi să ştim că ne aflăm pe un drum basarabean, atunci nimic nu ne-ar face să credem că ne găsim prin satele de peste Prut, atât de des întâlnim aceleaşi chipuri arse de soare, acelaşi mers liniştit, dar mândru, acelaşi grai dulce ce izvorăşte de pe buzele lor cumpănit şi fără patimă, atunci când din întâmplare ne oprim la sfat cu vreunul şi, în sfârşit, aceleaşi priviri răbdătoare de ţărani cuminţi" (p. 15-16). Până şi gospodăriile ţărăneşti sunt la fel: „şindrila rară, mai des stuful, ţigla şi chiar tabla roşie sau albă acopăr căsuţe curate, sănătoase şi încondeiate pe la ferestre şi uşi cu brâie colorate"; aceeaşi curte îngrădită cu nuiele şi aceleaşi porţi înalte, croite în două canaturi, împodobite cu fel de fel de flori săpate în lemn. Or, în „obiceiul vechi pe care sătenii din aceste părţi îl au de a se lua la întrecere în aşezarea şi croiala porţilor largi, mari şi primitoare ca şi inimile celor ce le stăpânesc şi care se întinde peste tot locul", autorul vede „semnul celei mai sincere ospitalităţi, pe care călătorul, adânc cunoscător al tuturor ţinuturilor locuite de români, îl va întâlni pretutindeni" (p. 17).

Doar crucile/troiţele din Basarabia, „aducătoare aminte de Cel de Sus" – care răsar la fiecare încrucişare de drum, se deosebesc cu mult de troiţele simple, dar săpate atât de meşteşugit, pe care le găseşti foarte des în părţile muntoase ale României: „Deasupra, o tablă povârnită spre cele două braţe ale ei ţine adăpost de ploaie şi ninsoare trupului răstignit al lui Christos, din jurul căruia nu lipseşte nici scara şi cununiţa de spini ce se lasă greoaie pe fruntea aceluia ce întruchipează în felul acesta toate suferinţele şi toate jertfele norodului băştinaş, care a îndurat 106 ani Golgota atâtor nedreptăţi" (p. 17).

Reminiscențe ale vechii stăpâniri

Ca orice călător venit de peste Prut, căp. Gheorghiu sesizează din capul locului discrepanțele dintre Basarabia și celelalte provincii românești. Firește, nu putea fi altfel din moment ce reminiscențele ocupației rusești erau vii, palpabile și multiple. Acestea sunt remarcate, în primul rând, în frecvența cu care călătorul întâlnește la tot pasul crâșme pe al căror frontispiciu scrie: *Pivo-Vino*. În al doilea rând, în vestimentația și modul de a fi al basarabenilor. Astfel, la biserica din Nisporeni „flăcăi în uniforma încă de cazaci ai fostei oști împărătești ascultă pașnici slujba în rusește, cu întreruperi de cruci adânci și mari până la pământ, pe care preotul, un om mărunt cu barba înzepezită de fire albe, o cântă în note armonioase“ (p. 42). Tot așa, la mănăstirea Hâncu cunoaște un călugăr, „moldovean get-beget [...] care știe rusește, doar a fost ofițer *de zăpas în pihotă* la Omsc și în urmă agent în poliția secretă“. Chilia acestuia are atârnate pe pereți „scoarțe, un șir nesfârșit de icoane și tabloul Țarului Alexandru al II-lea în mantie de purpură roșie cu crucea în mână. În rând cu geamul, o masă, peste care zac în neștire cărți vechi bisericești cu slovă rusească...“ (p. 60).

Prezența îndelungată a rușilor în această zonă și-a spus cuvântul deopotrivă în denumirea unor instituții și a unor funcții rămase de la vechea stăpânire: *Volostea* (subprefectură), *Zemstva* (instituție de stat administrativă), *Zemskaia Norodnaja Ucilisce* (școală), *strajnic* (jandarm), *selskij staroste* (primar), *cilen în pozemelnîi komitet* (membru în sfatul pentru afacerile cu pământul), *pamestnic* (arendaș) etc.

Totuși, urmele cele mai palpabile ale fostului regim sunt sesizate de autor în lexicul basarabenilor, cuvintele rusești adaptate sau preluate ca atare substituind iremediabil termenii românești: *remontă* – reparație, *carboave* – moneda rusească, *mestecico* – târgușor, *barișne* – domnișoară, *vîviscă* – firmă, *nagaikă* – bici cu mai multe sfârcuri, *desetină* – măsură de pământ mai mică ca un

hectar; *nălog* – dare de pământ, *galon* – sticlă de trei litri, *pervii sort* – calitatea întâia, *a nămi* – a tocmi, *podvoadă* – căruță, *bolniță* – spital, *parașoc* – praf, *ostrov* – închisoare, *znac* – semn, *răsporojenie* – dreptate; *bunt* – revoluție; *cazonîi* – aparținând statului; *tihii* – liniștit, *moscali* – soldați, *șpigoni* – spioni, *toromaci* – proști, *zacoane* – legi, *hrăbuit* – devastat etc.

Ca o concesință a acestei diglosii ruso-române, dar și a interzicerii limbii române în sferele vieții publice și a substituirii sale prin rusă, vorbirea basarabenilor era plină de rusisme. O mostră de discurs în care abundă interferențele dintre cele două limbi ne-o oferă un fost funcționar – *„cilen în pozemelnîi komitet"* din satul Ciuciuleni, pe care călătorul îl ațâță la vorbă. „Isteț, cu o pălărie albă de paie pe ceafă și cu cămașa desfăcută la piept", figura lui i se pare interesantă căpitanului, de aceea îl provoacă, aducând vorba despre *buntul* din primăvară: „Hei, parcă *bunt* a fost, ia o tulburare nebună de capete. La noi, gospodarii o fost mai *tihii*. Dacă n-ar ci venit *moscalii* și *șpigonii* ruși ca să ne tulbure și să ne întețească, nu s-ar ci fărâmat și nu s-ar ci clintit nimic. Dar așa, oamenii mai *toromaci* s-o potrigit lor, ba că *zacoanele* nu-s drepte pentru tăți, ba că boierii ni-o luat tăte pământurile; ba încă unii scoasă vorba că vin românii ca să ne roghiască și atunci o pornit după *sovietul* lor, o pus jar la *scladuri*, o bătut pe *pamestnici*, o *hrăbuit* curțile, o dișărtat *saraiurile* și o făcut tăt felul de blăstămății. Nu știți cât îi di mare furia norodului! Ehei, când se pornește înecă ca o apă tăt ce întâlnește în cale! Ei, rău o stricat războiul mințile! Înainte vreme, Moldovenii erau blajini și liniștiți, da s-o dus la *japanți*, prin *Crîm*, prin *Sibir* și o deprins o grămăzănie de răutăți. Cât prigește răzmerița aceasta de pe urmă nici nu mai grăiesc, că prea de tăt le-o stricat capul" (p. 71-72).

Spirit perspicace, căp. Gheorghiu se deprinde cu acest mod de exprimare, reușind să-și însușească atât de bine semnificația barbarismelor, a cuvintelor rusești penetrate irevocabil în graiul basarabenilor, încât le reproduce semnificația întocmai, de cele mai multe ori explicându-le fie în paranteze în cadrul textului, fie în

note de subsol. Astfel, ajungând la Lăpușna, el consemnează întocmai graiul vorbit acolo, de parcă l-ar fi înregistrat cu un reportofon: „Pătrundem în vatra satului. O uliță coboară de vale străjuită într-o parte de voloste, de o infermerie și de câteva dugheniţe, iar pe cealaltă parte de casele lăpușnenilor. Biserica înconjurată de salcâmi predomină satul. Pe uliți lume puțină, mai toți sunt la treburi; doar răzimați de zidurile volostei, câțiva moșnegi și vreo două femei mai tinere așteaptă să le vie rândul la *sud*, căci au o *delă* pentru un *nadel*. Căruțașul pe care-l întrebăm după ce ascultăm *jalovania* moșnegilor, cari cred că suntem unul *pristav* și celalt *zemskij nacealnic* și cari ne-au ieșit înainte cu cușmele în mâni ca să se jeluiască, ne lămurește că azi *sudește miravoiul*“ (p. 90).

La imortalizarea graiului basarabean, arhaic și rudimentar la vremea respectivă, contribuie și replica bătrânului din gara de la Bucovăț, care „așteptând *poezdul* (adică, pe românește trenul), sfârși, îndreptându-și cușma pe cap și aninându-și traista în băț: «Când lumea-i ră, când săcita-i piste măsură di gre și când nevoile ni pândesc ca niște lupchi... Hei, dragii moșului, ci sî-i faci, așa o vinit vremea, sî primineșt lumea!»“ (p. 111).

„Un mormânt de neștiință neagră“

Autorul acestor note de călătorie însă nu se limitează la reproducerea graiului basarabean și la consemnarea stării de lucruri de la suprafață, ci sondează în profunzime, avid de a pătrunde până în miezul lucrurilor pentru a le descifra sensul ascuns. În acest scop, el explorează societatea basarabeană, incitat probabil de ceea ce remarcase acolo. Din moment ce conștiința națională nu avea cum să fie un bun comun al basarabenilor, căp. Gheorghiu este curios să afle care e motivul rămânerii în urmă a basarabenilor. Și iată prima concluzie pe care o trage: „nicăieri ca în Basarabia conflictul dintre clasele sociale n-a fost mai acut și nu a avut ca deznodământ o ciocnire mai puternică“. În continuare, caracterizarea – obiectivă, concisă și incisivă – pe care o face fie-

cărei clase sociale este foarte sugestivă. Punctul său de referință însă îl reprezintă, de fiecare dată, țărănimea care zace ca într-un „mormânt de neștiință neagră". Or, în acest „mormânt de neștiință neagră, moldoveanul nostru a fost îngropat sub greutatea unei credințe amestecate cu eresuri păgâne, de pe urma căreia *pravoslavnica Rossie* s-a folosit cu un deosebit meșteșug pentru a-i stinge și cea din urmă zare de conștiință națională!" (p. 87).

Cât privește pătura de sus, nobilimea și boierii (care începeau să dispară), aflăm că aceștia sunt „rusificați la suflet și la grai". Deși mulți poartă nume curat românești, „ei sunt străini de țăranii moldoveni, pe care i-au privit întotdeauna ca pe niște unelte de muncă [...]. Pe boieri nu i-a durut nimic dacă moldoveanul e incult, dacă n-are șosele și școli, dacă în biserici nu se aude limba lui sau dacă îl roade alcoolismul. Plecați mulți la Petrograd, la Moscova sau la Odessa ca să studieze și să se cultive, iar cei și mai mulți ca să cheltuiască, prin deșertăciune, venitul produs de brațele atâtor clăcași, aceștia și-au înstrăinat cu timpul limba, obiceiurile și și-au vândut apoi conștiința" (p. 88).

Mai mult ca atât, adaugă autorul, „din mijlocul marei împărății rusești, orbiți de strălucirea falsă a unei civilizațiuni împrumutate, când au privit îndărăt spre micul petic de pământ de dincolo de Nistru, inima lor n-a mai tresărit de jalea unei robii ticăloase și nu s-au înduioșat ca în alte vremuri la nevoile acestui neam nici măcar în acea zi când, cu un fast dus până la necuviință, sărbătoreau împlinirea a 100 de ani de la răpire, în timp ce la noi se îndoliau flamuri și se rosteau cuvinte de adâncă amărăciune" (p. 89).

Referitor la pătura de mijloc, „*inteligheția* cum i se spune aici", căp. Gheorghiu precizează că este formată în majoritate din slujbași pripășiți din fundul Rusiei și din preoți și învățători, recrutați în cea mai mare parte din țărănimea satelor, ispitiți și ademeniți și unii și alții prin slujbe și situații. Or, aceștia chiar dacă nu sunt rusificați complet, totuși „prin portul, prin limba

rusă ce o întrebuințează peste tot, prin atitudinea lor nepotrivită față de țărani, ca și prin sentimentele de supunere slugarnică față de stăpânire, au ajuns ca să socoată că noțiunea de moldovean e o noțiune de înjosire, iar că limba moldovenească este o limbă barbară" (p. 90).

Justificată și incisivă, critica autorului se îndreaptă și spre reprezentanții acestei clase sociale: „De o cultură îndoielnică și cu totul rusificată, deoarece cei mai mulți nu sunt decât produsul semidoct al gimnaziilor rusești și al lecturilor de «bironism moscovit»: în convorbirile lor nu se aude decât rusește, iar gândurile lor nu sunt îndreptate decât peste Nistru, de unde așteaptă ca pe o zi de mântuire, reînvierea țarismului și a fostului imperiu oligarhic în care cred și acum, cu tot dezastrul în care se zbate Rusia, pentru ca, la umbra autocratismului, să poată continua înainte cu deznaționalizarea și exploatarea atât de sistematică a masei țărănești, singura care și-a păstrat, astfel cum a prins-o anul 1812, vitalitatea, energia și naționalitatea" (p. 90). Că lucrurile nu stăteau altfel, ci exact așa cum le prezintă căp. Gheorghiu, ne-o confirmă și atitudinea lui Octavian Goga, care, cu prilejul constituirii Partidului Național – în iarna anului 1917 – primăvara lui 1918 – și al desfășurării activității de educație națională în Basarabia de către ardelenii veniți la Chișinău, era „pentru excluderea din politica basarabeană a boierilor și a preoților, pe cari îi socotea iremediabil rusificați"[223].

În ce-i privește pe cei de jos, pe țărani, autorul constată că aceștia au fost ținuți în cel mai mare întuneric de către regimul țarist. Comparația cu Ardealul este în defavoarea Basarabiei, căci în provincia noastră „nu s-au pomenit ca în Ardeal fapte de revoltă contra asupritorilor; ci, sugrumați pe încetul și pe nesimțite, prin lipsa școalelor, a legilor, a drumurilor, prin câștigarea păturei preoțești, furată de la rostul ei de întreținere a conști-

[223] Apud Onisifor Ghibu, *Cum s-a făcut Unirea Basarabiei*, Biblioteca „Astra", Sibiu, 1925, p. 8.

inței naționale prin situațiuni și favoruri excepționale, nu e de mirare dacă acest neam blând din fire, pașnic, fără școli unde să-și deschidă mintea, fără legi cinstite, care să îl apere de obida boierului și a cinovnicului, fără teascuri de tipografii, cari să-i pună la îndemână putința de a-și împărtăși dorurile, nevoile și frumusețile limbei, fără drumuri cari să-i înlesnească desfacerea prisosului produselor sale și lipsit cu desăvârșire de conducători sufletești, cari să-i întrețină necontenit legătura cu Patria-mumă, nu e de mirare zic, dacă conștiința națională a fost învăluită cu totul în acel întuneric de nepătruns pe care numai unirea a putut ca să-l împrăștie" (p. 93).

Concluzia autorului este tranșantă: „Tactica rusului, domoală, înceată, caracteristică rasei, de a deznaționaliza popoarele subjugate pe îndelete și cu ajutorul vremii, s-a dovedit a fi mai înțeleaptă și mai superioară ca a ungurului, de aceea se și explică de ce și rezultatul aici a fost altul" (p. 93).

Dur, însă obiectiv, tonul autorului acestor impresii de călătorie în Basarabia ar fi trebuit să-i ajute pe cititorii vremii, dar și pe reprezentanții oficialităților din perioada interbelică, să înțeleagă situația specifică a Basarabiei în raport cu celelalte provincii românești și să pună umărul la schimbarea ei la față.

Contrafort, nr. 7-8 (213-214), iulie-august 2012

RÉSUMÉ

Les textes réunis dans le présent ouvrage, intitulé ***Le roumain, « mis entre parenthèses » ? ou Sur le statut actuel de la langue roumaine dans la République de Moldavie***, parus pour la première fois dans les revues *Contrafort*, *Observator cultural*, *Viaţa românească* et *Limba română* et dans l'anthologie ***Ipostaze ale identităţii româneşti / Podoby rumunské identity*** (Visages de l'identité roumaine, Prague, 2010) trouvent leur point de départ dans la nécessité de trouver une réponse valide à la question suivante : Pourquoi le roumain parlé à Chişinău est-il *différent* ? Certes, cette *différence* (envisagée par rapport au roumain parlé en Roumanie) n'est aucunement une question de grammaire ou de lexique, mais concerne plutôt le rôle que la langue roumaine revêt dans la symbolique identitaire moldave, de même que le statut officiel qu'elle tient dans la société et la manière dont tout locuteur habitant la région entre le Prut et le Dniestr se rapporte à elle.

Le présent ouvrage se propose de trancher le problème à travers une déconstruction progressive de la situation dans laquelle le roumain se trouve, de nos jours, dans la République de Moldavie. Notre propos concerne un seul aspect de la politique / situation linguistique dans la République de Moldavie, notamment le statut de la langue roumaine, sans aborder le problème du fonctionnement du bilinguisme russe-roumain ou encore du statut de la langue russe, ce qui constituerait un autre sujet.

Abordée à la fois par des linguistes, des politiciens, des intellectuels et des représentants de la société civile, la question du roumain parlé à Chişinău n'a pas tardé à se transformer dans une affaire exces-

sivement politisée. Tour à tour promesse illusoire ou appât électoral, elle est peu à peu devenue une véritable pomme de discorde dans la société moldave. Anathématisé par les communistes pour lesquels parler roumain équivalait à trahir sa patrie, glorifié voire surenchéri par les linguistes et les intellectuels selon lesquels l'appropriation de ses normes littéraires constituerait le plus important critère pour juger du développement intellectuel d'une personne, le roumain oscille entre ces deux extrêmes sans que, fait curieux, il s'en sorte appauvri. Aussi le roumain reste-t-il, pour les adolescents se promenant dans les rues de Chişinău, la manière idéale de s'exprimer correctement (cf. le chapitre *Le moldave est une langue de la rue*).

Pour ce faire, nous nous sommes servie des instruments mis à notre disposition par la sociolinguistique actuelle, la seule en état de rendre compte du fonctionnement réel et des enjeux de l'adoption d'une langue par une société. De plus, dans la mesure où le présent ne saurait être compris qu'à la lumière du passé et où les problèmes auxquels est confronté, de nos jours, le roumain parlé en Moldavie ne sauraient être expliqués que par un excursus dans son histoire dans cette région, nous avons été convaincue qu'une approche diachronique ne fera qu'enrichir la compréhension de l'affaire. La volonté de faire surgir les points névralgiques de la politique linguistique moldave explique ainsi, en grande partie, la reproduction *in extenso* de certains citations, le recours constant aux mêmes exégètes ou la reprise modulée de certaines positions critiques.

L'ouvrage est divisé en trois volets. Le premier volet réunit les essais publiés récemment dans la revue *Contrafort*, soit en tant qu'éditoriaux, soit en tant que mises au point parues dans les rubriques *Repères*, *Études* et *Notes*. Le deuxième volet, quant à lui, regroupe deux textes plus longs : « La 'langue d'État' et la déroute identitaire dans la République de Moldavie » et « Le roumain dans les pages de l'hebdomadaire *Cuvânt moldovenesc* ». Le premier texte est censé établir une cohérence entre l'adoption de la « langue moldave », d'une part et, de l'autre, le discours identitaire moldave promu de nos jours par le parti communiste de Chişinău. Le

deuxième texte est de nature plutôt historique. En 1918, une fois la Bessarabie échappée à la tutelle russe/tsariste, la différence entre le roumain parlé en Roumanie et celui parlé dans cette région, écrit en cyrillique et présentant des structures archaïques, russifiées et fortement influencées par l'oral (voir, dans ce sens, Klaus Heitmann) est d'autant plus forte. C'est ainsi que, dans l'entre-deux-guerres, la question du roumain devient un enjeu important pour les intellectuels de Chişinău. Le troisième et dernier volet regroupe, enfin, les compte-rendus et les chroniques que nous avons rédigés au cours du temps traitant des ouvrages dont la thématique s'approchait du thème auquel nous nous sommes attaquée.

L'histoire très complexe du roumain dans la République de Moldavie dépend, principalement, des changements politiques intervenus dans ce pays. La soi-disant langue moldave fait son apparition dans le contexte de la politique linguistique soviétique initiée par l'URSS dans les années 20 et 30 du siècle dernier, dans le sillage des efforts entrepris par le linguiste Nicolas Marr de lier la question de la langue à la lutte des classes. Conformément à cette vision, l'*intelligentsia* et le prolétariat parleraient des idiomes différents même si, du point de vue historique, il s'agissait de la même langue (dans le cas de Marr, le russe). En s'ancrant dans la dichotomie *langue prolétaire / langue bourgeoise*, les idéologues soviétiques ont promu le moldave comme une alternative au roumain (parlé dans les salons bourgeois de Bucarest). La politique linguistique des années 50 n'a fait que jouer dur avec des particularités locales dans le but de creuser plus profondément le fossé séparant le « moldave » du roumain littéraire.

Cette construction linguistique mêlant à la fois idéologie et politique pourrait ainsi se définir comme « une construction stalinienne, ayant à la base l'idée avancée par le Proletkult d'une langue prolétaire simple, voire simpliste. Il ne s'agit, en fait, que d'une langue roumaine présentant un vocabulaire extrêmement réduit et russifié et une syntaxe rudimentaire – « la classe des prolétaires ne parle pas avec des subordonnées ! »-, utilisant, de

plus, l'alphabet cyrillique » (cf. le texte *Le 'moldave' et l'intégration à l'Union européenne ?*).

Il est tout aussi vrai que le débat actuel n'est pas seulement une affaire de nomination. Il y va, sans aucun doute, du modèle culturel et, implicitement, identitaire promu par les deux nominations. Si le syntagme « langue roumaine » renvoie, ainsi, à une langue soignée et littéraire (qui s'est imposée à la fois dans l'enseignement moyen, collégial et académique et dans d'autres domaines de la vie sociale), le « moldave » se trouve souvent associé à sa variante régionale et, par conséquent, à un niveau culturel inférieur, pas forcément linguistique (voir, dans ce sens, « La 'langue d'État' et la déroute identitaire dans la République de Moldavie »). Selon les interprètes du phénomène, la fondation même de l'espace public et de la démocratie dans ce pays dépend de cette dispute linguistique. Selon Klaus Bochmann, pour qu'elle soit authentique, une démocratie a besoin d'une population avec une bonne formation linguistique, capable d'assimiler lucidement les sources de l'information politique et de faire résonner sa voix dans le discours public qui se tient à Chişinău. L'accès au roumain et à son trésor linguistique et culturel pourrait, ainsi, constituer une issue à la crise identitaire de Chişinău. Comme l'affirmait Eugenio Coseriu, « promouvoir sous n'importe quelle forme une langue moldave différente du roumain est, d'un point de vue strictement linguistique, soit une erreur naïve soit une fraude scientifique ; du point de vue historique et pratique, il s'agit d'une absurdité et d'une utopie tandis que, du point de vue politique enfin, c'est une abolition de l'identité ethnique et culturelle d'un peuple – bref, un génocide ethnique et culturel ».

Pris dans leur ensemble, les textes présents dans ce volume insistent tous sur la nécessité de veiller à l'avenir du roumain dans cet espace culturel. D'ailleurs, cet état d'alerte est connu par tout intellectuel habitant Chişinău qui s'exerce à l'acte d'écrire. En écrivant, la langue ne reste plus une question extérieure à l'humain : elle devient une affaire profondément intime, que toute personne ressent à sa propre manière et selon sa propre sensibilité.

Eugenia Bojoga

INDICE DE TERMENI

Abecedar – 124, 177
Act lingvistic – 26
Actul de independență a Republicii Moldova – 52
Alfabet – 32, 56
Alfabet chirilic/ rusesc – 15, 20, 27, 75, 84, 105, 129, 134, 150, 169, 173
Alfabet latin/ grafie latină – 20, 29, 33, 49, 56, 84, 115, 135, 169, 172, 173, 181
Alolongvi – 52, 53
Alteritate – 10
Alternanță a codurilor – 69
Amestec al limbilor – 35
Analfabet, analfabeți – 86, 139, 145, 152
Analfabetism – 148, 153
Arhaism – 19, 167
Argou – 82
Arii laterale – 125
Art. 13 din Constituție – 64, 81, 87, 89, 103, 114, 128
Asimilare (lingvistică) – 104, 143, 144, 176, 178
Autohtonism (cuvânt autohton) – 40

Barbarism – 161, 211
Bilingv, i – 75, 77
Bilingvism – 46, 49, 51, 52, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 141, 143, 144, 175, 176

Cadrul european de referință a limbilor – 131
Calc lexical/ lingvistic – 12, 179, 180, 205
Caracterizarea unei limbi – 11
Categorizare a limbii – 59, 60, 97
Câmp semantic – 170
Clasificare a limbilor – 60, 61
Cod elaborat – 69, 70, 71
Cod restrâns – 11, 69, 70, 71, 72
Codificare a limbii – 123, 134
Competență lingvistică – 21, 27, 42, 45, 74, 104, 140
Competență lexicală – 50
Competență idiomatică – 53, 63
Complex al limbii (materne) – 46, 48, 97
Comportament lingvistic – 46, 67
Comunicare – 126, 143
Comunitate lingvistică – 25, 62, 67, 174
Comunitate de vorbitori – 27, 66

Concepția politicii naționale a Republicii Moldova (2003) – 28, 36, 55, 107, 186
Conflict lingvistic – 27, 100, 141, 176
Construcție sintactică – p. 12
Conștiință lingvistică – 10, 11, 12, 13, 14, 24, 27, 45, 47, 59, 70, 76, 85, 86, 97, 100, 107, 115, 117, 125, 136, 137, 161, 167
Conștiință identitară – 86, 87
Conștiință națională – 72, 80, 84, 85, 86, 148, 149, 150, 154, 157, 176, 194, 198, 201, 208, 212, 213, 215
Conștiință a vorbitorilor – 20, 47, 148, 149
Controversă identitară – 136
Controversă în jurul limbii – 91, 92
Corpus inventariat – 22, 140
Cultivare a limbii – 52, 110, 114, 124, 127, 140, 147, 159, 164
Cultură proletară (Proletkult) – p. 14, 83
Cultură lingvistică – 66, 67, 128
Cunoaștere a limbii/ lingvistică – 42, 76, 78, 147
Cuvânt neaoș – 133, 169
Criteriu areal – 11
criteriu genealogic – 10
criteriu tipologic – 11
Criză de identitate/ identitară – 80, 99, 138, 195
Culturalizare – 139, 149, 151, 154, 158, 167
Degradare a limbii – 49, 65, 180, 171, 174, 178, 205
Denumire a limbii – 16, 52, 54, 55, 57, 59, 64, 93, 100, 101, 116, 119, 123, 128, 136, 138
Deontologie a limbajului/ lingvistică – 21, 168, 172
Derută identitară/ lingvistică – 14, 83, 112, 136
Dezbatere/ dispută lingvistică – 50, 65, 97, 115, 131
Dicționar moldovenesc-românesc (Stati) – 55, 186
Dialect dacoromân – 33
Dialect – 11, 32, 33, 66, 69, 77, 126, 169
Diglosie – 51, 80, 141, 143, 176, 211
Diferența dintre cele două limbi – 13, 134
Dihotomia limbă „moldovenească" vs. limba română – 19, 116
Dicționar (explicativ, bilingv, al unui idiolect) – 15, 21, 22, 23, 37, 38, 40, 45, 63, 119, 124, 127, 178, 180
Dimensiunea comunicativă a limbii/ limbajului – 10
Dimensiunea omogenității limbii – 26
Dimensiunea varietății limbii – 11, 26
Discurs (identitar, public) – 29, 138, 178
Diversitate lingvistică – 143
Doctrina limbii „moldovenești" – 13

Doctrină a moldovenismului – 40, 81, 83, 84, 129, 131, 194
Dogma celor două limbi (diferite: româna și „moldovenească") – p. 106

Educație lingvistică – 48, 66, 109, 110, 117, 147, 158
Elite intelectuale – 24, 36, 50, 52, 54, 55, 57, 62, 66, 67, 77, 83, 87, 104, 106, 114, 117, 123, 124, 128, 130, 140, 142, 146, 185, 191, 192, 196, 198
Elite politice – 52, 82, 137, 191
Etnogeneză a moldovenilor – 30, 31
Eufemism – 138
Exprimare colocvială – 60

Fond lexical – 31, 32, 47
Funcții ale limbii – 46, 76, 175
Funcționare a limbii – 48, 49, 61, 126, 144, 174, 180
Fonetică (nivel fonetic) – 133, 179

Geneza limbii „moldovenești" – 169
Glosar (rus-moldovenesc) – 12, 179
Glotonim – 57, 59, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 98, 100, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 125, 127, 128, 129, 177
Glotopolitică – 177, 178
Grai (local, rural) – 11, 12, 24, 33, 40, 44, 58, 62, 65, 68, 69, 77, 109, 110, 111, 117, 125, 126, 159, 163, 164, 167, 175, 192, 204
Grai muntenesc/ oltenesc – 60, 62, 90, 173
bănățean, maramureșean – 62
grai ardelean – 90
Grai moldovenesc – 33, 82, 111, 117, 151, 158, 159, 166, 167, 173, 202
Grai basarabean – 125, 173, 211, 212
Gramatică (a unei limbi)/ nivel gramatical – 25, 63, 72, 74, 124, 127, 175, 176, 177, 178

Hegemonie a unei limbi – 141

Identitate culturală – 17, 148
Identitate lingvistică – 60, 105, 136, 154, 203
Identitate moldovenească – 83, 116, 133, 134, 192, 198
Identitate națională – 12, 17, 49, 102, 104, 105, 116, 131, 136, 137, 149, 160, 187, 190, 193
Identitate românească – 101, 104, 107, 116, 117, 191, 192, 195, 197
Ideologie sovietică – 28
Ideologie a moldovenismului – 29, 38, 82, 186
Idiom – 60
Imaginar (ideologic) sovietic – 28, 31
Imnul național al Republicii Moldova – 57, 58, 63, 113, 114, 161
Interlocutor, i – 10, 203, 204
Integrare europeană – 9, 17, 184, 185, 198
Interferență lingvistică – 125, 178, 179, 180, 205, 211
Influența slavă – 30
Inventar de termeni – 37

Împrumut (din limba rusă) – 33, 170, 179, 180,

Îndreptar ortografic și ortoepic – 127
Înrudire lingvistică – 125
Însușire a limbii – 167

Jargon – 77

Legea cu privire la revenirea la alfabetul latin – 15
Legislația lingvistică din 1989 – 14, 27, 51, 52, 57, 59, 73, 80, 106, 107, 113, 127
Lexem – 22
Lexic – 21, 22, 23, 27, 33, 35, 48, 210
Nivel lexical – 74, 133, 179
Lexicograf – 21, 23
Lexicografie – 38
Lexicon (al unui idiolect) – 22, 24
Limbaj colocvial – 66
Limbaje de specialitate – 50
Limbă burgheză – 38, 99
Limba care ne unește – 57, 59
Limbă comună – 11, 26, 110, 111, 117, 136
Limbă cultă – 109, 110
Limbă de cultură – 45, 46
Limbă de contact – 128
Limba de lemn – 15, 53
Limbă de prestigiu – 116
Limbă de bricolaj – 35, 41
Limbă de instruire – 59
Limba de stat – 14, 52, 54, 55, 59, 102, 107, 112, 115, 116, 118, 136, 138
Limbă de stradă – 42, 44, 48, 66
Limbă dominantă – 19, 176
Limbă dominată – 176
Limbă exemplară – 11, 12, 24, 25, 26, 27, 44, 45, 68, 117
Limbă funcțională – 24
Limbă istorică – 26, 38
Limbă literară – 11, 22, 24, 25, 26, 32, 62, 70, 71, 82, 86, 109, 110, 111, 117, 125, 133
Limba majorității din republică – 136, 143, 175
Limbă maternă – 44, 49, 65, 67, 74, 77, 87, 111, 112, 116, 141, 142, 174, 176
Limbă mixtă – 35, 43
Limbă natală – 112
Limbă națională – 113
Limba neamului – 59, 116
Limba noastră – 42, 59, 112, 113, 116, 120, 202
Limba oficială – 15, 16, 54, 58, 59, 85, 103, 112, 115, 116, 136, 164, 174
Limbă onirică – 35, 41
Limbile popoarelor (naționale) din URSS – 47, 73
Limbă primă (vernaculară) – 175
Limbă proletară – 38, 83, 70, 99
Limbă secundă (vehiculară) – 175
Limbă simplă – 44
Limbă standard – 24, 26, 66, 68, 70, 87, 116, 117, 124
Limba strămoșească/ strămoșilor – 59, 112, 116, 136, 142, 146
Limbă utopică – 36
Limbă țărănească – 44

Limba vorbită – 33, 58, 66, 83, 84, 145, 149, 161, 163, 178, 179, 205
Limbi:
albaneză -- 121
arabă – 121
armeană – 121
bulgară – 89, 93, 121
catalană – 89, 93, 121
cehă – 24, 89, 120
croată – 89, 93
engleză – 64, 90, 91, 92, 93, 121
estonă – 121
italiană – 90, 91, 93, 109, 169
germană – 12, 63, 91, 96, 109, 121, 174
greacă – 12, 174
gruzină – 121
franceză – 64, 89, 90, 109, 169
latină - 67
letonă – 121
polonă – 91, 93
portugheză – 89, 93
rusă – 19, 27, 31, 32, 38, 42, 47, 50, 65, 68, 71, 73, 74, 75, 78, 84, 93, 98, 103, 115, 117, 121, 140, 143, 161, 162, 166
slovacă – 89, 93
spaniolă – 89, 93
ucraineană – 19, 71, 98, 140, 172
Limbi romanice – 16, 92, 97
Lingvist – 25, 54, 75, 91, 96, 100, 123
Lingvistică – 10, 25
Lingvonim – 39
Listă de cuvinte – 40, 41

Minorități naționale – 115
Model (ideal) de exprimare – 25
Model de limbă – 39, 135
Moldovenism - 19, 33, 38, 81, 82, 83, 186, 192, 195, 197
Moldovenizare – 30
Monolingv – 75
Monolingvism – 176

Nebun al limbajului – 35, 41
Nivel de limbă – p. 24, 26, 27, 45, 109, 110, 127, 134, 166, 167
Neologism – 40, 44, 50, 133, 166, 170, 205
Normă (de limbă, lingvistică)/ norme ale limbii – 25, 39, 93, 96, 100, 124, 126, 178, 180, 181

Onomastică – 50
Ortografie – 134, 179

Particularitate (regională) a limbii – 27
Pidgin – 35
Pierdere a limbii – 143, 144, 145, 146
Planificare a corpusului limbii – 79, 117
Planificare a limbii/ lingvistică – 73, 74, 79, 117, 126
Plurilingvism – 73
Poliglot – 24
Politică culturală – 86, 143
Politică identitară – 81, 116
Politică lingvistică – 13, 27, 28, 49, 50, 53, 61, 62, 72, 73, 74, 79, 80, 88, 95, 97, 100, 101, 106, 114, 116,

117, 120, 121, 131, 140, 145, 158, 169, 171, 173, 176, 178
Politică de moldovenizare – 39
Politici culturale – 143
Poluare a limbii – 38, 78
Popor moldovenesc – 28
Prestigiu (al limbii) – 45, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 74, 79, 80, 88, 102, 108, 114, 117, 141, 147, 157, 161
Prestigiu pozitiv – 66
Prestigiu negativ/ scăzut – 66, 67, 70
Promovarea limbii – 80, 144, 158, 159
Pronunție – 20, 133
Puritate a limbii -- 109
Psiholingvistică – 77

Război al limbilor – 119
Regionalism (formă regională) – 19, 38, 40, 43,
Registru de limbă – 24, 25, 69, 70, 72, 108, 111, 116, 117, 126, 166, 167
Rusificare – 49, 50, 84, 86, 142, 168, 201, 202, 213, 214
Rusificat, ți – 213, 214
Rusism,e – 38, 43, 44, 47, 75, 161, 166, 211
Recensământul populației din Rep. Moldova (din 2004) – 19, 20, 83, 93
Românism (politica românismului) – 82

Sărbătoarea/ Ziua limbii – 14, 88, 102, 103, 104, 113, 114
Secolul al XIX-lea al naționalităților – 109, 137, 149, 151
Separatism lingvistic – 91, 169
Semilingvism – p. 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 88, 117
Sentiment național – 137, 152, 208
Semnificație a cuvântului/ cuvintelor – p. 23, 24
Simbol identitar – p. 131
Simplificare a limbii – p. 38, 72
Sintagmă patriotică – p. 112
Sintaxă (nivel sintactic al limbii) – 14, 35, 74
Situație de comunicare – 161
Situație glotică/ lingvistică – 51, 76, 93, 99, 140, 163, 168, 169, 173, 175
Slavonism – 170
Societate civilă – 57, 98, 104, 128, 130
Sociolingvistică – 11, 27, 59, 68, 71, 96, 98, 141, 143, 144, 178
Sociologia națiunii - 185
Spațiu public – 147, 187
Specificul limbii „moldovenești" – 139
Specific național al poporului moldovenesc – 33
Stare a limbii române – 108, 140, 158, 160
Statut al limbii – 12, 53, 53, 56, 61, 69, 73, 74, 75, 80, 102, 143
Stil de limbă – 11, 24, 25, 26
Substituție lingvistică – 176

Teoria celor două limbi (română și moldovenească) – 114, 115, 159, 171, 173, 177
Terminologie – 50
Termen moldovenesc/ românesc – 36, 37
Tip lingvistic – 60
Romanic – 60
Slav – 60
Germanic – 60
Tipologie – 41
Toleranță lingvistică – 42
Toponim – 50
Tradiție lingvistică – 20, 120
Traducător/ translator oficial (de limba „moldovenească") – 9, 10, 121, 122, 123
Traducere (juridică, economică, comercială, tehnică) - 121
Unificare a normelor (limbii literare) – 124, 127
Unitate lingvistică – 52
Utilizatori ai limbii – 59
Uzul limbii – 50
Varianta literară/ regională a limbii – 118, 128
Varietate a limbii/ lingvistică – 26, 69, 69
Varietatea istorică – 24
Varietatea diafasică – 26
Varietate diatopică/ dialectală – 26, 134
Varietate diastratică – 26
Vocabular – 14, 40, 50, 74, 75
Vorbitor/ vorbitori (de limba „moldovenească") – 11, 19, 20, 27
Vorbitor/ vorbitori (de limba română) – 27
Vorbitor, i – p. 10, 23, 24, 27, 59, 60, 63, 66, 74, 100, 115, 116, 158, 160
Vorbitori autohtoni – 87, 113, 117, 136, 167
Vorbire – 205, 211
Vulgarism (cuvânt vulgar) – p. 43
Ziua Limbii române – 102, 103, 104

INDICE DE NUME/ AUTORI

Agârbiceanu, Ion – 159, 160, 161
Alexandri, Nicolae – 139, 147, 150
Alistar Romanescu, Elena – 162
Amoașii, Leonid – 130
Arghezi, Tudor – 129
Arțimovoci, A. – 177, 178

Babaca, Ion – 157, 158
Baconschi, Teodor – 81, 82, 83
Baggioni, Daniel – 78
Baghiu, Monica G. – 122
Bahnaru, Vasile – 50
Băldescu, Alexandru - 180
Bănulescu-Bodoni (Mitropolit al Basarabiei) – 141
Bărbulescu, Mihai – 93
Bărbuță, Ion – 36, 59, 100, 123
Berejan, Silviu – 27, 47, 78, 127
Bernstein, Basil – 69, 70
Blaga, Lucian – 129, 198
Bochmann, Klaus – 52, 82, 114, 126, 127, 137, 138, 182
Boga, Leon T. – 156, 165
Bogaci, Gheorghe – 32
Boiangiu, Magdalena - 190
Bojoga, Eugenia – 96, 99, 160
Borst, A. – 35
Borșci, Anton – 31
Borșevici, Ion – 54
Briedis, Leons – 65
Bruhis, Michael – 82
Buciușcanu, Gavril – 132
Bulgăr, L. – 121

Callo, Tatiana – 59
Calvo Rigual, Cesareo – 97
Cantemir, Dimitrie – 91, 93, 201
Capverde, C. – 109, 137
Caracostea, Dumitru – 125, 173
Casanova, Emili – 97
Cărăuș, Tamara - 84
Ceban, Ivan D. – 13, 31, 32, 38, 39, 41, 134, 170
Cimpoi, Mihai – 38, 53
Ciobanu, Anatol - 181
Ciobanu, Ion C. - 170
Ciobanu, Ștefan – 12, 149, 176
Ciobanu, Vitalie – 84, 87, 182, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199
Ciobu, Andrei – 129
Chior, Pavel – 38, 71, 133, 134, 135
Chiper, Grigore – 168
Codreanu, Gheorghe - 180
Cojocaru-Zavadschi, Ala – 59
Cojocaru, Gheorghe – 84

Colesnic-Codreanca, Lidia – 13, 58, 124, 142, 173, 176, 177, 181, 205
Colomiicenco, Angela – 118, 119
Condrea, Irina – 118, 128, 129
Constantinovici, Elena – 59
Corescu, A.-P. – 109, 137
Corlăteanu, Nicolae – 47, 48, 49
Coroban, Vasile – 32
Corobcă, Liliana - 207
Costin, Miron – 91, 93
Coşbuc, George – 129
Coşeriu, Eugeniu – 17, 24, 25, 26, 33, 62, 82, 105, 106, 110, 111, 117, 136, 172
Couturat, Louis – 35
Creangă, Ion - 82
Cucu, Lucia - 59
Cvasnâi Cătănescu, Maria – 126

Deletant, Dennis - 29, 82, 93
Derjavin, Nikolaj – 30, 31
Desyatova, Maria – 37
Diaconu, Mircea A. - 199
Doncev, Ioan – 124, 125, 177, 181
Druță, Ion – 53, 91, 197
Dumbravă, Vasile – 12, 52, 93
Dungaciu, Dan – 29, 33, 16, 116, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189
Dyer, Donald L. – 93, 94

Gabinschi, Marcu – 168
Galuşcenko, O. – 94
García Valencia, Alfons - 98
Gârneț, Vasile – 22, 84, 182, 190, 191, 195, 196, 197, 198, 199
Gheorghiu, Aurel (căpitan) – 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214
Ghervas, Stella – 93
Ghibu, Onisifor – 140, 144, 145, 152, 157, 160, 208, 214
Goga, Octavian – 153, 154, 214
Goian, A. – 132
Gorbaciov, Mihail – 56, 135
Grebenşcikov, Victor – 65
Gribincea, Argentina – 39, 71, 132, 133, 135, 192
Gribincea, Mihai – 39, 71, 84, 132, 133, 135, 192
Grosu, Gurie – 139, 145, 146
Grosu, Eufrosenia – 155

Halippa, Pan – 139, 147, 150
Hâncu, Iacob (Ghinculov, Iacob) – 124, 175
Heitmann, Klaus – 13, 16, 33, 34, 82, 96, 118, 135, 145, 146, 168, 169, 170, 171, 172, 177, 179, 182, 201, 204, 205
Herbert, Rudolf – 68
Hint, Mati – 74, 75, 76, 77
Hitchins, Keith – 93
Hotnog, Titus – 146
Humboldt, Wilhelm von – 113

Eco, Umberto – 35, 41
Eminescu, Mihai – 198, 193
Erfurt, Jürgen – 52
Eţco, Ion – 93

Fénoglio, Irène – 101
Fiodorov, P. – 142
Fouse, Gary C. – 82, 83, 84
Fruntaşu, Iulian – 84, 105, 126, 148, 151, 154

Iliescu, Maria – 97
Irimia, Dumitru – 36, 37

Jereghi, Petre – 164

Kabatek, Johannes – 62, 105
Kelly, John – 20, 83, 84
King, Charles – 40, 82, 93, 94, 107, 133, 137, 182
Kremnitz, Georg - 98

Lambrior, Alexandru – 142
Lazarev, Artiom – 31, 32
Leau, Leopold – 35
Lebedev, Pavel - 176
Linares de Teran, Sergi – 99
Lörinczi, Marinella – 21, 37
Lucinschi, Petru – 54, 55
Lungu, Eugen – 38
Lupu, Marian – 82, 83, 84, 87, 100

Madan, Leonid – 30, 38, 40, 132, 133, 134, 135
Malherbe, M. – 15
Manolescu, Florin - 168
Marr, Nikolaj J. – 134
Mateevici, Alexei – 58, 113, 114, 157, 158, 161, 162, 163, 164
Mărgeală, Ștefan – 124, 177
Mândâcanu, Emil – 76, 77
Mândâcanu, Valentin – 47, 49, 50, 52, 57, 65, 74, 110, 171
Mâțu, Constantin - 162, 163
Meșenescu, M. – 155
Mihalci, D. – 41
Minciună, Mihai – 150
Miron, Ștefan – 163
Mohov, N. – 30
Moldovan, Petre P. - 187
Moldovanu, Gheorghe – 79, 80, 144
Moreno Cabrera, Carlos J. - 15
Moșanu, Alexandru – 131
Munteanu, Eugen - 113
Murafa, Simeon – 147, 150
Muratov, Vasile - 181
Murguía, Adolfo – 105

Negru, Gheorghe – 30, 31, 84, 93
Negru, Elena – 94
Niculescu, Alexandru – 125
Nistor, Ion – 149
Noica, Constantin - 198
Nuță, Ion – 142, 146

Oprișan, Ion – 201
Orwell, George – p. 46

Palii, Elena - 118
Papacostea, Șerban – 93
Piotrowski, Rajmund – 53
Platon – 10
Popovici, Gheorghe – 141
Postolachi, Valentina – 65, 66
Preda Marin – 129
Prelipceanu, Nicolae - 190
Price, Glanville – 16
Puerto Ferre, Teresa – 99, 100

Radu, M. – 145
Rebreanu, Liviu – 129
Renan, Ernst – 108
Rodríguez Adrados, Francisco – 100
Rosetti, Alexandru – 93
Rusnac, Corneliu – 18, 29, 84

Sadoveanu, Mihail – 82, 129, 200, 201, 203, 204, 205, 206
Sánchez Miret, Fernando - 62
Saramadnu, Nicolae – 62, 111, 136
Sârbu, Sergiu - 103
Sâromeatnikov, I. – 145
Serghievskij, Mihail – 30, 94, 134
Sfichi, G. – 109, 137
Sidorov, Mihail - 115
Sinner, Carsten – 96
Sion, George – 147
Snegur, Mircea – 54, 114
Sorescu, Marin – 129
Stalin, Iosif V. – 28, 29, 41, 84, 92, 97
Stanciu, Diana - 40, 82, 93, 94
Stănescu, Nichita – 129
Stati, Vasile – 15, 19, 21, 22, 23, 24, 28, 35, 36, 38, 39, 41, 53, 55, 93, 104, 107, 186, 187
Şerbănescu, Andra – 37
Şimonca, Ovidiu – 182, 190
Şişcanu, Ion – 39, 71, 132, 133, 135, 192

Tabouret-Keller, Andrée – 61, 101
Tagliavini, Carlo – 16
Tarkovski, Andrei - 195
Tănase, Constantin – 50
Teodor, P. – 93
Thiesse, Anne-Marie – 86, 109, 110, 137, 191
Tudor, Ion – 150, 151, 152

Ţaranov, Vladimir – 30

Udalcov, A. D. – 31
Ureche, Grigore – 91, 93

Valentova, Libuše – 138
Van Meurs, Wim P. – 29, 82, 182
Vâlcu, Cornel -- 96
Vieru, Grigore – 91
Voronin, Vladimir – 28, 59, 63, 67, 82, 119, 129, 135, 138

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Agârbiceanu Ion, *Același grai, același suflet*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 47, 1929.

Agârbiceanu Ion, *Răspândirea limbei românești e o datorie a tuturor*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 7 din 9 februarie 1930.

Agârbiceanu Ion, *Să ne curățim limba*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 21 din 18 mai 1930.

Alistar Romanescu E., *Amintiri despre Părintele poet A. Mateevici*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 45 din 1 noiembrie 1935.

Babaca Ion, *Limba noastră-i limbă sfântă*, în Cuvânt moldovenesc, nr. 44/46 din 8 noiembrie 1927.

Baggioni Daniel, *Langues et nations en Europe*, Paris Payot &Rivages, 1997.

Bahnaru Vasile, Tănase Constantin, *Devoalări parțiale în istoria limbii noastre* (1988) în *Situația sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)*, Chișinău, Inst. de lingvistică al A. Ș. a Rep. Moldova, 1999.

Bărbuță Ion, *Denumirea corectă a limbii este limba română!* Interviu difuzat în 10 februarie 2010 la Radio Europa liberă, cf.
http://www.europalibera.org/content/article/1953621.html

Bărbuță Ion, Callo Tatiana, Cojocaru-Zavadschi Ala, Constantinovici Elena, Cucu Lucia, *Limba care ne unește*. Manual. Nivelul I, Chișinău, 2003.

Berejan Silviu, *Aspectul vorbit al limbii române în spațiul dintre Prut și Nistru,* în revista "Limba română", Chișinău, nr. 9-10, 2004.

Berejan Silviu, *Itinerar sociolingvistic*. Selecție și prefață de Alex. Bantoș. Chișinău, Academia de științe a Moldovei, 2007.

Bernstein Basil, *Class, Codes and Control*, 1971

Bochmann Klaus, *Limba română: istorie, variante, conflicte. O privire din afară*. Chișinău, Cartdidact, 2004.

Boga Leon T., *Limba noastră*, în „Cuvânt moldovenesc", nr. 7 din 14 februarie 1937.

Boga Leon T., *Cetatea cărții*, în "Cuvânt Moldovenesc", nr. 7 din 31 martie 1940.

Boga Leon T., *Știința de carte*, în Cuvânt Moldovenesc", nr. 7 din 31 martie 1940.

Boiangiu Magdalena, *Recuperarea identității*, în Dilema Veche, nr. 77, 8-14 iulie 2005.

Bojoga Eugenia, *Ion Agârbiceanu și Basarabia*, în „Limba Română", nr. 3, 1995.

Bojoga Eugenia, *L'évolution des normes linguistiques du roumain dans la République de Moldavie*, în Carsten Sinner (ed.), *Norm und Normkonflikte in der Romania,* München, Peniope, 2005, p. 212-243.

Borșevici Ion, *Denumirea corectă a limbii noastre a fost votată în Parlament*, în "Limba română", nr. 7-8, 2005.

Bulgăr L. *"Limba moldovenească" este fără principii, ca și vorbitorii ei*, în http://cbb2009.wordpress.com/2010/05/11/limba-moldoveneasca-este-fara-principii-ca-si-vorbitorii-ei/

Caracostea Dumitru, *Limba română în Basarabia*, în "Revista Fundațiilor Regale", nr. 8-9, august-septembrie 1941.

Cartea românească în Basarabia (art. nesemnat), în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 21 din 21 mai 1933, p. 3.

Ceban Ivan D., *Кувынтелник орфографик молдовенеск*, Tiraspol, 1940

Ce s-ar putea face într-un sat moldovenesc, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 6 din 13 februarie 1927, p. 2.

Chior Pavel, *Pe drumul moldovenizării*, în "Plugarul Roș", 8 decembrie 1926.

Cimpoi Mihai, *Limba rostește ființa unui popor și îi dă certitudinea că există ca făuritor de istorie*, în "Limba română", 2005, nr. 7-8, p. 11.

Ciobanu Ștefan, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă.* Chișinău, 1992

Ciobanu Ștefan, *Basarabia*, Chișinău, Universitas, 1993

Ciobanu Vitalie, *Anatomia unui faliment geopolitic*: *Republica Moldova*, Iași, Polirom, 2005.

Colesnic-Codreanca Lidia, *Limba Română în Basarabia (1812-1918).* Studiu sociolingvistic pe baza materialelor de arhivă, Chișinău, Museum, 2003.

Condrea Irina, *Denumirea limbii ca instrument de luptă politică*, în "Limba română", 2002, nr. 4-6.

Condrea Irina, *Studii de sociolingvistică*, Chișinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2007.

Corlăteanu Nicolae, *Egală între egale. Limba moldovenească literară în perioada sovietică*. Chișinău, 1971.

Corobcă Liliana, *R. S. S. Moldovenească și cenzura românească*, în Contrafort, nr. 11-12 (169-170), noiembrie-decembrie 2008.

Coseriu Eugenio, *Sprachkompetenz. Grundzüge der Theorie des Sprechens*, Tübingen- Basel, 1988.

Coșeriu Eugeniu, *Latinitatea orientală*, în revista Limba română, 1994, nr. 3.

Coșeriu Eugeniu, *Unitatea limbii române – planuri și criterii*, în *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente.* Chișinău, Revista "Limba Română", 1996.

Coșeriu Eugeniu, *Unitate lingvistică și unitate națională*, în „Prelegeri și conferințe". Anuar de lingvistică și istorie literară. Iași. T. XXXIII, 1992-1993.

Coșeriu Eugeniu, *Limba română – limbă romanică*, Texte manuscrise editate de N. Saramandu, București, Editura Academiei Române, 2005.

Coseriu Eugenio, *Die östliche Latinität*, in *Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt? Rumänien und rumänische Sprachgebiete nach 1918*, Heraus. von H. Förster und H. Fassel, Stuttgart 1999.

Cvasnîi Cătănescu Maria, *Limba română. Origini și dezvoltare***.** Studiu, antologie de texte românești vechi, București, Humanitas, 1996.

Dârzeu Ioan, *Apel pentru sprijinirea Căminelor culturale sătești din Basarabia*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 35 din 28 august 1932.

Deletant Denis, *Prefață* la W. P. van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Chișinău, Ed. Arc, 1996.

Desyatova Maria, *Interferenze linguistiche: un meccanismo della 'morte' o un modo nuovo dell'esistenza delle minoranze?* / XXV CILPR (Congres International de Linguistique et de Philologie Romanes, 3-8 septembre 2007). Communications: Resumes, Innsbruck, University press, 2007.

Diaconu Mircea A. , *Acești tineri dialoghează permanent cu valorile europene*, în Contrafort, nr. 2, 2003.

Doncev Ioan, *Cursul primitiv de limba română*, Chișinău, 1865.

Dumbravă Vasile, *Sprachkonflikt und Sprachbewusstsein in der Republik Moldova. Eine empirische Studie in gemischt-ethnischen Familien*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2004.

Dungaciu Dan, *Moldova ante portas*, București, Tritonic, 2005, p. 119.

Eco Umberto, *În căutarea limbii perfecte* (trad. de D. Cojocaru), Iași, Polirom, 2002.

Erfut Jürgen, *Dimensiunile sociolingvistice ale limbii române vorbite*, în Kl. Bochmann, V. Dumbravă (ed.), *Limba română vorbită în Moldova istorică*, vol. I, Leipzig, Leipziger Universitätsverlag, 2002.

Fenoglio Irène, *Parler d'une langue, dire son nom*, în A. Tabouret-Keller (ed.), *Les enjeux de la nomination des langues*, Peeters, Louvain-La-Neuve, 1997, p. 241-250.

Fouse Gary C., *The languages of the former Soviet Republics. Their history and development*, University Press of America, Lanham, New York, Oxford, 2000.

Fruntașu Iulian, *O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812-2002)*, Chilinău, Cartier, 2002.

Gârneț Vasile, *Intelectualul ca diversiune. Fragmente tragicocomice de inadecvare la realitate*, Iași, Polirom, 2005.

Gheorghiu Aurel I., *Pe drumuri basarabene. A doua zi după Unire*. Cu 45 ilustrațiuni în text. Tip. Dimitrie M. Ionescu, București, 1923.

Ghibu Onisifor, *Cum s-a făcut Unirea Basarabiei*, Biblioteca „Astra", Sibiu, 1925.

Ghibu Onisifor, *Cinstiți gospodari*, în Cuvânt moldovenesc. Serie nouă. nr. 1 din 1 noiembrie 1926.

Ghibu Onisifor, *Cultura românească în Basarabia*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 46 din 8 noiembrie 1927.

Ghibu Onisifor, *Pe baricadele vieții. Basarabia revoluționară. Amintiri*. Chișinău, 1992.

Ghibu Onisifor, *Trei ani pe frontul Basarabiei*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996.

Ghid informativ pentru cetățenii străini în Republica Cehă, 104 pag., I ediție, publicat de Ministerul Afacerilor Interne al Rep. Cehe, editat de Vydavetelstvi KUFR s.r.o., 2009.

Goga Octavian, *La carte!* în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 14 din 1 aprilie 1928.

Grebenșcikov Victor, *Sunt un amic al graiului moldovenesc*, în „Situația sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)", vol. I, Chișinău, Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a Rep. Moldova, 1999.

Grosu Eufrosenia, *Minunea cărții*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 23 din 2 iunie 1935.

Grosu Gurie (Arhimandrit), *Moldovene, învață-te a te prețui*, în On. Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*. Ediție îngrijită de Marian Radu, București, Editura Semne, 1997.

Gribincea Argentina, Gribincea Mihai, Șișcanu Ion, *Politica de moldovenizare în R. A. S. S. Moldovenească.* Culegere de documente și materiale, Chișinău, Civitas, 2004

Heitmann Klaus, *Rumänische Sprache und Literatur in Bessarabien und Transnistrien. Die sogenannte moldauische Sprache und Literatur*, în "Zeitschrift für Romanische Philologie" 81, 1965.

Heitmann Klaus, *Limbă și politică în Rep. Moldova*, (trad. de Gr. Chiper, M. Gabinschi și Fl. Manolescu) Chișinău, Arc, 1998.

Heitmann Klaus, *Mihail Sadoveanu călător prin Basarabia*, în "România literară", nr. 50/ 21 - 27 decembrie 2005.

Hint Martin, *Двухязычие: взгляд без розовых очков*, în revista „Raduga" (Moscova), 1987, nr. 6-7.

Hotnog Titus, *Tighina (1918-1919)*, în Nuță Ion, *Limbă și cultură românească în Basarabia*, Bacău, Vicovia, 2007.

Humboldt Wilhelm von, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*. Versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, București, Humanitas, 2008.

Irimia Dumitru, *Dicționarul moldovenesc -- românesc – un avorton între inepție și ticăloșie*, în Contrafort, nr. 10-11, 2003, p. 12.

Îndemn către cărturarii de la țară (art. nesemnat) în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 6 din 13 februarie 1927, p. 1.

Jereghi Paul, *Graiul nostru*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 12 din 18 martie 1934, p. 1.

Kabatek Johannes, Murguía Adolfo, *"Die Sachen sagen, wie sie sind...". Eugenio Coseriu im Gespräch*, Gunter Narr Verlag Tübingen, 1997.

Kabatek Johannes, *Las categorizaciones de las lenguas, del lenguaje y de los discursos – teoría y ejemplos iberorrománicos*, în Fernando Sánchez Miret (ed.), Actas del XXIII Congreso de Lingüística y Filología Románicas, Salamanca 2001, vol. III, Tübingen, Niemeyer, 2003, p. 253-262.

King Charles, *Moldovenii, Rusia și politica culturală*. Trad. din engleză de D. Stanciu, Chișinău, Editura Arc, 2002.

Lazarev Artiom, *Sarcinile de neamînat ale lingviștilor din Moldova*, în "Moldova socialistă", 23 noiembrie 1951.

Lörinczi Marinella, *La sconfitta del buon senso linguistico: il primo dizionario moldavo-romeno, a oltre un anno dalla sua pubblicazione*, în „Lingue, istituzioni, territori. Riflessioni teoriche, proposte metodologiche ed esperienze nell'ambito della Politica Linguistica". Bulzoni, 2005.

Mândâcanu Emil, *Semilingvismul trebuie omorât din față*. De vorbă cu M. Hint, prof. la catedra de limba estonă a Inst. Pedagogic din Tallinn, Lit. și arta, nr. 32, 4 august 1988, în „Situația sociolingvistică din R.S.S.M. reflectată în presa periodică (1987-1989)", 1999.

Mândâcanu Valentin, *Veșmântul ființei noastre* (1988) în „Situația sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)", Chișinău, Inst. de lingvistică al A.Ș. a Republica Moldova, 1999.

Mâțu Constantin, *Limba noastră*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 45 din 1 noiembrie 1931.

Meșenescu M., *Economie cu Cuvânt Moldovenesc*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 9 din 24 februarie 1935.

Miron Ștefan A., *Limba noastră*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 8 din 19 februarie 1933.

Minciună Mihail, Tudor Ion, *Cuvântul nostru*, în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 1 din 1 noiembrie 1926.

Moldovanu Gheorghe, *Politică și planificare lingvistică: de la teorie la practică* (în baza materialului din Rep. Moldova și din alte state), Chișinău ASEM, 2007.

Moreno Cabrera Carlos J., *El Universo de las lenguas*, Madrid, 2003.

Malherbe M., *Les Langages de l'Umanité. Une Encyclopèdie des 3.000 langues parlées dans le monde*, Paris, 1997.

Negru Gheorghe, *Politica etnolingvistică în R. S. S. Moldovenească*, Chișinău, Prut Internațional, 2000.

Niculescu Alexandru, *Istoria limbii române. Introducere*, I, Udine, 1988.

Nistor Ion, *Istoria Basarabiei*, București, Humanitas,1991.

Nuță Ion, *Limbă și cultură românească în Basarabia*, Bacău, Vicovia, 2007.

Piotrowski Rajmund, *Limba literară și alfabetul* (1988), în *Situația sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)*, Chișinău, Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Moldova, 1999.

Postolachi Valentina, *Două gânduri despre suflet*, în „Situația sociolingvistică din RSSM reflectată în presa periodică (1987-1989)", Chișinău, Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a Republicii Moldova, 1999.

Prelipceanu Nicolae, *Falimentul, ca argument pentru alt proiec*t, în România liberă, 2 septembrie 2005.

Price Glanville (ed.), *Enciclopedia of the Languages of Europe*, Blackwell Publishers Ltd, 1998.

Răspuns la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova privind istoria și folosirea glotonimului „limba moldovenească", în *Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente*, Chișinău, 1996.

Renan Ernst, *Qu'est-ce qu'une nation?*, conferință prezentată la Sorbona în data de 11 martie 1882, reeditată în colecția Mille et Une Nuits (nr. 178), Paris, 1997.

Rezoluția conferinței științifice *Limba română este numele corect al limbii noastre*, în „Limba română este Patria mea". Studii. Comunicări. Documente. Chișinău, Casa Limbii Române, 2008.

Роль русского языка в развитии словарного состава языков народов СССР, în Izvestija Akademii Nauk SSSR. Otdelenie literatury i jazyka. 1959, v. XVIII, ed. a 4, iulie-august.

Rusnac Corneliu, *2 milioane vorbesc „moldovenește", 500 de mii româna*, în http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/printable/060410_moldov....

Sadoveanu Mihail, *Drumuri basarabene*, București, H. Steinberg & Fiul 1922.

Sadoveanu Mihail, *Drumuri basarabene*, ediție îngrijită de I. Oprișan, Bucuresti, Saeculum, Chișinău, Știința, 1992.

Stati Vasile, *Dicționar moldovenesc-românesc*, Chișinău, 2003.

***Ş**coala românească în Basarabia* (articol nesemnat), în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 38 din 16 septembrie 1934.

Șerbănescu Andra, *„Se sparie gândul..."* , Revista *22*, anul XIV (704), 2 septembrie-8 septembrie 2003.

Șimonca Ovidiu, *Cine să înțeleagă Rep. Moldova*, în Observatorul cultural, Nr. 264, 14 – 20 aprilie 2005.

Tabouret-Keller Andrée (ed.), *Les enjeux de la nomination des langues*, Peeters, Louvain-La-Neuve, 1997.

Tagliavini Carlo, *Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romanza*, Bologna, ed. a V, 1969.

Thiesse Anne-Marie, *Crearea identităților naționale în Europa. Sec. XVIII-XX*, trad. de A.-P. Corescu, C. Capverde și G. Sfichi, Iași, Polirom, 2000.

Tudor Ion, *Ce este „Astra"?* în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 1 din 1 noiembrie 1926.

Tudor Ion, *De unde vine scăparea?* în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 4 din 30 ianuarie 1927.

***Я**зыки Российской Федерации и соседних государств*. Enciklopedija v 3 tomach. Tom II, Moskva, 2001.

Weinreich U., *Unilingualisme et multilingualisme*, în A. Martinet (ed.), *Le langage*. Encyclopédie de la Pléïade, Paris, Gallimard, 1968.

***Z**ece porunci ale moldovenilor* (art. nesemnat), în „Cuvânt Moldovenesc", nr. 3 din 12 ianuarie 1930, p. 1.

site-uri:

http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/printable/060410_moldova_recens...

http://ro.wikipedia.org/wiki/Limba_moldoveneasc%C4%83

http://mo.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D3%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%87%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D0%BB%D1%8D

http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/printable/060410_moldova_recens...

http://ro.wikipedia.org/wiki/Controversa_identitar%C4%83_%C3%AEn_Republica_Moldova

http://ro.wikipedia.org/wiki/Academia_Rom%C3%A2n%C4%83

http://www.europalibera.org/content/article/1953621.html

http://politicom.moldova.org/news/pcrm-se-ntoarce-la-limba-moldoveneasc-acuz-romnia-205698-rom.html

http://www.mediafax.ro/externe/marian-lupu-vrea-introducerea-notiunilor-de-limba-moldoveneasca-si-limba-romana-in-constitutie-5488919

http://chisinau.ch/news/2007-04-16-597

http://www.basarabeni.net/arhiva-stirilor/ofensiva-limbii-moldovenetin-europa/

http://portal.mpsv.cz/sprava/multilang.

http://www.traduzioni-rumeno.it/fr.htm

http://www.traductor-toledo.es/cerilor

http://www.netprofi-uebersetzungen.de/uebersetzung-moldawisch.htm

http://tlumaczenia-visionjobs.com/newsy/moldawski.htm
http://www.editorplus.hr/index.php/prijevodi.html
http://www.traduzioni-rumeno.it/fr.htm
http://www.traductor-toledo.es/cerilor
http://www.netprofi-uebersetzungen.de/uebersetzung-moldawisch.htm
http://tlumaczenia-visionjobs.com/newsy/moldawski.htm
http://www.editorplus.hr/index.php/prijevodi.html
http://voceabasarabiei.net/stiri/presa-romaneasca/1564-vladimir-voronin-vorbesc-moldovenete-i-nu-romanete.html
http://forum.moldweb.eu/topic/6646-tupeu-voronin-a-venit-la-bucuresti-cu-translator/
http://stiri.rol.ro/content/view/99213/2/
http://www.youtube.com/watch?v=2RjuvAyqTuY&feature=related
http://www.basarabeni.ro/stiri.php?action=read&pagina=279
http://chisinau.ch/news/2007-04-16-597
http://www.basarabeni.net/arhiva-stirilor/ofensiva-limbii-moldovenetin-europa/
http://portal.mpsv.cz/sprava/multilang
http://www.president.md/const.php?page=8100&lang=rom
http://chisinau.ch/news/2008-05-14-1959
http://www.jurnal.md/ro/news/inva-a-i-limba-moldoveneasca-la-ambasada-de-la-bruxelles-24281/
http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/printable/060410_moldov....
http://www.ziare.com/actual/eveniment/01-22-2010/baconschi-moldovenismul....
http://www.ziare.com/international/stiri-externe/lupu-politica-romanismu...
http://en.wikipedia.org/wiki/Moldovan_language
http://fr.wikipedia.org/wiki/Moldave
http://ru.wikipedia.org/wiki/Молдавский_язык
http://de.wikipedia.org/wiki/Moldauische_Sprache
http://www.tiuk.reea.net/14/a.vklvsk_absurdex.html
http://www.levante-emv.com/cultura/2010/09/10/manuscrito-feten-jaume-i/737834.html
http://www.123people.com/ext/frm?ti=personensuche%20telefonbuch&search_term=eugenia%20bojoga&search_country=US&st=suche%20nach%20personen&target_

url=http%3A%2F%2Fwww.teresafreedom.com%2Fmodules.php%3Fname%3DNews%26file%3Darticle%26sid%3D298&section=blog&wrt_id=262
http://www.europalibera.org/content/article/1953621.html
http://www.ziare.com/international/stiri-externe/lupu-vrea-sa-mentina-limba-moldoveneasca-in-constitutia-r-moldova-989044
http://elnoel.chat.ru/others/dictio.html
http://ionurusciuc.wordpress.com/2009/11/28/vasile-adrian-si-%E2%80%9Elimba-de-stat%E2%80%9D/
http://www.planetamoldova.net/forum/viewtopic.php?p=140778&sid=31735b6b40718f551cce52789baddddc
http://www.inprofunzime.md/stiri/politic/comunistii-nu-vor-depune-flori-cu-ocazia-sarbatoarei-limba-noastra.html
http://stiri.rol.ro/content/view/99213/2/
http://en.wikipedia.org/wiki/Prestige (sociolinguistics)
http://en.wikipedia.org/wiki/Moldovan_language
http://fr.wikipedia.org/wiki/Moldave
http://ru.wikipedia.org/wiki/Молдавский_язык
http://de.wikipedia.org/wiki/Moldauische_Sprache
http://es.wikipedia.org/wiki/Idioma_moldavo
http://it.wikipedia.org/wiki/Lingua_moldava
http://andrei.ablog.ro/2006-04-04/dictionar-moldovenesc-romanesc.html
http://www.365days.ro/articol-1152-la-ue-continua-sa-existe-oficial-limba-moldoveneasca/

CUPRINS

Spre o conştiinţă românească şi europeană în Republica Moldova de Vitalie Ciobanu 7

Argument 11

PARTEA I **13**

Limbă „moldovenească" şi integrare europeană? 13

Ofensiva limbii „moldoveneşti" 22

Ideologia moldovenismului şi limba comuniştilor 32

Limba „moldovenească" şi dicţionarul lui V. Stati 39

Limba „moldovenească" – o română de stradă 46

Limba română în Basarabia – un calvar fără sfârşit 53

„Limba care ne uneşte" sau denumirea ambiguă a limbii (române) 61

Prestigiul limbii române în Republica Moldova 69

Bilingvism, semilingvism şi planificare lingvistică 77

Limba română... între paranteze? 85

Limba „moldovenească" – diversiuni pe internet 92

Limba „moldovenească" este o denumire politică 99

Ziua Limbii Române – o sărbătoare inexistentă? 106

Limba noastră cea de toate zilele 112

PARTEA II .....

„Limba de stat" sau deruta identitară în Republica Moldova 116

Limba română în paginile săptămânalului *Cuvânt moldovenesc* 143

PARTEA III 172
O lecție de deontologie lingvistică 172
Avatarurile limbii române în Basarabia
sub ocupația țaristă 177
Un studiu exhaustiv despre Republica Moldova 186
Basarabia, văzută „prin lentile" 194
Mihail Sadoveanu despre Basarabia la 1919 204
Căpitanul Aurel I. Gheorghiu despre Basarabia 211
Résumé 220
Indice de termeni 224
Indice de nume 231
Bibliografie generală 235